

Runde tufter i Hallingdal – en indikasjon på samisk bosetning?

Hege Skalleberg Gjerde

Masteroppgave i arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2008

Forsideillustrasjon: Egon Låstad, grafisk desinger, Quack DA (www.quack.no)

Den samiske trommen kunne brukes til å spå med. Samenes trollmann, noaiden, eller andre kyndige kunne tyde en ”viser” (*arpa*) sine bevegelser over trommens symboler mens han slo på trommen. *Arpa* kunne være en messingring eller et stykke av reinsdyrhorn (Hansen og Olsen 2004:228).

Symbolet som er gjengitt på forsiden inne i ringen betyr ”gamme”. De andre figurene betyr to noaiders kampreinsdyr som kjemper mot hverandre i ånde verdenen: ”*Nåiden i nordsitan och nåiden i sydsitan hade blivit osams. Gammal släktfejd hade blossat upp*” (Manker 1965:61).

Forord

Å skrive masteroppgave har vært en lang og til tider langsom prosess. Samtidig har tiden gått veldig fort, og jeg er stolt over å ha klart å ferdigstille oppgaven på normert tid. Det har innebåret atskillige lange dager på lesesalen for undertegnede, men det er selvfølgelig også mange andre som har bidratt med tid og ressurser, og som dermed fortjener stor takk.

Først og fremst vil jeg takke Jostein Bergstøl som gjennom sitt arbeid gjorde meg oppmerksom på et svært spennende forskningsområde. Det var også han som kjente til tuftene i Hallingdal og foreslo at jeg kunne skrive en masteroppgave med dem som utgangspunkt. I tillegg har han vært behjelpelig gjennom hele skriveprosessen med nyttige kommentarer, innspill og råd.

Kristin Oma var til stor hjelp som kontaktperson i begynnelsen av prosessen, og veileder Christopher Prescott har vært både interessert, entusiastisk og streng gjennom hele året. Det har vært motiverende og nødvendig.

Takk til Inge Lindblom for tillatelse til å bruke materialet, og en stor takk går også til Norsk Arkeologisk Selskap som bidro med økonomisk støtte til Hallingdalsekskursjonen. Å få mulighet til å gå i fjellet og se tuftene var helt avgjørende for at jeg skulle få en bedre forståelse av dem.

Ellers har det vært veldig viktig for min motivasjon og disiplin å ha mange andre flittige studenter rundt meg på lesesalen og pauserommet. Tusen takk til alle som har bidratt til et både faglig og sosialt miljø i Blindernveien 11. Det har vært helt uvurderlig. En spesiell takk går til medstudent Herdis Hølleland for gjennomlesninger, diskusjoner og kommentarer.

Sist men ikke minst fortjener kjæreste og samboer Egon Låstad den aller største takken, for at han ble med til Hallingdal på tufteleting, og for at han har holdt ut med tufte- og samesnakk i over et år. Tusen takk.

Innhold

1. INNLEDNING	1
2. FORSKNINGSHISTORIE.....	5
2.1 URFOLKSTEORI.....	5
2.2 KULTURDUALISME	6
2.3 SAMENE SOM INNVANDRERE	7
2.4 FANGSTMARKSGRAVENE	9
2.5 SØRSAMISKE BOSETNINGSSPOR	10
2.6 OPPSUMMERING	12
3. TEORI.....	13
3.1 ETNISITET	14
3.2 PRAKSISTEORI.....	16
3.3 DET BYGDE ROM.....	18
3.3.1 <i>Etnisitet og bolig</i>	19
3.4 MOT EN EGNET FORSTÅELSE AV ETNISITET.....	20
4. DE RUNDE TUFTENE I HALLINGDAL.....	23
4.1 HALLINGDALSPROSJEKTET	23
4.2 UTVALGET	24
4.3 LOKALITETENE	27
4.3.1 <i>Flå kommune</i>	27
F4 – Øvre Prestegardstjern.....	27
4.3.2 <i>Hol kommune</i>	28
Ho14 – Langegard	28
Ho127 – Tuftestølen	28
Ho136 – Øsmundset	29
Ho138 og Ho277 – Byrkjedalstølen	30
Ho200 – Urdevassbotn	32
Ho242 – Haarånattjønn	34
Ho325 – Søregerda, Budalen.....	34
4.3.3 <i>Ål kommune</i>	35
Å6 – Brendebu/Bukkestølen	35
Å10 – Reinsgjerda	36
Å11 – Hollo.....	37
Å27 – Osestølen.....	41
Å149 – Grasbakkan	41
Å181 – Grytingen	44
Å191 – Kolsrudstølen.....	46

Å205 – Toslettan	48
Å500 – Skarvanstølen	48
4.4 KATEGORISERING OG MØNSTRE	48
4.4.1 Dimensjoner	49
4.4.2 Landskap og beliggenhet	49
4.4.3 Dateringene	51
5. HISTORISK KONTEKST, 1000-1300 E.KR.	59
5.1 UTVIKLINGEN AV DET NORSKE KONGEDØMMET	59
5.1.1 Rikssamlingsprosessen (1000-1130/34).....	59
5.1.2 Borgerkrigene (1134-1240).....	60
5.1.3 Konsolidering av kongemakten (1240-1300).....	60
5.1.4 Hallingdalstuftene og rikssamlingen.....	60
5.2 LOV OG RETT	61
5.2.1 Hallingdalstuftene og lovapparatet.....	62
5.3 BRUK AV ALLMENNING OG UTMARK.....	63
5.4 ENDRINGER I DET SAMISKE SAMFUNNET	65
5.5 OPPSUMMERING OG FORELØPIGE KONKLUSJONER	66
6. DEN TRADISJONELLE SAMISKE BOLIGEN SOM ANALOGI	67
6.1 FRA GAMME TIL TUFT	68
6.2 GULVPLANET	68
6.2.1 Størrelse	71
6.3 STALLOTUFTENE SOM SAMMENLIKNINGSGRUNNLAG	72
6.3.1 Plassering og romlig organisering.....	73
6.3.2 Orientering.....	74
6.3.3 Dateringer.....	75
7. SAMISKE TUFTER I HALLINGDAL?	77
7.1 SAMISK BOSETNING – EN VURDERING AV ULIKE TOLKNINGSALTERNATIVER.....	80
8. AVSLUTNING.....	89
KILDELISTE.....	91
APPENDIKS	101
APPENDIKS 1: DATERINGER MED LABORATORIENUMRE.....	101

Figurliste

Alle fotografier er tatt av forfatteren om ikke annet er presisert.

Beliggenhetskartene er laget i ArcGis av forfatteren. Norgeskart med ulike elementers utbredelse er laget av forfatteren med utgangspunkt i kartinformasjon slik kildehenvisningene tilsier.

Alle tegningene av tuftene er tegnet under Hallingdalsprosjektet av Ola Ellingsgard.

Fig. 1: Fangstmarksgravenes utbredelse i grått (etter Bergstøl 2008:226), og dagens sørsamiske område i rødt (etter Svonni 2008).....	10
Fig. 2: Tabell over hele utvalget. 26 tufter fordelt på 18 lokaliteter.....	26
Fig. 3: Spredning av lokalitetene i Hol og Ål.....	27
Fig. 4: Beliggenhet for Ho136 på Øsmundset ved det oppdemte Strandavatnet.....	29
Fig. 5: Beliggenhet for Ho138 og Ho277 ved Byrkjedalstølen.....	30
Fig. 6: Tuftene Ho138 (lengst mot venstre i bildet) og Ho277 ved Byrkjedalstølen fotografert mot sørøst. Tuftene er markert med hvite ringer. Hallingskarvets midtre del i bakgrunnen.....	31
Fig. 7: Ho138. Målestokk 1:100. E = prøvestikk, stiplet linje = voll.....	31
Fig. 8: Beliggenhet for Ho200 ved Urdevassbotn.....	32
Fig. 9: Ho200. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, skravert felt = jordfast stein.....	33
Fig. 10: Ho200 ved Urdevassbotn fotografert mot sørvest.....	33
Fig. 11: Beliggenhet for Ho325 ved Budalen.....	34
Fig. 12: Beliggenhet for Å6 ved Brendebu/Bukkestølen.....	36
Fig. 13: Beliggenhet for Å11 i Hollo.....	37
Fig. 14: Å11 i Hollo fotografert mot sørøst. Omtrentlig beliggenhet for de runde tuftene, nr. 1, 2 og 5 er markert med hvite ringer.....	38
Fig. 15: Å11-1. Målestokk 1:100. Stiplet linje = voll.....	39
Fig. 16: Å11-2. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk.....	39
Fig. 17: Å11-5. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, stiplet linje = voll.....	40
Fig. 18: Beliggenhet for Å149 på Grasbakkan under Reineskarvet.....	41
Fig. 19: Å149-1 fotografert mot øst. Reineskarvets sørlige kant i bakgrunnen.....	42
Fig. 20: Å149-1. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, skravert felt = jordfast stein.....	43
Fig. 21: Å149-2. Målestokk 1:100. E = prøvestikk, skravert flate = jordfast stein.....	43
Fig. 22: Beliggenhet for Å181 under Grytingen.....	44
Fig. 23: Å181-2. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, stiplet linje = voll.....	45
Fig. 24: Å181-3. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, stiplet linje = voll.....	45

Fig. 25: Å181-2 fotografert mot sørvest.....	46
Fig. 26: Beliggenhet for Å191 ved Kolsrudstølane.....	47
Fig. 27: Å191. Målestokk 1:100. E = prøvestikk, skravert felt = jordfast stein.	47
Fig. 28: Dagens villreinområder i Norge (Villreinen 2008).	50
Fig. 29: Vedartsbestemmelser og uttakskontekst for dateringsprøver.	51
Fig. 30: Dateringene for utvalget av runde/rundovale tufter i Hallingdal. De grå kurvene viser dateringsområdet med 95% sannsynlighet (2σ), mens de sorte linjene under viser dateringsområdet med 68% sannsynlighet (1σ).....	53
Fig. 31: Overlapping av dateringene for Å11-2 og -5.	55
Fig. 32: Dateringer for lokaliteten Å181. Å181-1 og -4 viser dateringen for slaggforekomstene, mens Å181-2 og -3 er tuftene.	55
Fig. 33: Dateringer for lokaliteten Å149. Det er kun nr. 1 og nr. 2 som er med i utvalget over runde tufter i Hallingdal. De har ikke sammenfallende dateringer.	56
Fig. 34: Lovområdenes geografiske og tidsmessige utbredelse i middelalderen (etter Sigurdsson 1999:77).	61
Fig. 35: Til venstre: Sørsamisk gamle under forfall. Ved Raukasjö, Frostviken i Sverige. Til høyre: Tuft etter en forfalt torvgamme. Ved Gavostjokk, Frostviken i Sverige (etter Manker 1960:386, 380).....	68
Fig. 36: Kløvstangskonstruksjon (til venstre) og buestangskonstruksjon (etter Manker 1944:115, 121).	69
Fig. 37: Til venstre: inndeling av gulyplanet i 5 (etter Ränk 1949). Til høyre: Opposisjonene i inndelingen (etter Yates 1989).	70
Fig. 38: Buestangskonstruksjon sett ovenfra (etter Manker 1944:121). Buestengene er markert med rødt.....	71
Fig. 39: Stallotuft. Én av flere som lå på rekke i Låtatj, Jokkmokk (etter Manker 1960:384).....	73
Fig. 40: Gulyplan med den karakteristiske inndelingen datert til ca. år 0. Fra Slettnes, Sørøya i Finnmark (etter Hansen og Olsen 2004:72).	75
Fig. 41: Hol og Ål kommuner (nedre røde felt) i forhold til fangstmarksgravenes utbredelse (grått felt etter Bergstøl 2008), og dagens sørsamiske område (øvre røde felt etter Svonni 2008). Tallene viser lokaliteter med sannsynlig samisk tilhørighet: 1) Grøv seter, Valdres, 2) Vivalen, Härjedalen, Sverige, 3) Innerdalen, Kvikne, 4) Aursjøen, Dovre.	77

1. Innledning

Under Hallingdalsprosjektet (1986-89) ble det funnet og registrert en del runde og ovale tufter fra yngre jernalder og middelalder i Hallingdalskommunene Hol og Ål (Bloch-Nakkerud og Lindblom 1994). Det er sjelden funnet hustufter med rund form fra denne perioden i Sør-Norge og Sør-Skandinavia generelt (Zachrisson 1997b:192), mens det i Nord-Norge er vanlig med slike funn fra områder som er kjent som samiske i historisk tid (Hansen og Olsen 2004; Søbstad 1980). Runde boliger og sirkulære grunnplan kan imidlertid knyttes til samiske boplasser så langt tilbake som rundt år 0 (Hansen og Olsen 2004:71). Vil det si at de runde tuftene kan ses som en indikasjon på samisk bosetning i Hallingdal?

Innslag av samisk kultur i Sør-Norge har passet dårlig inn i prosjektet med å bygge en norsk identitet, og den metodiske avvisning av at det har vært flere etniske grupper i Sør-Norge kan muligens ses i lys av en slik holdning (Bergsvik 2001). Det kan synes som om et ønske om en felles norsk opprinnelse og historie, bevisst eller ubevisst, har blitt liggende til grunn for mye av den forskningen som har blitt gjort på feltet. Sørnorsk materiale fra jernalder og middelalder blir stort sett automatisk plassert i en homogen, norrøn kontekst som dermed blir styrende for tolkningene. Ulike funn og funnkontekster blir diskutert og vurdert i forhold til hvordan norrøne folk i Sør-Norge har livnært seg, hvordan de har bodd og hvilke typer samfunn de har hatt. Felles for tolkningene er at det tas for gitt at det dreier seg om levningene etter ett og samme folk. Med få unntak blir det aldri diskutert muligheten for et etnisk mangfold i sørnorsk jernalder og middelalder.

Hva skjer når man støter på et materiale som ikke passer helt inn i det generelle og kjente bildet? Å konkludere med at det var større variasjoner innen det norrøne samfunnet enn først antatt er selvfølgelig én løsning. En annen konsekvens, kan være å underkommunisere indikasjonene og potensialet i materialet. Det trenger ikke nødvendigvis å bli gjort med vilje, men skjer fordi det rett og slett ikke ses som en mulig tolkning. Dette tror jeg ofte kan ha vært tilfellet for forskning på sørnorsk materiale generelt, og kanskje kan det også ha vært tilfellet med de runde tuftene som ble funnet i Hallingdal på 1980-tallet.

På tross av den utbredte antakelsen om en homogen jernalder- og middelalderbefolkning i Sør-Norge, har likevel muligheten for at det har vært kulturdualisme og kanskje en samisk

befolkning i Sør-Norge vært diskutert i skiftende grad og med ulike utgangspunkt siden midten av 1800-tallet (se Bakka 1973; Bergsland 1970; Bergstøl 1997, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2008; Christie 1842; Dommasnes 2001; Fredriksen 1983; Gustafson 1988; Hagen 1967; Hansen 1904; Indrelid 2004; Negaard 1912; Price 2000, 2002; Sandnes 1973; Skjølvold 1980; Zachrisson 1997a, 1998, 2002, 2004, 2005). Slike ideer har imidlertid ikke vunnet innpass i den allment aksepterte fortellingen om fortiden.

På 1980-tallet begynte noen forskere i både Norge og Sverige å utfordre gjeldende teorier om samisk utbredelse i forhistorien. Særlig har Inger Zachrisson i Sverige arbeidet med slike problemstillinger. I Norge mente Guro Fredriksen (senere Syversen) (1983) å se indikasjoner på samisk tilstedeværelse i det arkeologiske materialet fra vikingtid og middelalder i Hedmark, og sammen med Zachrisson var hun initiativtaker til *Sørsamiska projektet* (Zachrisson 1997a:7). Prosjektet har møtt mye motbør (bl.a. Werbart 2002), men har også ført til at de fleste er enige om at i alle fall Vivallen (se f.eks. Zachrisson 1997a) var en samisk bo- og gravplass i vikingtid og tidlig middelalder (Hansen og Olsen 2004:105).

Mye av kritikken og skepsisen til Zachrissons og andres forskning på sørsamisk utbredelse ligger på det metodiske plan. Er det mulig å si noe om etnisitet ut fra arkeologisk materiale? Etnisitet har vært et omstridt tema gjennom nesten hele 1900-tallet. Tilnærmingene har gått fra den forholdsvis enkle tilskrivningen av etniske identiteter tidlig i århundret, via den prosessuelle arkeologiens avvisning av sammenkoblingen mellom arkeologisk materiale og etniske identiteter, og frem til 1980- og 1990-årenes økende interesse for identitet generelt. Ennå er ikke alle problemene med etnisitetsforskning (særlig) innen arkeologi løst, og mange er skeptiske til å tolke etnisitet ut fra et arkeologisk materiale (se bl.a. Anfinset 1998; Shennan 1989; Werbart 2002). Likevel er det også noen som våger å forske på dette temaet, blant annet i forhold til den sørsamiske utbredelsen slik Zachrisson og Jostein Bergstøl har gjort.

De senere års argumentasjon for at den sørsamiske utbredelsen trolig var sørligere enn tradisjonelt og allment antatt, baserer seg i stor grad på graver og gravmateriale (se f.eks. Bergstøl 2004b; Price 2000; Zachrisson 1997a). Jeg ønsker imidlertid å også trekke inn boligform og byggeskikk som mulige elementer i diskusjonen om samenes sørlige utbredelse i yngre jernalder og middelalder. I det kommende vil jeg undersøke nærmere om de runde tuftene i Hallingdal kan knyttes til samisk kultur og tilstedeværelse. Viktigere enn

å kunne bevise et slikt forhold, er i denne sammenhengen å kunne stille spørsmålet og åpne opp for muligheten for et rikere etnisk mangfold i forhistorien.

Det samiske språket deles inn i flere dialekter eller underspråkgrupper, og i Norge snakkes sørsamisk fra Mo i Rana i Nordland og sør til Engerdalen i Hedmark. Det er ikke så mange gjenværende som snakker sørsamisk, og sørsamene refereres ofte til som en minoritet i minoriteten fordi de er så få. Når jeg bruker benevnelsen ”sørsamisk” viser det ikke bare til dagens sørsamiske enhet, men jeg bruker det i videre forstand for å benevne alt av samisk tilstedeværelse i Sør-Norge. Mitt poeng vil være at den sørsamiske identiteten i middelalderen nettopp kan oppfattes som et større og mer utbredt fenomen enn dagens situasjon tilsier.

I det følgende vil jeg først gi en kort oppsummering av forskningshistorien som relateres til samenes sørlige utbredelse. Deretter skal jeg gjøre rede for mitt teoretiske rammeverk og utgangspunkt. I kapittel fire blir alle lokalitetene i utvalget mitt gjennomgått tuft for tuft. De mønstre jeg finner i materialet vil bli diskutert opp mot den historiske konteksten og i forhold til den tradisjonelle samiske boligen som analogi. Avslutningsvis presenterer jeg noen tolkningsalternativer som kan sette de runde tuftene i en større sammenheng.

2. Forskningshistorie

For å plassere denne oppgaven i en forskningshistorisk sammenheng skal jeg her se litt nærmere på tidligere forskning som har tatt for seg elementer som vil være relevante for mitt arbeide. På den ene siden er det gjort så godt som ingen forskning på akkurat det jeg skal ta opp, nemlig muligheten for samisk tilstedeværelse i Hallingdalsregionen i vikingtid og middelalder. På den andre siden har det helt siden 1800-tallet blitt fremsatt ideer og teorier om at en annen kultur, eller et annet folk, har bebodd deler av Sør-Norge, og da spesielt Hardangervidda og Vestlandet ellers. Dette er til dels svært gamle teorier og diskusjoner som på mange måter er preget av sin tid, både med evolusjonistiske og nasjonalistiske tilsnitt. Den forskningen som har blitt gjort på forhistorisk, sørsamisk utbredelse i senere tid, har geografisk sett rettet fokuset mot Midt-Sverige og det østligste Norge fremfor Vestlandet. Hol og Ål ligger i den øvre delen av Hallingdal, som verken er på Vestlandet eller i det østligste Norge. Hallingdal ligger omtrent midt i Sør-Norge, mellom vest og øst, og det vil derfor være nødvendig å trekke veksler på forskning fra begge områder.

Tilskrivning av etnisitet til et arkeologisk materiale har siden den prosessuelle arkeologiens begynnelse vært et svært vanskelig og omstridt emne, og forskning som hevder å påvise samisk kultur i Sør-Norge og Midt-Sverige har ikke fått stå uimotsagt. I det kommende vil jeg derfor gi en liten oversikt over diskusjoner som har blitt ført over muligheten for et etnisk mangfold i Sør-Norge i forhistorisk tid.

2.1 Urfolksteori

At Skandinavias urfolk var samer og hadde levd side om side med jordbrukere i Sør-Norge til langt opp i metallbrukende tid var en forholdsvis utbredt oppfatning blant vitenskapsmenn på 1800-tallet. "Urfolksteori" refererer derfor til en teori om at samene var det opprinnelige folket i Skandinavia før indoeuropeiseringen og innføringen av jordbruket ca. 4000 år f.Kr. (Myhre 2002). Allerede på 1830-tallet skrev C. M. Falsen en bok der han hevdet at *finnene* (i betydning samene) var urfolket i Norge (Indrelid 2004:54). W. F. K. Christie ble selv overbevist av denne teorien da han hørte om "*Dynger eller Houge af Reensdyrs-Been og Horn*" på Hardangervidda. Fordi det fantes liknende funn i Finnmark argumenterte han for "lappisk" tilstedeværelse (Christie 1842).

Mellom 1909 og 1911 ble Kaptein Negaard engasjert av Haakon Shetelig for å finne ut mer om den eldste bosetningen på Hardangervidda. Han fant både steinaldergjenstander og jernaldergjenstander og kom til den konklusjonen at de store tuftene med beinhauger på utsiden først var bygget av et steinalderfolk som tilhørte ”*en anden rase end deres naboer i dalene mot øst*” (Negaard 1912, i Indrelid 2004:56). Shetelig var sterkt uenig i teorien om at det hadde sameksistert to ulike kulturer. Han la heller vekt på likhetene med sørskandinavisk kultur og mente at det måtte ha eksistert et sterkt ”kultur fellesskap” mellom Vest-Norge og Sør-Skandinavia alt fra sen-neolittikum (Shetelig 1912:3-4).

For A. W. Brøgger (1925) dreide det seg ikke om en gjenlevende urbefolkning som hadde overlevd ved siden av den jordbrukende befolkningen, men ett og samme folk som hadde bevart jakt- og fangstferdighetene sine selv om jordbruket var blitt introdusert.

(...) det er aldri tale om nogen ren veidekultur og sjelden om nogen ren jordbrukskultur, men om en merkelig blanding av begge deler, slik som landet vårt gjør naturlig (Brøgger 1925:21).

Brøgger var opptatt av å studere forhistorien ut fra norske forhold. I Norge hadde det vokst frem en norsk identitet, skapt av den særegne naturen og de forutsetninger den ga, mente han. Norsk identitet og ervervsliv hadde nesten ikke endret seg siden steinalderen, og kulturkontinuiteten hadde bakgrunn i ”landets egen natur” (Brøgger 1925:22).

Selv om Gutorm Gjessing (1945a) var enig med Brøgger om at det norske arkeologiske materialet skulle studeres ut fra norske forhold, mente han også at den viktigste drivkraften for kulturelle endringer var migrasjon. Han skilte derfor mellom de innvandrede indoeuropeernes ”bondekultur” og en ”fangstkultur” som levde uforstyrret videre i andre strøk, et syn som etter hvert fikk tilnavnet ”kultur dualisme” (Groseth 2001:4).

2.2 Kultur dualisme

Teorien om kultur dualisme ble gjenstand for stor oppmerksomhet på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet da Anders Hagen og Egil Bakka debatterte mulighetene for to samtidige kulturer i eldre jernalder. Hagen (1967:180-190) hevdet i den første utgivelsen av *Norges oldtid* at to ulike befolkningsgrupper brukte kysten av Norge under eldre jernalder, mens Bakka (1973) var sterkt uenig og fulgte opp Brøggers synspunkt om kombinasjonsbruk av jordbruk og fangst.

Kulturdualismen har sitt utgangspunkt i en evolusjonistisk tankegang der et kulturelt nivå sidestilles med et mentalt nivå. Fangsfolk fremstår som statiske og lite innovative, mens jordbruksbefolkningen blir sett på som representanter for et videre steg i evolusjonen. Kulturdualismeteorien, som urfolkteorien, har tatt utgangspunkt i at fangstbefolkningen var en overlevning fra steinalderen som ikke hadde gjennomgått endringer frem til de muligens ble assimilert inn i jordbrukskulturen.

Samtidig kan mye kritikk også rettes mot Brøggers og Bakkas argumentasjon. Bakkas (1973) ankepunkt mot Hagen var i hovedsak det metodologiske, men som Knut Andreas Bergsvik (2001:84) påpeker, appellerer Bakkas argumentasjon til en moderne rasjonell og økonomisk handlemåte. Det er imidlertid lite sannsynlig at menneskene i eldre jernalder delte vårt syn på hva som var, og ikke var rasjonelt. Det finnes også mange eksempler fra etnografien på situasjoner hvor etnisk identitet er sterkt knyttet opp mot det grunnleggende ervervet, ofte i motsetning til etniske grupper i samme område som har et helt annet erverv (Bergsvik 2001:84). Det at den norske bonden var selvforsynt og allsidig er derfor ikke en selvfølge, men har like fullt blitt et fundament i historieskrivingen. Arnfrid Opedal (1999) peker på hvordan bonden og gårdssamfunnet har blitt knyttet til nasjonsbegrepet via den tyske romantikkens idealisering av det landlige. Bonden ble et nasjonalt symbol som innehaver av norske kulturelle særtrekk, som ren og uberørt av utenlandsk kulturell påvirkning, samt ved å være en representant for en ubrutt, organisk kontinuitet tilbake til storhetstiden i vikingtid og middelalder.

Når arkeologiske og historiske studier forsatt forherliger den selvforsynte bonden, er det en klar forbindelse tilbake til nasjonalismen med kravet om selvstendighet fra slutten av 1700-tallet (Narmo 2000:129).

2.3 Samene som innvandrere

Som en motpol til teoriene om urfolk og kulturdualisme, har teorien om at samene ekspanderte sørover først i senere tid, vært den mest aksepterte hypotesen det siste hundreåret (Zachrisson 1988:70). Etnografen Yngvar Nielsen holdt et foredrag i 1889 der han hevdet at ”Lapperne” hadde rykket sørover fra Lierne i Nord-Trøndelag først på 15-1600-tallet og ikke kommet sør til Tydalfjellene før på 1700-tallet (Nielsen 1891). Arbeidet hans hadde bakgrunn i en krangel om landrettigheter og var på dirkete oppdrag fra den norske stat (Lappekommissjonen). Dette var i en tid da staten og samenes interesser sjelden

stemte overens, men likevel fikk arbeidet hans stor betydning også for ettertidens syn på samenes historie i Sør-Norge (Pareli og Severinsen 1979:29).

Teorien baserer seg hovedsakelig på *ex-silentio*-slutninger der fravær av en kategori i de skriftlige kildene tas til inntekt for fysisk fravær av denne kategorien i historien. Når det gjelder tilstedeværelse av en befolkningsgruppe, må hovedkriteriet for en slik slutning være at gruppen skal ha en rimelig sjanse til å komme til syne i kildene. En kan imidlertid spørre seg om samene har hatt en slik sjanse som skriftløs nomadekultur (Jünge 1996; Løøv 1994).

Et liknende poeng kan gjøres ut av mangelen på samiske stedsnavn i Røros- og Femundtraktene, som var Nielsens (1891) hovedargumentasjon for en sen tilstedeværelse av samer i området. Ifølge Zachrisson (1988:73) eksisterer slike stedsnavn både i fjellområdene i Jämtland, Härjedalen og Trøndelag, men de er ikke særlig kjent på grunn av samenes stilling som minoritet. Samiske navn har ikke klart å holde stand mot de nordiske navnene, hevder hun, og de få samiske navnene som fortsatt eksisterer er bare i enkelte tilfeller markert på kart. Samenes posisjon i samfunnet til enhver tid må altså tas i betraktning når man vurderer de sporene og levningene som finnes.

Stedsnavn på "Fin(n)-" har også vært diskutert som en mulig indikator for samisk tilstedeværelse. Disse navnene er mange og finnes over store deler av Sør-Norge. Ulike tolkninger av "Fin(n)-" som førsteleddet i gårds- og stedsnavn kan være at det kommer av 1) personnavnet *Finnr*, 2) elvenavnet *Finna*, 3) plantenavnet *finn*, eller 4) folkenavnet *finn* (Sandnes 1973:131). Det har også blitt hevdet at "Fin(n)-" dels kan gå tilbake til *finner* i betydningen "fremmed veidefolk" (Sandnes 1973:133), eller rester etter et ikke-germansk ("an-arisk") folk slik Andreas M. Hansen (1904, i Sandnes 1973:121) har hevdet. Karl Rygh (1905 i Sandnes 1973:132) hevder at det nesten bare er *unge* navn på "Fin(n)-" i de ytre bygdene i Sør- og Nord-Trøndelag, noe som kan støtte utbredelsesteorien til Nielsen. Leiv Olsen (1995, 1998) har imidlertid vist at svært mange av stedsnavnene på "Fin(n)-" i Sør-Norge kan spores tilbake til middelalderen.

Termen "finner" brukes allerede av de antikke forfatterne Tacitus (98 e.Kr) og Ptolemaios (100-tallet) på henholdsvis latin (*fenni*) og gresk (*fennoi*). De beskriver et veidefolk med en levemåte som står i kontrast til jordbrukerne, og ut fra sammenlikninger med samisk kultur er det mest utbredt å tolke *finne* som same (Hansen og Olsen 2004:48).

Basert på skriftlige kilder kan det se ut til at samer ikke oppholdt seg i Sør-Norge før i etterreformatorisk tid. Fravær av samer i skriftlige kilder betyr imidlertid ikke nødvendigvis et reelt fravær. Skriftlige kilder er aldri objektive versjoner av historien. De er nedtegnelser som speiler enten enkeltmenneskers eller samfunns holdninger og tankegang, og må således tolkes ut fra de rammene det innebærer. De gir ikke et direkte innsyn i historiens etniske situasjon, og Siân Jones (1999) advarer derfor mot å gi skriftlige kilder fortrinn over arkeologisk materiale. Særlig må samenes forhold som skriftløst nomadesamfunn tas i betraktning, og arkeologisk materiale kan således bidra med et ganske annet bilde av situasjonen. Det finnes stadig flere arkeologiske indikasjoner på et tidlig, sørsamisk utbredelsesområde i store deler av Sør-Norge. Fangstmarksgravene er blant kildematerialet som trekkes frem i en slik sammenheng.

2.4 Fangstmarksgravene

Fangstmarksgravene har blitt et viktig element for diskusjonen om etnisk mangfold i Sør-Norge i jernalder og middelalder (Bergstøl 1997, 2004b, 2005b; Hallström 1931; Hansen og Olsen 2004; Odner 1983; Serning 1966; Zachrisson 1997a). De har en utstrekning mot nord som tilsvarer den nordlige grensen for det sørsamiske området (se Bergstøl 1997; 2008:168-169, 226) (fig. 1). I sør strekker utbredelsesområdet seg imidlertid mye lenger sør enn dagens kjente sørsamiske område. I den grad fangstmarksgravene representerer et felles sørsamisk kulturtrekk, må det ses som en indikasjon på at det sørsamiske området har hatt en langt sørligere utbredelse enn det som er historisk kjent og akseptert.

Nielsen (1891) bemerket at det er store forskjeller i nordsamiske og sørsamiske områder, noe som blant annet kommer til uttrykk gjennom at det er mange funn av samiske graver i fjellområdene rundt Trondheimsfjorden, men svært få slike funn i Troms. Det var likevel Bjørn Hougen (1947) som var blant de første som tok fjellgravene i Sør-Norge opp til diskusjon. Ifølge ham var de et fullgyldig bevis på seterdrift i fjellet allerede i merovingertid og vikingtid (Hougen 1947:263). I 1980 publiserte Arne Skjølsvold en artikkel i *Viking* der han argumenterte mot Hougens forslag om seterdrift eller gårdsanlegg i fjellene. Skjølsvold hevdet at fjellgravene måtte være gravminner etter en fangstbefolkning fordi de lå langt unna gårder og setrer. Han mente imidlertid det var lite grunnlag for å trekke inn etniske forskjeller og at det å tolke dem som samiske var for ”dramatisk” (Skjølsvold 1980:156).

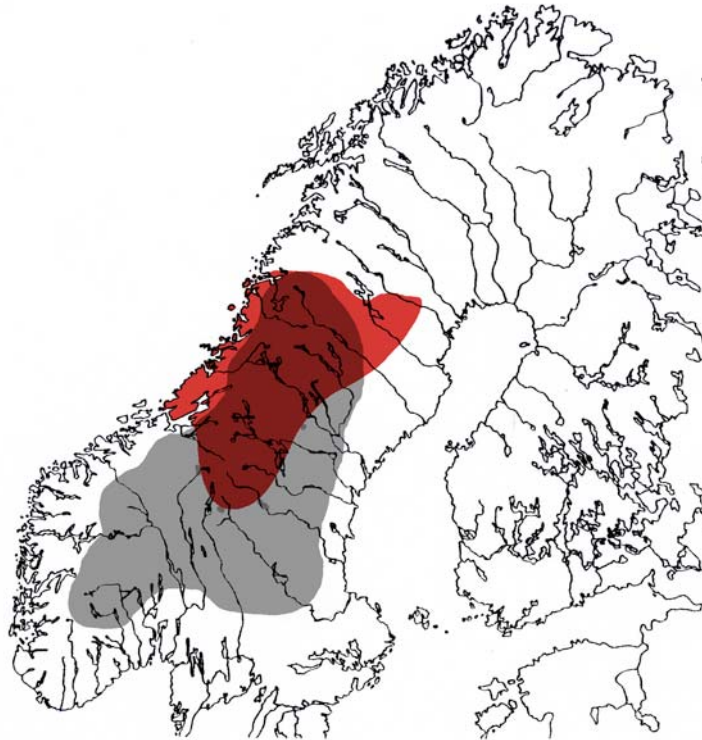

Fig. 1: Fangstmarksgravenes utbredelse i grått (etter Bergstøl 2008:226), og dagens sørsamiske område i rødt (etter Svonni 2008).

Fjellgravene i Norge likner i stor grad på de svenske innsjø- og skogsgravene. Gollwitzer (1996, 1997:33) foreslår derfor å bruke betegnelsen ”fangstmarksgraver” som en fellesbetegnelse. De ligger alle i jakt- og fangstområder, og mange anser det som sannsynlig at de representerer nomadiske folk (bl.a. Bergstøl 1997; Odner 1983; Skjølsvold 1980; Zachrisson 1988). Å koble dem med en sørsamisk utbredelse og bruk av fjellområdene kan derfor synes sannsynlig.

2.5 Sørsamiske bosetningsspor

Når det gjelder spor etter samisk bosetning i Sør-Norge og Midt-Sverige står Zachrissons utgravning og forskning på Vivallen i nordvestre Härjedalen i en særstilling (se Zachrisson 1997a). Tidligere argumentasjon for sørlig samisk utbredelse i forhistorisk tid hadde ikke annet arkeologisk materiale enn et par løsfunn og noen smykker av østlig opprinnelse å gå ut ifra (Gjessing 1928, 1945b). Med Vivallen fikk man et større arkeologisk materiale å undersøke, og de fleste synes i dag å være enige med Zachrisson om at Vivallen har vært en samisk bo- og gravplass (Hansen og Olsen 2004:105). Lokalteten omfatter både to

boplasser og 20 graver. Zachrisson tolker den derfor som en vinterboplass med en bruksperiode som strekker seg fra vikingtid og inn i middelalder. Både kvinner og menn, barn og voksne er blitt gravlagt der, og Neil Price (2000) har blant annet tolket den ene personen til å være en sjaman.

Det er funnet bosetningsspor som kan tolkes som samiske i Sør-Norge også. Ved Grøv seter i Vang i Valdres er det funnet tre runde gammetufter (Helmen 1949), i Innerdalen ved Kvikne er det undersøkt tre ovale tufter datert til 14-1500-tall (Gustafson 1988), og Zachrisson (1997b:193-194) nevner 4 av lokalitetene som ble funnet under Hallingdalsprosjektet (Ho200, Ho136, Ho138 og Å11, se kap. 4).

De tre runde gammetuftene som ble funnet i Valdres lå på en plass ved foten av Finndalshorn sammen med seks rektangulære hustufter. Det er bare den ene gammetuften som ble utgravet, og dateringen er typologisk satt til eldre jernalder (Helmen 1949). Zachrisson (1997b:193-194) mener imidlertid at funnene peker mot vikingtid og middelalder. I tuften ble det funnet en skinnskraper som synes å være av samme z-formede type som Zachrisson (1997b:203-205) kaller ”østlig type”. De har vært festet til et tverrstilt skaft og skal være typiske for samisk skinnbehandling.

De ovale tuftene i Innerdalen er fra senmiddelalderen (Gustafson 1988) og derfor litt for unge, samt litt for nærme dagens sørsamiske område til å rokke noe særlig ved den gamle innvandringsteorien. Form, størrelse og argumentasjon er likevel relevant for meg da det er viktig å se om det finnes likheter eller forskjeller til mitt materiale.

Den nyeste tilveksten av sørsamiske bosetningsspor, er en lokalitet som ble funnet under nedtappingen av Aursjømagasinet på Dovre sommeren 2006. Lokaliteten består av fire ildsteder på rekke (Amundsen, et al. 2007:61-62). Denne typen ildsteder kalles *árran* på nordsamisk og *aernie* på sørsamisk, og vanligvis dateres de til vikingtid og tidlig middelalder (Hansen og Olsen 2004). Dateringene for ildstedene fordeler seg mellom 700 og midten av 900-tallet e.Kr. (Bergstøl og Reitan 2008) og er således rester etter tidlig vikingtids bosetning. Det dreier seg om en svært sikker samisk lokalitet da ildstedene er helt karakteristiske for planinndelingen i samiske boliger fra den perioden (se mer om planinndelingen i kap. 6). Som Espen Finstad (2007:19) hevder, tilbakeviser dette funnet innvandringsteorien.

2.6 Oppsummering

Hallingdal er et område som ligger ganske mye lenger sør og vest enn de områdene som nylig har blitt diskutert som sørsamiske områder i forhistorisk tid (Østerdalen, Jämtland og Härjedalen, Dovrefjell). Geografisk ligger dette studiet nærmere Hardangervidda der urfolksteorien og kulturdualismen hadde sitt utgangspunkt. Man kan si at debatten om sørsamisk historie står mellom urfolksteorien og innvandringsteorien da det ennå er uklart hvor lenge det har vært samer i sør og hvor langt sør de har holdt til.

I nyere etnisitetsforskning erkjennes samisk etnisitet som en dynamisk prosess (se Hansen og Olsen 2004:109), og ikke en ferdig kategori som enten alltid har vært på et bestemt sted eller som må ha tilkommet gjennom ”forflytninger”. I Nord-Norge er det nå forholdsvis stor enighet om at samisk identitet utviklet seg i løpet av det første årtusenet f.Kr. (Hansen og Olsen 2004:41), men hvordan forholder det seg til det sørsamiske området? Kan sørsamisk identitet ha utviklet seg blant fangstfolk i Sør-Norge, enten parallelt med nordsamisk identitet, i etterkant, eventuelt til og med før denne?

Sørsamisk språk er det mest konservative av de samiske språkene, og inneholder arkaiske trekk som går helt tilbake til en førsamisk språkform. Det tyder på at sørsamisk språk har en lang og selvstendig utvikling bak seg, og den geografiske plasseringen av de språklige arkaismene gjør det umulig å regne med en sydsamisk innvandring nordfra, ifølge Norbert Strade (1997). Han hevder derfor at samene må være urbefolkningen i Skandinavia, og at dagens sørsamiske grense kan ses som et resultat av årtuseners langsomme tilbaketrekning og germanisering av de samisktalende (Strade 1997:184). Bergstøl (2007, 2008) støtter delvis en slik teori da han mener at en sørsamisk identitet har hatt en land og særegen utvikling i Sør-Norge, og at det sørsamiske fangstfolket ble fortrent av norrøne bønder.

I motsetning til at samene alltid skal ha vært i Sør-Norge, kan det hevdes at samer har vandret sørover og brukt områder i Sør-Norge mye tidligere og lenger sør enn Nielsen m. fl. har ment, men at det likevel har foregått en innvandring. Fordi mennesker flytter på seg og er i bevegelse, er etniske grenser ikke nødvendigvis geografiske, men flytende og i stadig endring. I det neste kapitlet vil jeg se nærmere på det teoretiske rammeverket for etnisitetsstudier.

3. Teori

For at ikke arkeologien skal være en ren deskriptiv vitenskap er det viktig at det arkeologiske materialet blir diskutert opp mot teorier om menneskelig samhandling og praksis. Teoriene arkeologer bruker hentes ofte fra samfunnsfagene, og da særlig antropologi og sosiologi. Det fører til at arkeologisk forskning muligens kan kritiseres nettopp fordi disiplinen sjelden utvikler egne teorier. Isteden anvendes teorier utarbeidet for nåtiden der menneskelig selvbevissthet står sentralt. Med slike teorier kan arkeologiens fokus på materiell kultur synes å forsvinne, men det immaterielle og det materielle vil alltid være forbundet med hverandre. Det arkeologiske materialet er fragmenterte levninger etter forhistorisk praksis, og på den måten relaterer menneskelig handling og materiell kultur til hverandre. Antropologiske og sosiologiske teorier er derfor høyst relevante for å tolke arkeologisk materiale.

En samfunnsteori vil alltid være både ontologisk og epistemologisk. Den søker å forklare hvordan verden er (ontologi), men er samtidig et analytisk verktøy vi bruker for å forstå verden (epistemologi). Å ha et ensidig ontologisk forhold til teori vil føre til misforståelser og feiltolkninger ved at analytiske kategorier blir ”virkeliggjort” og behandlet som faktiske forhold. Jeg vil derfor fastholde en epistemologisk holdning til teori fordi én teori ikke kan omfatte hele virkeligheten. Den vil alltid ha mangler i forhold til å si noe om absolutt alle aspekter av en situasjon, men kan likevel være nyttig som et verktøy slik at *noen* aspekter kan fås frem og synliggjøres.

Ved å bruke blant annet Bourdieus praksisteori og teorier tilknyttet symbolske aspekter ved arkitektur, ønsker jeg å kunne belyse noen nye aspekter ved de runde tuftene i Hallingdal og den konteksten de er en del av. Først skal jeg imidlertid ta for meg noen ulike sider ved etnisitetsteori. Som vi så i kapittel 2 har koblingen mellom etnisitet og arkeologi ikke alltid vært like heldig, og det er fortsatt et svært omstridt tema. Gjennom 1900-tallet skjedde det imidlertid store omveltninger innen den teoretiske tilnærmingen til etnisitet, og det vil derfor være sentralt å se nærmere på denne utviklingen.

3.1 Etnisitet

Etnisitet oppfattes av mange som et slektskapsfenomen (Fishman 1996 [1980]:63). Det vil si at slektskapsbåndene definerer din identitet, og gjennom kontinuitet av generasjoner gir etnisitet på den måten en opplevelse av noe evigvarende og gitt. Bruk av DNA-analyser for å undersøke menneskegruppers opphav og utbredelse før og nå blir mer og mer populært og toneangivende (Hansen og Olsen 2004:42-45). Definisjonen av disse menneskegruppene skiller seg imidlertid fra dagens idé om hva etnisitet er. Gjennom DNA kan man undersøke biologiske slektskapsforbindelser over tid. Det kan være svært nyttig for å forklare menneskers bevegelser, samhandling, partnervalg osv. I henhold til gjeldende etnisitetsteori er imidlertid ikke slektskap en nødvendig faktor i formingen og opprettholdelsen av etniske identiteter. Jeg vil derfor ikke gå nærmere inn på DNA sin rolle i etnisitetsforskningen her.

Etnisitet er et tema hvor samfunnsvitenskapelige teorier om menneskelig samhandling har vist seg svært nyttige. Innenfor den kulturhistoriske fagtradisjonen stod det arkeologiske materialet i sentrum og som prinsipp for bestemmelse av fortidige raser eller etniske grupper (kulturer). Kort sagt ble en gruppe av karakteristiske artefakter, en arkeologisk kultur, sidestilt med en gruppe mennesker med et kulturelt fellesskap: et folk (Childe 1929:v-vi). Slik oppstod ”komsakulturen”, ”stridsøkskulturen” osv. som etniske grupper i fortiden. Ikke før sosialantropologiske teorier tilknyttet etnisitet ble trukket inn i de arkeologiske tolkningene fra og med 1980-tallet, fremstod etniske grupper i forhistorien som mer dynamiske og nyanserte (for historisk oversikt se f.eks. Jones 1997).

Et av de viktigste skillene innenfor etnisitetsforskning er opposisjonen mellom primordialisme (*primordialism*) og instrumentalisme. Kulturhistoriske arkeologer forholdt seg til etnisitet som noe fastsatt og statisk og kan derfor ses i relasjon til primordialismen der etniske trekk blir antatt å alltid ha eksistert; at gitte trekk *a priori* ligger til grunn for forskjellene mellom folk (Eller og Coughlan 1993; Geertz 1967).

Med Fredrik Barth (1969) sine banebrytende ideer utviklet den instrumentelle retningen seg. Barth forfektet en prosessuell og relasjonell tilnærming der etniske grupper blir identifisert som selvdefinerende systemer på grunnlag av en vi/dem-opposisjon. I motsetning til tidligere teorier om at etnisitet formes i isolasjon fra andre, viste Barth at det nettopp er i møtet med andre at etniske identiteter skapes og opprettholdes. Det finnes derfor ingen absolutte, geografiske grenser mellom folkegrupper. Tilnærming har blitt stående som et av

de viktigste vendepunktene innen etnisitetsforskningen og utgjør utgangspunktet for de fleste senere syn på etnisitet og etniske relasjoner. Særlig har Abner Cohen (1974) tatt til orde for at mennesker selv velger og bruker sin etnisitet strategisk, og i Norge har blant annet Knut Odner (1983), Bjørnar Olsen (1985) m.fl. anvendt denne tilnærmingen på norrønt og samisk materiale.

I motsetning til sosialantropologene var ikke etterkrigstidens arkeologer på 1960-70-tallet like opptatt av problemer tilknyttet etnisitet. For å ta avstand fra nazistenes uheldige kobling av arkeologi og ideologi under 2. verdenskrig, ble nøytralitet etterstrebet (Jones 1997:3). Prosessuelle arkeologer var derfor opptatt av indre utvikling og økologisk tilpasning (Olsen 1997:49), og det ble tatt sterk avstand fra den kulturhistoriske arkeologiens migrasjonsforklaringer. Fremfor å forklare alle nyvinninger ut fra folkevandringer, ble menneskets egen skaperkraft og evne til å tilpasse seg stående som det sentrale i forklaringsmodellene.

Dette endret seg igjen med den postprosessuelle arkeologiens begynnelse på 1980-tallet. Sosialantropologiske forklaringsmodeller tilknyttet etnisitet ble tatt i bruk, og i motsetning til den prosessuelle arkeologiens funksjonalistiske tilnærming til kultur ble det gjeninnført en verden bestående av subjekter og identitetsforskjeller (Gosden 1999:194-195). Dermed ble etnisitet igjen et aktuelt tema.

Den instrumentelle tilnærmingen til etniske identiteter førte til økt fokus på aktørers egendefinering og at kulturelle forskjeller ikke var gitt, men varierte i henhold til aktørenes oppfatninger av gyldighet:

We can assume no one-to-one relationship between ethnic units and cultural similarities and differences. The features that are taken into account are not the sum of 'objective' differences, but only those which the actors themselves regard as significant (Barth 1969:14).

Sosialantropologiens vektlegging av variasjon og selvdefinering ga arkeologene mulighet til å se en større kompleksitet og dynamikk i fenomenet etnisitet. Selvdefineringsaspektet er imidlertid problematisk for arkeologisk forskning (Shennan 1989:14) da materiell kultur ikke forteller om fortidige menneskers tanker og bevissthet på noen enkel og direkte måte.

Menneskers *praksis* utgår imidlertid delvis fra tanker og vurderinger, og Jones (1997) har blant annet (med Pierre Bourdieus teorier) forsøkt å vise hvordan menneskers handlinger

både strukturerer og blir strukturert av omgivelsene. Av det følger at vi som arkeologer skal kunne gjenskape et bilde av fortidig praksis på bakgrunn av handlingenes påvirkning på de fysiske omgivelsene. Da vil vi muligens også kunne forstå hvilke årsaker, som for eksempel etnisk signalisering, kulturell tradisjon osv. som ligger bak handlingene.

På den andre siden kan man hevde at det i mange tilfeller ikke er bevisste og rasjonelle tanker som styrer alle handlinger. Individuer er aktører som handler rasjonelt, men det er viktig å understreke at individers rasjonalitet er ikke tilfeldig. Pierre Bourdieu (1977) sin teori om *habitus* viser at menneskene er en del av det kollektive, og at det kollektive legger føringer for deres handlinger. Vi er da over i del to av teorikapitlet der vi skal se nærmere på handlingsteori generelt og Bourdieus praksisteori spesielt.

3.2 Praksisteori

I motsetning til oppfatningen om at etniske identiteter er basert på slektskap, finnes det eksempler på at det ofte også er handling, eller praksis, som definerer hvem man er. *Vezo*-folket på vestkysten av Madagaskar definerer for eksempel ikke seg selv gjennom historie og slektskap, men gjennom det de gjør:

Vezo become what they are through what they do: both identity and difference result from activities that people perform in the present rather than from a common or distinct origin they acquired at some point in the past (Astuti 1995:465).

Men hvorfor handler mennesker slik de gjør? Dette er et teoretisk problem hvis diskusjon har ført til det diametrale skillet mellom funksjonalister/objektivister og fenomenologer/subjektivister:

Objektivistiske teorier tar utgangspunkt i universelle, generelle og objektive strukturer som eksisterer utenfor enkeltaktøren. Det er ikke individene, men strukturene og hvordan de avgjør og bestemmer handlingsmønstre som er interessante. Menneskene blir nærmest som små marionettdukker som er overlatt til noe utenfor deres bevissthet og fatteevne.

Subjektivistiske teorier har et fullstendig motsatt utgangspunkt siden de går ut ifra kreative, rasjonelle og selvstendige *aktører* (individer) og fokuserer på hvordan samfunnet skapes nedenfra, fra et mikronivå til et makronivå. Ifølge en slik tankegang er det aktøren selv som

tar beslutninger og avgjør egne handlingsmønstre; man er fri til å velge. Mennesket skaper sin egen virkelighet, og samfunnet er ikke annet enn summen av alle individene.

Bourdieu ønsket å lage en synteseteori der han kunne forene de to opposisjonene og vise at de var avhengige av hverandre. Tilnærmet samme målsetting finner vi også hos den engelske sosiologen Anthony Giddens (1984), men med små avvik i måten å løse det på. I Giddens strukturasjonsteori vektlegges ”strukturdualisme”, i betydningen at innsikter fra begge retninger må kombineres til et bedre utgangspunkt, en slags fusjon (Giddens 1984:xx-xxi). Bourdieu (1977, 1990) fremholder derimot at det må foretas et epistemologisk brudd med både objektivisme og subjektivisme for at det skal kunne dannes en ny måte å tenke på og utlede kunnskap fra.

Med Bourdieus praksisteori brytes opposisjonen mellom objektivisme og subjektivisme gjennom *habitus*-begrepet. Habitus er forbindelsen mellom subjektiv identitet og objektiv kontekst, eller som Bourdieu har formulert det: ”habitus er sosialisert subjektivitet”, eller: ”det sosiale omgjort til kropp” (Bourdieu og Wacquant 1995:111-113). Habitus er Bourdieus løsning på å inkorporere mennesket som handlende agent i en overordnet samfunnsstruktur. Jeg velger her å oversette Bourdieus *agent* med ”agent” fremfor ”aktør” fordi en aktør gir en fornemmelse av et fritt og selvstendig individ. Bourdieus poeng er imidlertid at man ikke er fullstendig fri og selvstendig. Habitus utgjør et sett kroppsliggjorte disposisjoner, opparbeidet gjennom innprenting og tilegnelse, som avgjør hvordan vi forholder oss til og handler i verden rundt oss. Habitus er derfor kjernen i vår identitet (Aakvaag 2008:160).

Fordi habitus er kroppsliggjort er den også grunnen til at handlingsmønstre er forholdsvis varige. Bourdieu (1977) er svært skeptisk til at endringer og konstruksjoner av identitet kan skje refleksivt, og han hevder at det derfor ikke enkelt lar seg gjøre å endre habitus ut fra et personlig forgodtbefinnende. Disse varige disposisjonene (*durable dispositions*) danner grunnlaget for tradisjoner og identitetskontinuitet fordi de utgjør et *modus operandi*; de ligger latent i kroppen og settes i live uten videre refleksjon og vurdering av agentene.

Because his [the agent's] actions and works are the product of a modus operandi of which he is not the producer and has no conscious mastery, they contain an "objective intention", as the Scholastics put it, which always outruns his conscious intentions (Bourdieu 1977:79).

Habitus er imidlertid ikke bare strukturert, men også strukturerende; den blir formet av samfunnsstrukturene, men former også samfunnsstrukturene ved å være grunnlaget for å ivareta agentenes interesser gjennom kreativitet og kyndighet. Forholdet agent – samfunn er dynamisk fremfor deterministisk og statisk fordi agentene er i konstant dialog med omgivelsene. Endring og utvikling foregår derfor hele tiden, men særlige situasjoner kan fremskynde endringene og gjøre dem turbulente og kraftige. Når habitus blir konfrontert med omgivelser som er for ulike og distanserte fra de omgivelsene som har formet den, vil det skape omveltninger fordi gamle handlingsmønstre ikke lenger vil gi uttelling (enten økonomisk, kulturelt e.l.). Det kaller Bourdieu (1977:78) for *hystereseeffekten*.

Menneskers handlinger kan altså ikke forklares ut fra bare én årsak, men inngår i et komplekst samspill mellom det objektive, det vil si disposisjonene eller forutsetningene, og subjektive interesser og kreativitet. I det videre skal vi se hvordan det kan utspille seg i byggeskikk og arkitektur.

3.3 Det bygde rom

Over har spørsmål om hvorfor mennesker handler som de gjør blitt behandlet generelt. Jeg skal her se mer spesifikt på hvorfor mennesker bygger de boligene de gjør, og hvordan det kan si noe om hvem de er. Det bygde rom gis symbolsk mening gjennom fysisk form og romlig organisering.

I lang tid var det likevel utbredt å utelukkende vektlegge funksjonalistiske tolkningsmodeller for bygging av både hus og andre konstruksjoner. Husform og byggemåte ble dermed forklart ut fra klima og materialtilgjengelighet. Selv om værforhold og tilgjengelige ressurser er viktige og avgjørende faktorer å tenke på for mange når de bygger bolig, har antropologer de siste tiårene vist at det er svært mange andre forhold som spiller inn i minst like stor grad (se bl.a. Rapoport 1969; Waterson 1997). Hvis klimaforhold og materialtyper skulle være de eneste avgjørende faktorene for hvordan boliger så ut og ble bygget, ville det være svært vanskelig å besvare spørsmålet om hvorfor det ofte finnes ulike typer bolighus i ett og samme område.

Det å gå fra runde til rektangulære hus forstås i mange sammenhenger som en nærmest evolusjonistisk utvikling og har blitt forklart ut fra den intensiverte produksjonen og de

individualiserte husholdningene som kom med utviklingen av landsbyer (se bl.a. Flannery 1972). Sirkulære hus/hytter kobles til nomader og jeger-sankere og har derfor blitt antatt å være simple, mindre avanserte og mer primitive enn firkantede hus. Jeger-sankere behandles som mindre komplekse i sine handlinger enn bofaste, og det har også blitt hevdet at symbolsk organisering av rom er forbeholdt sedentære jordbrukssamfunn (Whitelaw 1994).

Nå er det imidlertid vanlig å argumentere for at alle bosetninger er tillagt kulturell mening som påvirker hvordan de er organisert, brukt og verdsatt (Brück og Goodman 1999:5). Dette perspektivet utfordrer teorier om at funksjon alltid kommer først, og at form alltid følger funksjon (jf. den funksjonalistiske arkitekten Louis Sullivans slagord *Form follows function*). Det kan være vanskelig for oss å se funksjon og symbolisme som en helhet; vi går ofte ut ifra at en gjenstand med symbolsk verdi ikke tjener til noe nyttig, og omvendt (Parker Pearson og Richards 1994:6). De to konseptene er imidlertid uatskillelige, og Amos Rapoport (1969:131-132) har vist at oppfatninger om hva som er nyttig, passende, godt osv. er kulturelle (se også Parker Pearson og Richards 1994:6-7).

3.3.1 Etnisitet og bolig

Boliger er kulturelle; de kan uttrykke kulturell tilhørighet og dermed være etnisk differensierende. Byggeskikk samt innredning og organisering av boliger er først og fremst knyttet til sosio-kulturelle faktorer som religion, familiestruktur, sosial organisering og individuelle relasjoner (Rapoport 1969:47). I bourdieuske termer innebærer det å være knyttet til habitus. Boligene er viktige arenaer for å reprodusere de sosiale strukturene og markere sin egenart (Bourdieu 1973). De er derfor sterkt knyttet til menneskers selvforståelse, og de representerer i stor grad idealer og ideologier i det samfunnet de tilhører.

En bolig kan ses som et fysisk uttrykk for et ideelt miljø, og romlig organisasjon er spesielt viktig i dette uttrykket. Siden religion ofte står sterkt i mange samfunns symbolske uttrykk, reflekteres ofte kosmologiske forestillinger i den romlige organiseringen. Det kan være enten i det indre rommet i et hus, i huset som helhet, i landsbyen eller i en hel by (Rapoport 1969:50).

Forholdet mellom den norrøne gården og den tradisjonelle samiske boligen er et godt eksempel på etnisk differensierende bosetning og boligform (Stenvik og Zachrisson 1988, i Jünge 1996:128). Den romlige organiseringen i sameboligen står i sterk opposisjon til den norrøne og viser tydelig at den samiske praksisen følger en helt annen logikk i sin strukturering.

Norrøn bosetning kjennetegnes fremfor alt ved gården og dennes inndeling i innmark og utmark. Typisk er også vikingtidens langhus og middelalderens byggeskikk med laftet tømmer og grunnmur. Inndelingen i innmark og utmark reflekterer den norrøne mytologien og det norrøne samfunnets kosmologi (Holm 2001:412-413 med referanser). Gården med både gårdsbygninger og den avgrensede innmarken har dermed utgjort det norrøne samfunnets kjerne; det man identifiserte seg med.

Den samiske boligens runde ettromsgammer/-telt av stokker, never og torv, eventuelt en teltduk, har vært av en helt annen karakter. Nå er det ikke slik at materialer og konstruksjonsprinsipper i seg selv er etnisk differensierende. Det er *hvordan* materialene og prinsippene anvendes som kan knyttes til en kollektiv habitus og dermed uttrykke kulturell tilhørighet. Det er for eksempel det runde grunnplanets betydning for det tradisjonelle samiske samfunnet som gir gammen den kulturelle særegenheten. Akkurat som innmark – utmark reflekterte norrøn mytologi og kosmologi, reflekterte inndelingen av det runde golvplanet det førkristne samiske samfunnets verdensoppfatning (Ränk 1949; Yates 1989, for nærmere beskrivelse se kap. 6).

Siden det er relasjoner og opposisjoner som skaper og tydeliggjør etniske forskjeller (jf. Barth 1969), kan kontrastene mellom disse to bosetnings- og byggetradisjonene ha blitt etablert som etniske markører (Holm 2001:417).

3.4 Mot en egnet forståelse av etnisitet

Primordialistiske og instrumentalistiske tilnærminger til etnisitet representerer i stor grad hovedretningene innen etnisitetsforskningen. De er ytterpunkter på en skala med henholdsvis ”etnisitet som skjebne” i den ene enden, og ”etnisitet som strategi” i den andre.

Kritikken som er rettet mot begge fløyer kan ses i sammenheng med Bourdieus kritikk av objektivisme og subjektivisme. Primordialisme slekter på objektivismen gjennom en

klippefast tro på noe gitt, noe fast og noe statisk. På samme måte er den instrumentelle etnisitetsforståelsen relatert til subjektivismen ved å gi forrang til aktørenes bevisste valg.

Slik Bourdieu ønsket å bryte med opposisjonen mellom objektivisme og subjektivisme, mener jeg også at skillet mellom primordialistiske og instrumentalistiske ideer bør oppløses. Bourdieus transcendentale habitusbegrep kan være til hjelp i så måte, ved å vise at kroppslige disposisjoner ligger til grunn for de mulighetene man har for handling og tenkning. Det er ikke noe som er *a priori*, fra begynnelsen, men mulighetene våre er alltid begrensede ut fra en spesifikk kontekst.

Felleskulturelle trekk og tradisjoner kan forstås ut fra en slik teori, i og med at en kollektiv habitus innebærer at en gruppe mennesker har de samme disposisjonene for handling og tenkning, og derfor kan oppleves som distinkte eller annerledes enn noen med en annen kollektiv habitus. Men hva er relasjonen mellom kultur og etnisitet?

Ifølge Jones (1997) er etnisitet en objektivisering av kulturelle forskjeller som konstrueres i møtet mellom habitus og en konkret sosial og historisk situasjon.

Ethnicity is not a direct reflection of the habitus, or of culture. The construction of ethnicity, and the objectification of cultural difference that this entails, is a product of the intersection of people's habitual dispositions with the concrete social conditions characterizing any given historical situation (Jones 1997:120).

Jeg ønsker dermed å forstå etnisitet som en sosial konstruksjon som oppstår fordi kulturelle ulikheter i en gitt sosio-historisk situasjon oppleves som *a priori* og sanne. Det vil si at det finnes kulturelle forskjeller, og at disse blir tolket og konstruert sosialt og mentalt som etniske, altså objektive, trekk i møter og interaksjon med andre grupper.

På den måten tar jeg med meg Barths idé om at relasjoner fremfor isolasjon er det som skaper etniske identiteter. Jeg går likevel ikke så langt som å si at etniske identiteter er noe som enkeltaktører velger helt fritt og strategisk, men at det er flere faktorer som spiller inn, både habitus, kulturfellesskap, interaksjon, interesser, opplevelser og den sosio-historiske konteksten.

4. De runde tuftene i Hallingdal

Under Hallingdalsprosjektet på slutten av 1980-tallet ble det funnet flere runde og tilnærmet runde tufter. Foruten Inge Lindbloms publikasjon av tuftene i boken *Far etter folk i Hallingdal* (Bloch-Nakkerud og Lindblom 1994) der det ikke blir gitt noen videre tolkning av tuftene enn at de må ha vært brukt i utnyttelsen av fjellressurser, er det kun Zachrisson (1997b:193-194) som har trukket dem frem i en fortolkningskontekst. Hun foreslår en mulighet for at de kan være samiske, beroende på likheten med gammetuftene på Vivallen samt andre liknende funn i Sør-Skandinavia. Men heller ikke hun har undersøkt eller argumentert nærmere for en slik forståelse av hallingdalstuftene. Det er imidlertid et viktig spørsmål som har blitt stilt: Er det mulig at de runde tuftene kan være levninger etter samiske bosetninger?

Gjennomgangen av materialet baserer seg dels på upublisert arkivmateriale fra Hallingdalsprosjektet, og dels på egne observasjoner. Arkivmaterialet består av registreringsskjemaer, årsrapporter og sluttrapporten fra 1990. De er fra Universitetets Oldsaksamlings arkiv på Kulturhistorisk Museum i Oslo.

4.1 Hallingdalsprosjektet

Lokalhistorieutvalget for Hallingdal ga i 1985 Universitetets Oldsaksamling i oppdrag å utarbeide en plan for et arkeologisk prosjekt. De ønsket at fagfolk/arkeologer skulle fatte større interesse for regionen deres, slik at man skulle få mer kunnskap om den eldste historien til dalen. Resultatet ble et pilotprosjekt der integrering av forskning, formidling og fornminnevern skulle prøves i samarbeid med den lokale befolkningen.

Fornminnene det ble lagt mest vekt på var tufter, dyregraver, kullgroper og slagghforekomster, og registreringsarbeidet ble i hovedsak utført av frivillige blant lokalbefolkningen etter et kurs i registrering gitt av Oldsaksamlingen i 1984.

Registreringsskjemaet ble utarbeidet av Lokalhistorieutvalget med enkelte små endringer og tilføyelser av Tom Bloch-Nakkerud og Lindblom.

Hallingdalsprosjektet er interessant på den måten at det var lokalkjente og historieinteresserte fremfor erfarne og utdannede arkeologer som utførte de fleste

registreringene. Selv om det på én side kan bidra til å så tvil om gyldigheten til det fremskaffede materialet, er det på den andre siden kanskje nettopp de lokalkjente og ufaglærte som bidro til at et materiale som vanligvis ikke ville blitt funnet, likevel ble lagt merke til og dokumentert. Ifølge Sluttrapporten fra Hallingdalsprosjektet, har erfarne feltarkeologer som har blitt konfrontert med slike tufter ”innrømmet at de ville gått videre uten å reflektere over, og langt mindre registrere slike former” (Sluttrapport fase 1 Hallingdalsprosjektet ved Bloch-Nakkerud og Lindblom 1990:7).

Registrering av arkeologiske kulturminner er et eksempel på hvordan vedtatte sannheter ofte reproduseres ved at man ser etter og finner mønstre man har sett før. Vesentlige detaljer med nye tolkningspotensialer kan derfor fort overses. Jeg mener at de runde tuftene i Hallingdal er et materiale med et nytt tolkningspotensial, og håper jeg kan bidra til debatten om et etnisk mangfold i Sør-Norge ved å studere dem nærmere.

4.2 Utvalget

Utgangspunktet mitt er 18 lokaliteter med til sammen 26 tufter (fig. 2). Det er alle tuftene i arkivet som var registrert og nevnt som runde og/eller ovale, samt noen som hadde tegninger som syntes runde/tilnærmet runde (Registreringsskjemaer for Hallingdalsprosjektet).

En av utfordringene med tuftematerialet er at mange av registreringene er fremkommet ”tilfeldig”, det vil si at den enkelte registrator og informants bevegelser har vært utslagsgivende for hva som er funnet. For å bøte på dette skal de prosjektansatte arkeologene ha oppfordret til systematisk registrering i større områder, samt at de kontrollregistrerte ca. 150 lokaliteter (Sluttrapport 1990:11). Jeg vil legge mest vekt på tufter som har blitt kontrollert og datert siden ukontrollerte og udaterte strukturer ikke er sikre tufter. Det er likevel interessant å inkludere dem for å holde muligheten åpen for at de er reelle tufter. Av de 26 tuftene er det 14 som er datert.

Materialet byr imidlertid på flere utfordringer. Selv om jeg vektlegger kontrollerte og undersøkte tufter, er det sparsomt med informasjon som er tilgjengelig. Ingen av tuftene er totalgravet. Det er kun tatt prøvestikk i midten for å få ut materiale til datering, samt at det har blitt gjort analyse av de beinene som eventuelt ble funnet. Det foreligger ikke profiltegninger av prøvestikkene, men kun overflateprofiler sammen med tegninger av

tuftenes overflate. De overflatiske undersøkelene av tuftene begrunnes med ressursmangel og et valg mellom å kunne undersøke bare noen få lokaliteter grundig eller å få dateringer fra flest mulig lokaliteter (Lindblom 1994:70). Det er ikke funnet noe gjenstandsmateriale, slik at det jeg har å ta utgangspunkt i er dimensjonene av tuftene, plassering i landskapet og dateringene.

For å danne meg en bedre forståelse av tuftenes karakter og beliggenhet enn det som var mulig ut fra arkivmaterialet, dro jeg selv til Hallingdal sommeren 2007, samt en langhelg høsten 2007, for å lete opp de aktuelle lokalitetene. Det viste seg at kartmerkingen fra Hallingdalsprosjektet var temmelig unøyaktig slik at gjenfinningsarbeidet ble tidkrevende og vanskelig. Det lyktes meg å finne 11 av de 18 lokalitetene.

De 18 lokalitetene omfatter ikke bare entydige runde tufter. Formen på tuftene er tydelig gjenstand for et definisjonsspørsmål da noen tufter som først ble registrert som runde eller ovale siden ble omdefinert av Lindblom til kvadratiske eller rektangulære med buede vegger da de ble publisert i den populærvitenskapelige boka *Far etter folk i Hallingdal* (Bloch-Nakkerud og Lindblom 1994:70, se tabell). I det videre vil jeg derfor gjennomgå hver enkelt av tuftene i de 18 lokalitetene for å gi min vurdering av hvilke tufter som burde tilhøre utvalget av runde tufter, samt redegjøre for annen informasjon som finnes knyttet til hver enkelt. Informasjonen er hentet både fra registreringsskjemaene i arkivet og mine egne observasjoner. For at en tuft skal defineres som rund, har jeg satt som avgjørende kriterium at det ikke finnes noen markerte hjørner i vollene.

Tuft	M.o.h.	Datering AD	Form	Kontrollert	Tegnet	Påvist 2007
F4	ca. 1000		Rund		X	
Ho14	ca. 1000		Rund			
Ho127	1033		Usikker	X	X	X
Ho136	982	984-1181	Rund	X	X	X
Ho138	1129	1299-1370	Rund	X	X	X
Ho277	1129		Rund			X
Ho200	1025	778-987	Rund	X	X	X
Ho242	ca. 1140		Rund			
Ho325-1	1054		Rund			X
Ho325-2	1054		Rund (oval)			X
Å6	1085		Rund (oval)	X	X	X
Å10	ca. 1260	1160-1306	Rektangulær	X	X	
Å11-1	1078		Rund		X	X
Å11-2	1078	1186-1292	Rund	X	X	X
Å11-3	1078		Rektangulær		X	X
Å11-4	1078		Rektangulær			
Å11-5	1078	1149-1268	Rund	X	X	X
Å27	ca. 1020	1032-1180	Usikker	X	X	
Å149-1	1347	1280-1402	Rund	X	X	X
Å149-2	1338	946-1018	Rund	X	X	X
Å149-3	1341	764-896	Kvadratisk	X	X	X
Å181-2	1102	1118-1220	Rund	X	X	X
Å181-3	1103	1185-1302	Rund (oval)	X	X	X
Å191	1012	1148-1214	Rund	X	X	X
Å205	890		Rund		X	X
Å500	ca. 1170	1039-1271	Rund (oval)	X	X	

Fig. 2: Tabell over hele utvalget. 26 tufter fordelt på 18 lokaliteter.

4.3 Lokalitetene

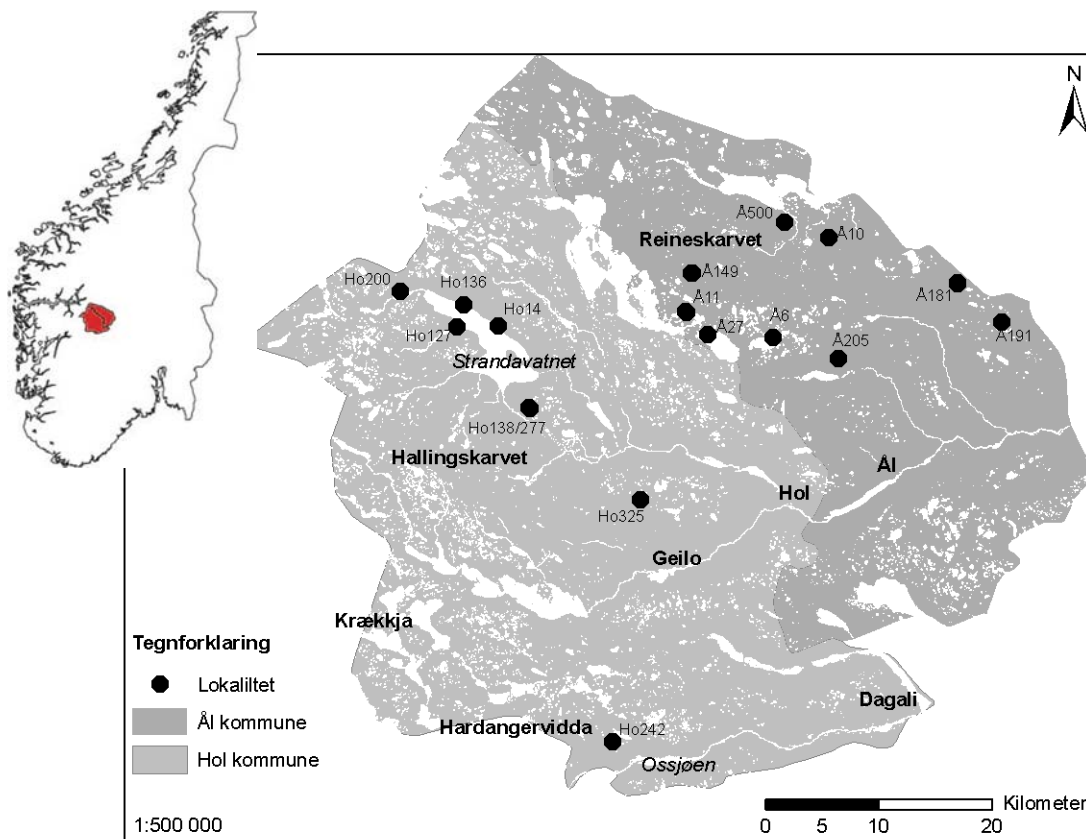

Fig. 3: Spredning av lokalitetene i Hol og Ål.

4.3.1 Flå kommune

F4 – Øvre Prestegardstjern

Datering: ingen

M.o.h.: ca. 1000

Form: Rund

F4 skal være gravd inn i en sørvendt skråning og ha en diameter på 3,9-4,5 meter. Omrisset av den skal være oppdaget på grunn av steiner som ligger i en jevn ring.

F4 er den eneste registreringen fra Flå kommune som muligens kan være av interesse. Den er imidlertid kun registrert som usikker og ble aldri kontrollert og undersøkt nærmere. Jeg har heller ikke sett den.

4.3.2 Hol kommune

Langs Strandavatnet i Hol kommune ligger det mange arkeologiske kulturminner. I perioden 1942-57 ble vannet oppdemt slik at en del kulturminner nå ligger under vann. Fire av de lokalitetene jeg her skal se nærmere på ligger ved dette vannet. Det gjelder Ho14, Ho127, Ho136 og Ho200. De to tuftene Ho138 og Ho277 ligger også like ved Strandavatnet, på sørsiden.

Ho14 – Langegard

Datering: ingen

M.o.h.: ca. 1000

Form: Rund

Ifølge registreringene skal det ligge en ringformet tuft med store steiner like ovenfor Langegard ved Strandavatnets østre bredd. Diameteren skal være på 6 meter. Tuften ble aldri kontrollert og undersøkt av Lindblom eller andre arkeologer, og jeg klarte ikke gjenfinne den i 2007.

Ho127 – Tuftestølen

Datering: ingen

M.o.h.: 1033

Form: Usikker

Beliggenhet: Lokaliteten ligger i skråningen på nordsiden av den ganske vide og flate Yngelesdalen. Det renner en elv og noen små vann mot øst og ut på vestsiden av Strandavatnet. Skråningen blir fort temmelig bratt bak tuften/stølen (i nord). Mot sørøst, sør og vest er det fin utsikt utover dalføret, men det skal ha det vokst trær her tidligere. Fortsatt vokser det noen bjørketrær i dalføret.

Tuften: Kan det tenkes at stølen Tuftestølen har fått navnet sitt fordi stølen ligger halvveis over en gammel tuft? Rett utenfor verandaen til Tuftestølen er det en bred, forholdsvis høy, drøy halvsirkelrund ($\approx$ hesteskoformet) voll. Stølens flaggstang står plantet midt i vollens sørøstre del. Under Hallingdalsprosjektet ble vollen registrert som en usikker tuft bestående av en tilnærmet rund jordvoll. Den ble aldri utgravd og datert.

Strukturen er stor, med en indre diameter på ca. 4 til 4,5 meter. Vollene er 1,5 – 2 meter brede og ca. 0,5 meter høye. Hvis det har vært en rund tuft mangler nordenden, og det kan tenkes at den har blitt ødelagt ved byggingen av hytta/stølen. Det er derfor vanskelig å påvise strukturens opprinnelige karakter og form.

Ho136 – Øsmundset

Datering: 984-1181 e.Kr.

M.o.h.: 982

Form: Rund

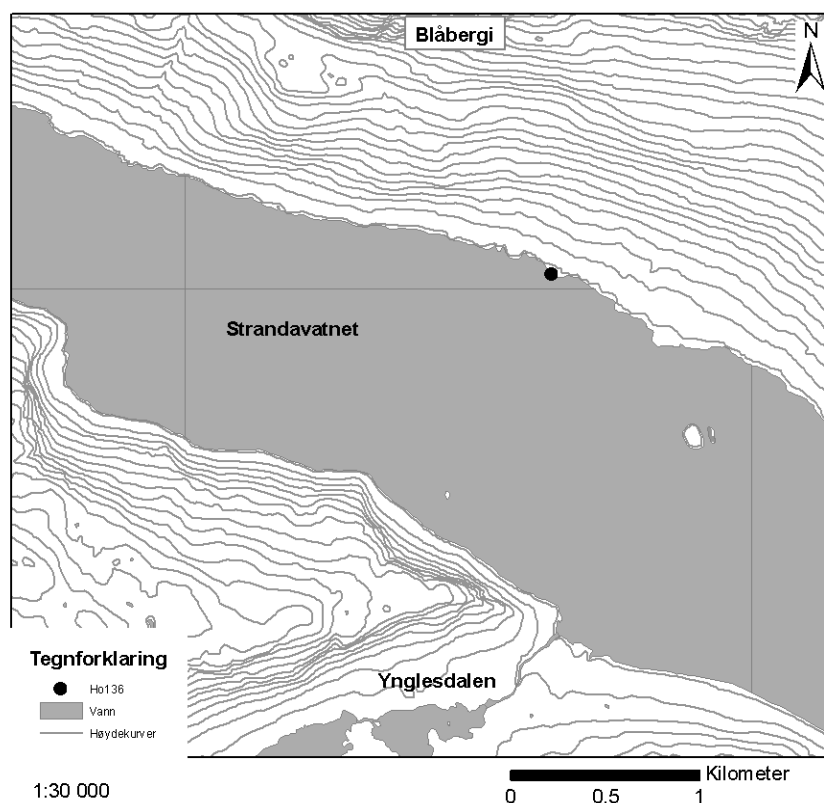

Fig. 4: Beliggenhet for Ho136 på Øsmundset ved det oppdemte Strandavatnet.

Beliggenhet: Denne tuften ligger bare et par meter fra Strandavatnet i dag, men siden Strandavatnet er regulert, var vannstanden hele 28 meter lavere før oppdemmingen. Hele området rundt kalles Øsmundset, etter Øsmundsetstølen som nå ligger under vann. Ruinen av stølen kan fortsatt ses når vannstanden er lav. Ho136-tuften ligger 982 m.o.h., omtrent rett ovenfor den gamle Øsmundsetstølen.

Området er i dag et hytteområde, men tuften ligger på en åpen gresskledd flate helt ned mot vannkanten. Det er forholdsvis vått i store områder rundt tuften, men det skyldes kanskje den høye vannstanden. Det er ikke sikkert at det var myrlendt her før vannstanden ble regulert.

Tuften: Tuften er knapt synlig. Det er kun en svak nedsenkning, ca. 10 til maksimum 15 cm dyp, med rundoval form. De indre målene jeg tok var 6,2 meter nord-sør og 5,7 meter øst-vest. På tegningen fra Hallingdalsprosjektet synes det som om tuften er rundere med en

indre diameter på ca. 5,5 meter. Det kan skyldes ulik vurdering av hvor avgrensningene er i og med at tuften er så utydelig.

Lindblom og Bloch-Nakkerud undersøkte tuften i 1987. De gravde en 1 m² rute der det ble funnet noe kull og brente bein. Beinene var ubestembare.

Ho138 og Ho277 – Byrkjedalstølen

Datering: 1299-1370 e.Kr. og ingen

M.o.h.: 1129

Form: 2 runde

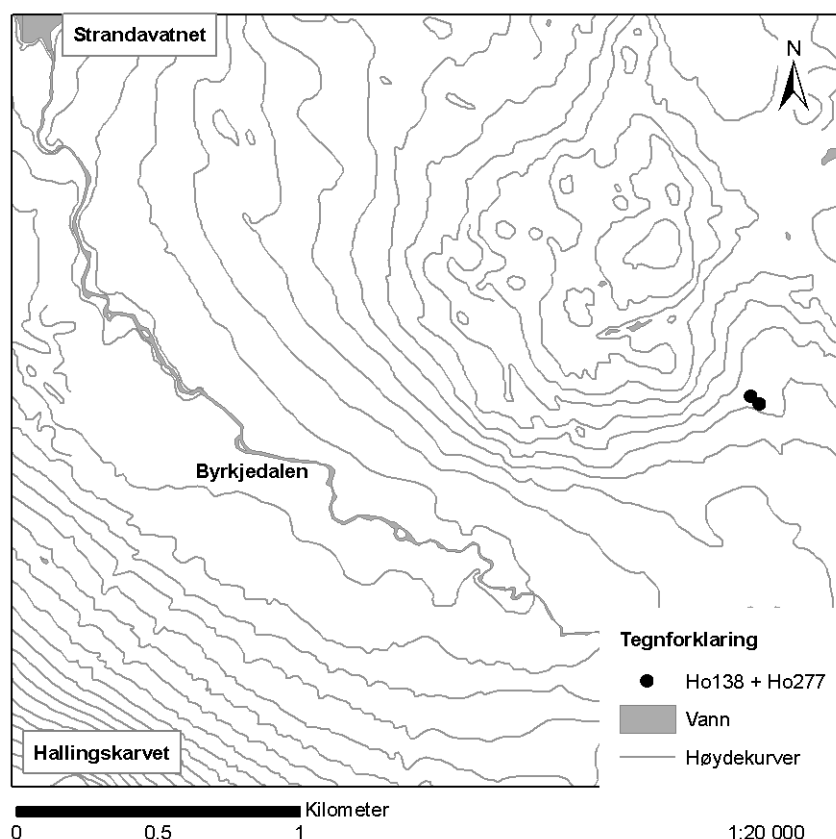

Fig. 5: Beliggenhet for Ho138 og Ho277 ved Byrkjedalstølen.

Beliggenhet: Like ovenfor Byrkjedalstølen ligger det to runde tufter. De ble registrert som to ulike lokaliteter under Hallingdalsprosjektet, muligens fordi den ene (Ho277) ikke ble funnet og registrert før året etter (1988) at Ho138 ble undersøkt (1987).

Begge tuftene ligger 1129 m.o.h. og har god utsikt nedover i dalen og flaten nedenfor Byrkjedalstølen i sør. Den østre enden av Hallingskarvets midtre del synes så vidt i sørøst. Det går ganske bratt ned på sørsiden av tuftene, mens det åpner seg en liten slette på nordsiden før det blir bratt stigning nordover. Landskapet går nærmest i

”trapper”/”terrasser” oppover på nordsiden, noe som gjør at man ikke kan se øverste punkt fra tuftene. Tuftene kan da heller ikke ses fra øverste delen av bakken.

Fig. 6: Tuftene Ho138 (lengst mot venstre i bildet) og Ho277 ved Byrkjedalstølen fotografert mot sørøst. Tuftene er markert med hvite ringer. Hallingskarvets midtre del i bakgrunnen.

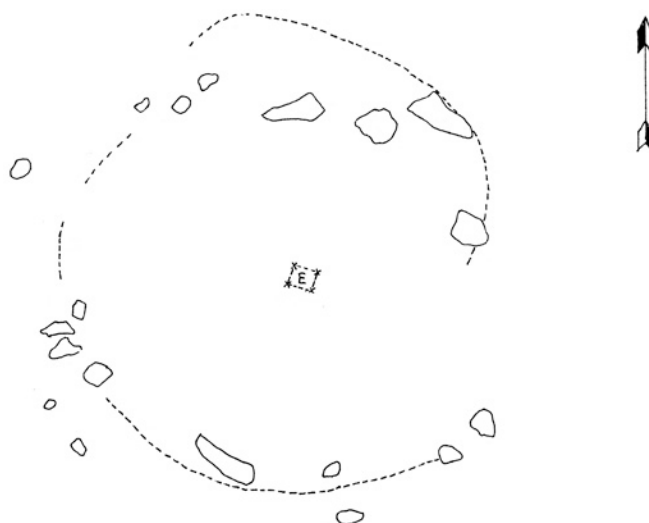

Fig. 7: Ho138. Målestokk 1:100. E = prøvestikk, stiplet linje = voll.

Tuftene: Begge tuftene ble registrert som runde, noe som også er min vurdering av formen deres. De har lave voller med noe stein i. Det er Ho138 som er tydeligst og trolig derfor den ble funnet først. I 1987 ble det gravet en 1 m² rute der man fant bein fra store pattedyr.

Ho277 ble aldri undersøkt nærmere og det finnes derfor ingen funn eller dateringer fra denne, men den er helt tydelig en liknende struktur som Ho138. Indre diameter for begge tuftene er ca. 4,5 meter. I begge tuftene er det også en ganske tydelig åpning i sørøst som trolig har vært en inngang/døråpning.

Ho200 – Urdevassbotn

Datering: 778-987 e.Kr.

M.o.h.: 1025

Form: Rund

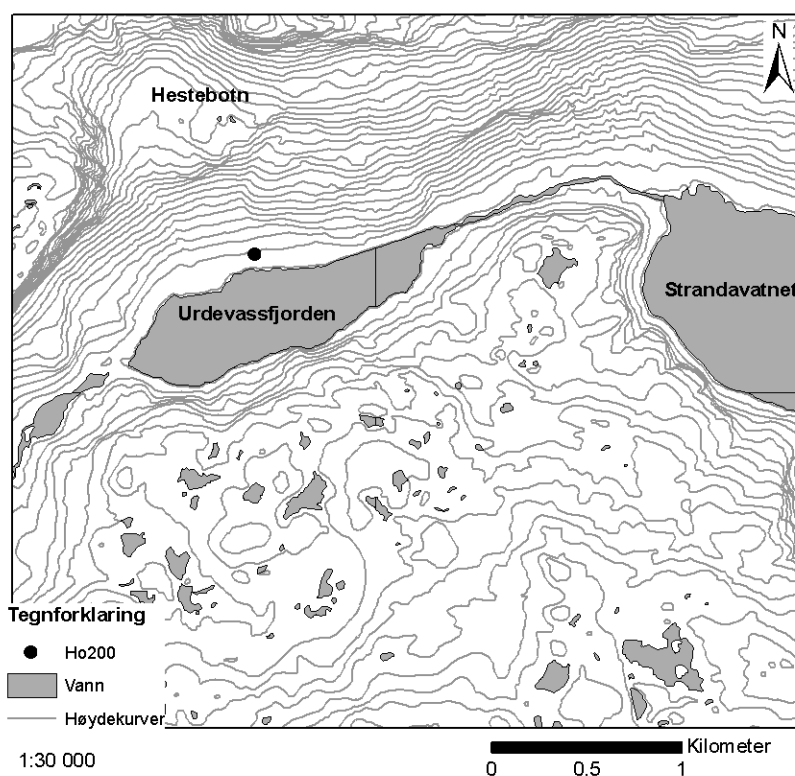

Fig. 8: Beliggenhet for Ho200 ved Urdevassbotn.

Beliggenhet: Ved Urdevassfjorden, nordvest for Strandavatnet, ligger det en rund tuft i hellingen på nordsiden av vannet og veien. Det ligger en støl ca. 100 meter vest for tuften. Veldig karakteristisk for stedet er den stupbratte fjellveggen et par-tre hundre meter vest for tuften. Veggen er synlig på lang vei og utgjør også en tydelig markering av skråningen/området der tuften ligger. Den er veldig bratt, mørk og et svært karakteristisk

merke i landskapet. Skråningen der tuften ligger går forholdsvis bratt opp til fjellområdene bak.

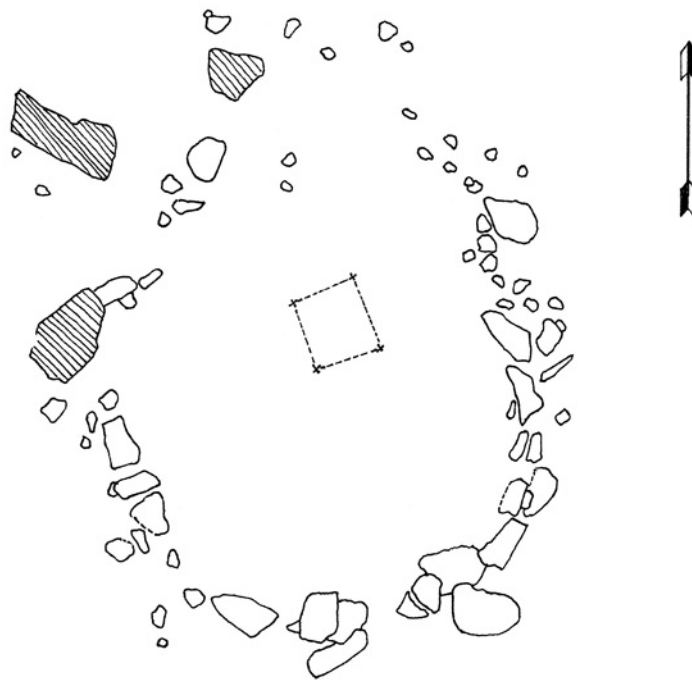

Fig. 9: Ho200. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, skravert felt = jordfast stein.

Fig. 10: Ho200 ved Urdevassbotn fotografert mot sørvest.

Tuften: Selve tuften består av en svak torrvoll med steiner i. Det er færrest steiner og en ekstra utydelig voll mot nord, noe som kan tyde på at det har vært en inngang der. Indre mål er ca. 5,5 – 6 meter i diameter. Tuften ble både registrert og publisert som rund, og er også etter mine vurderinger rund.

Ho242 – Haarånattjønn

Datering: ingen

M.o.h.: ca. 1140

Form: Rund

Ved Haarånattjønn, et stykke sørvest for Geilo og på grensen til Hardangervidda nord for Ossjøen, skal det ifølge registreringene fra Hallingdalsprosjektet ligge en rund tuft med en diameter på ca. 5 meter. Det skal også ligge en annen tuft like i nærheten, men den er ikke registrert som rund. Ingen av disse ble undersøkt nærmere, og jeg kunne heller ikke finne dem da jeg lette etter dem sommeren 2007. Lokaliteten skal ifølge registreringsskjemaet være i en sydvendt li der man har god utsikt til reinsdyrtrekk og hvor det vokser småbjørk og ellers er tett bevokst med lyng, einer o.l.

Ho325 – Søregjerda, Budalen

Datering: ingen

M.o.h.: 1054

Form: 1 rund og 1 oval

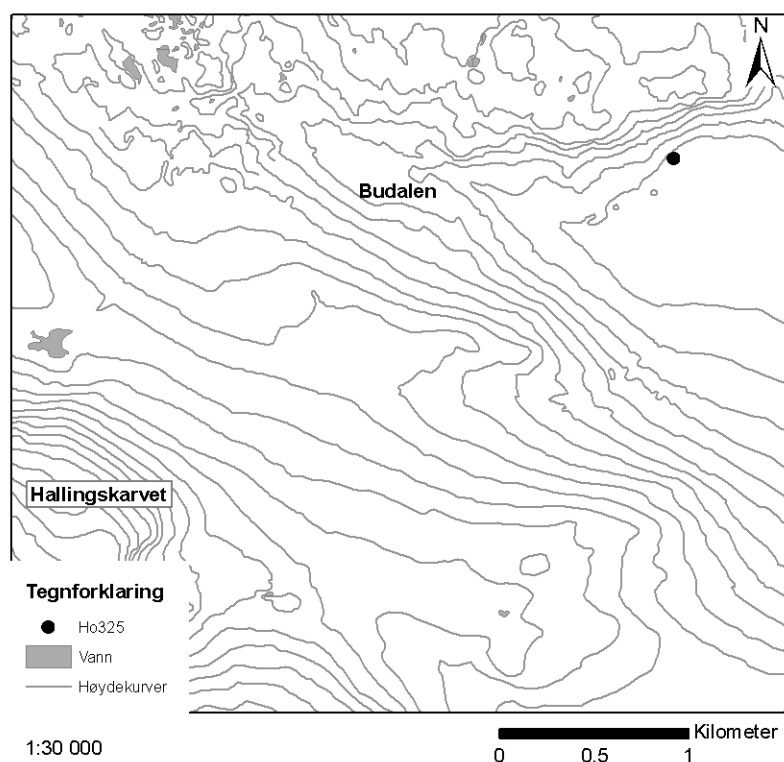

Fig. 11: Beliggenhet for Ho325 ved Budalen.

Beliggenhet: I Budalen ligger det en rund tuft oppå en liten forhøyning. Derfra har man god utsikt utover Budalen, det vil si sør- og sørøstover. Hallingskarvets sørøstligste del synes så vidt i vest. På nordsiden av tuften skrår landskapet bratt oppover slik at det nærmest danner en vegg.

Tuftene:

1): Vollen er 30-50 cm høy, opp til 1,5 meter bred og dermed forholdsvis tydelig hadde det ikke vært for at den også er overvokst av busker og kratt, særlig de sørlige og nordlige delene av vollen. Tuften er både registrert som rund og vurdert som rund av meg. Det indre arealet er lite, bare 2-3 meter i diameter, men man kan regne med at veggene har rast ganske mye inn og at det opprinnelige indre arealet har vært større da det var i bruk.

2): Ca. 17 meter nordvest for den runde tuften er det en oval nedsenkning som har blitt registrert som en mulig tuft. Den er ca. 6 meter i den lengste retningen nordvest-sørøst, og ca. 4 meter bred i retning nordøst-sørvest. Den er meget svak, synes knapt og er derfor svært usikker.

4.3.3 Ål kommune

I Ål kommune ble det funnet flest tufter. En av de lokale pådriverne for Hallingdalsprosjektet, Ola Ellingsgard, hørte hjemme nettopp i Ål, noe som kan være en av grunnene til at det er funnet så mange tufter akkurat her. Selv om det ble forsøkt å finne tufter også utenfor Ål, var det kun i Hol de fant dem (Lindblom 1994:70). Eneste unntaket er den mulige, men usikre tuften F4 registrert i Flå kommune (se ovenfor). Siden Hol og Ål er av de nordligste kommunene i Hallingdal med mest fjellområder, kan det være forklaringen på at denne typen tufter er avgrenset til disse områdene.

I Ål ligger både den lavestliggende og den høyestliggende av tuftene. Det er 15 tufter fordelt på 9 lokaliteter spredt rundt i store deler av kommunen, og av de 15 tuftene var det hele 12 som ble undersøkt og datert under Hallingdalsprosjektet.

Å6 – *Brendebu/Bukkestølen*

Datering: ingen

M.o.h.: 1085

Form: Rund (oval)

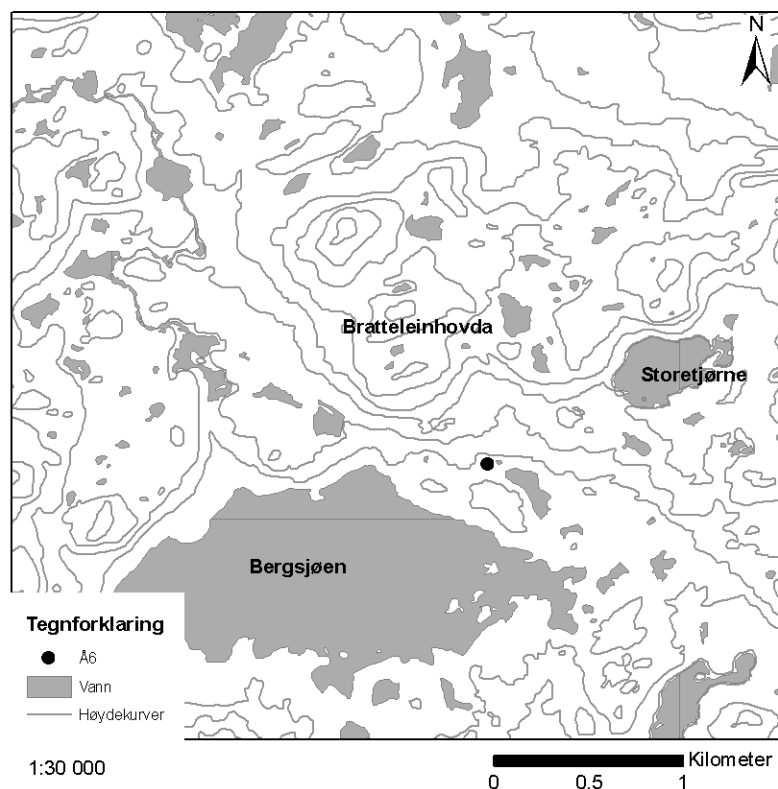

Fig. 12: Beliggenhet for Å6 ved Brendebu/Bukkestølen.

Beliggenhet: Tuften ved Bukkestølen ligger 1085 m.o.h., men likevel forholdsvis lavt i terrenget. Den har derfor et mer begrenset landskapsrom enn mange av de andre tuftene som ligger høyere. Tuften ligger i "hagen"/på tomte til en hytte (eid av Fuglesang), ca. 50 meter nord og ovenfor Vesle Bergsjøen. På samme tomt, ca. 14 meter nordnordøst, ligger det en gammel steinbu som ifølge registreringen er fra 1700-tallet og kalles Brendebu.

Tuften: Under Hallingdalsprosjektet ble tuften registrert som oval og beskrevet som "ein langrund ring, veikt markert av ein jordvoll med stein i". Vollene er svært lave og ikke like tydelige rundt hele. Det ligger steiner både i vollen, på innsiden og utsiden av tuften. Omrisset av tuften er likevel forholdsvis synlig. Den er ca. 8 meter lang (øst-vest) og ca. 6 meter bred (nord-sør). I den sørøstre delen av tuften har det blitt brent bråte og liknende. Fordi tuften ligger så nært en hytte, er det mulig at tuften er forstyrret på flere måter, og det ble aldri gjort prøvestikk eller nærmere undersøkelser av tuften under Hallingdalsprosjektet.

Å10 – Reinsgjerda

Datering: 1160-1306 e.Kr.

M.o.h.: 1260

Form: Rektangulær

Lokaliteten kalt Reinsgjerdha skal ligge vest for Dugurdshovda med utsikt nordover mot Flævatnet og Gyrynosvatnet. Den er registrert som oval/rektangulær i arkivmaterialet, og står oppført som rektangulær i *Far etter folk i Hallingdal* (1994). Jeg klarte ikke å gjenfinne denne tuften, så jeg kan ikke selv vurdere formen ut fra annet enn tegningene. Det er tydelige hjørner i den sørøstre delen av tuften, mens den nordvestre delen synes litt mer uklar og er trolig grunnen til den uklare defineringen i registreringsoversikten. På grunn av hjørnene velger jeg her å kategorisere tuften som rektangulær.

Det ble gjort funn av bein fra pattedyr under undersøkelsen av Å10. Det som kunne bestemmes var sau, geit og et tåledd av ulv (Lindblom 1994:81).

Å11 – Hollo

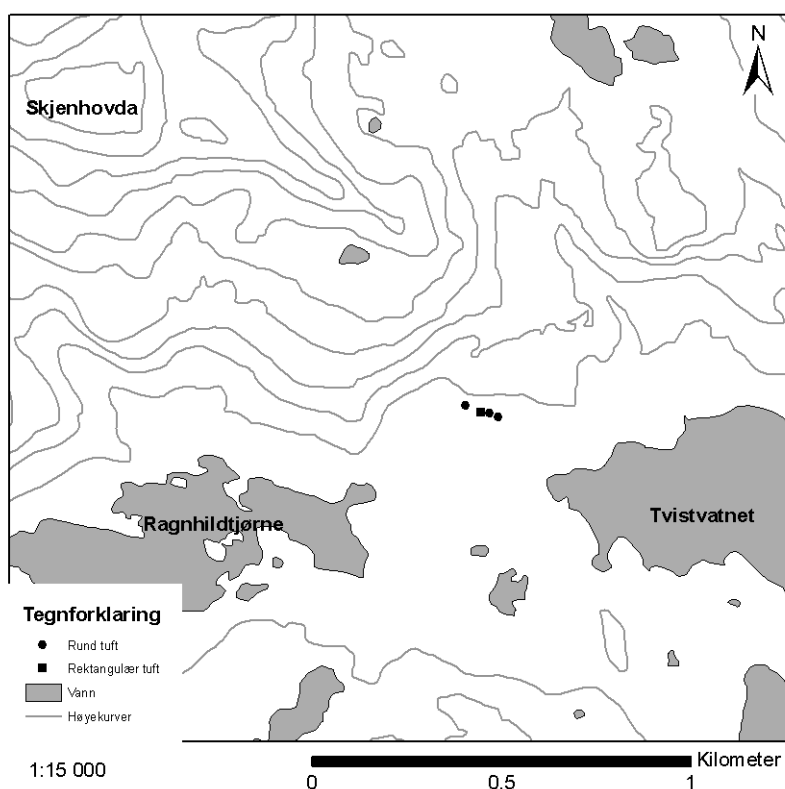

Fig. 13: Beliggenhet for Å11 i Hollo.

Beliggenhet: På en morenerygg ca. 300 meter nordnordvest for osset der bekken fra Ragnhildtjørnet renner ut i Tvistvatnet ligger det 4, muligens 5 tufter på rad, ca. 1078 m.o.h. Fra ryggen er det god utsikt over dalføret mellom de to vannene (Ragnhildtjørnet og Tvistvatnet), og på nordsiden går terrenget bratt opp mot en liten topp i nordvest.

Fig. 14: Å11 i Hollo fotografert mot sørøst. Omtrentlig beliggenhet for de runde tuftene, nr. 1, 2 og 5 er markert med hvite ringer.

Tuftene:

1) Datering: ingen	M.o.h.: 1078	Form: Rund
2) Datering: 1186-1292 e.Kr.	M.o.h.: 1077	Form: Rund

Tuft nr. 1 og 2 ligger på østenden av ryggen som strekker seg på langs mellom øst og vest. De er rundovale og likner ganske mye på hverandre. Nr. 2 er tydeligst, men de har begge steinsetninger og svært svake voller. Vollene er synlige ved at det er en forsenkning på innsiden. Det er altså ikke så lett å se en avslutning på vollene på utsiden. De indre målene av nr. 1 gir en diameter på 5-6 meter, mens den indre diameteren til nr.2 er på ca. 5-5,5 meter.

Det ble gravet 2 m² i nr.2, og ble det funnet brente bein som stammer fra pattedyr. Det var ikke mulig å artsbestemme beinrestene nærmere.

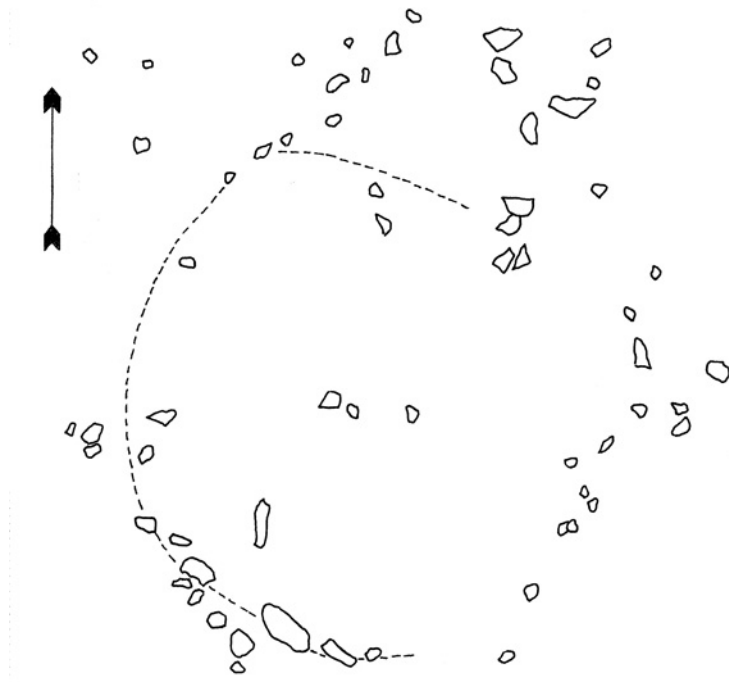

Fig. 15: Å11-1. Målestokk 1:100. Stiplet linje = voll.

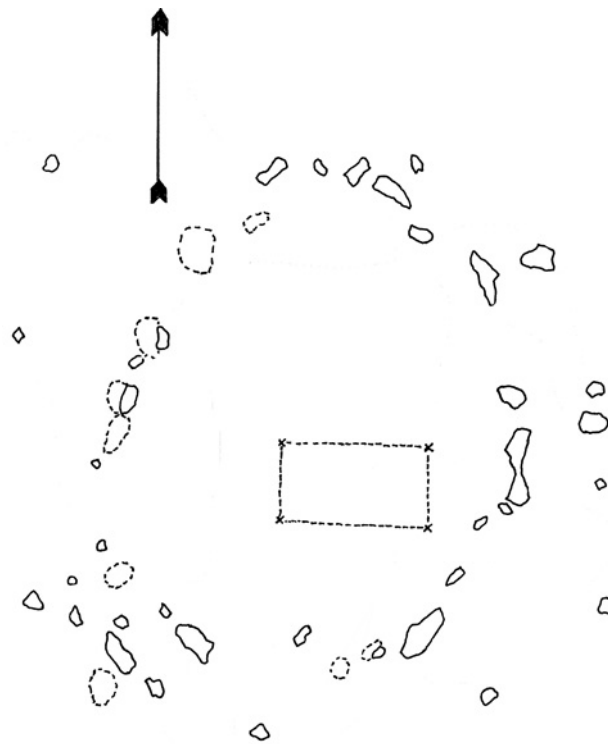

Fig. 16: Å11-2. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk.

3) Datering: ingen

M.o.h.: 1078

Form: Rektangulær

Den tredje tuften skiller seg ut ved å være tydelig rektangulær og mye større enn de andre. Den ligger på midten av ryggen, dvs. på det høyeste punktet. Denne tuften har tydeligere voller enn de andre, også tydelige på utsiden. I registreringen fra Hallingdalsprosjektet hevdes det at tuften

”minner både i storleik og planløsning noko om dei mange tuftene etter stølsbuer. Har det vore ei steinbu, so er mesteparten av steinen fjerna. Har det vore laftehus, so er det merkeleg at ikkje gamle folk kjenner nokon tradisjon om stølsvoll her”.

Oppmåling av tuften ga indre mål på ca. 8 x 5 meter som gir et areal på ca. 40m².

4) Datering: ingen

M.o.h.: 1078

Form: Rektangulær

Tuft nr. 4 skal være en liten, rektangulær, nesten kvadratisk tuft rett vest for nr. 3. Jeg kunne imidlertid ikke se noen strukturer som jeg kunne tolke på den måten. Jeg stiller meg derfor usikker til om det har vært en struktur rett ved siden av nr. 3. Heller ikke denne ble utgravet og datert, noe som gjør det enda vanskeligere å forholde seg til denne tuften.

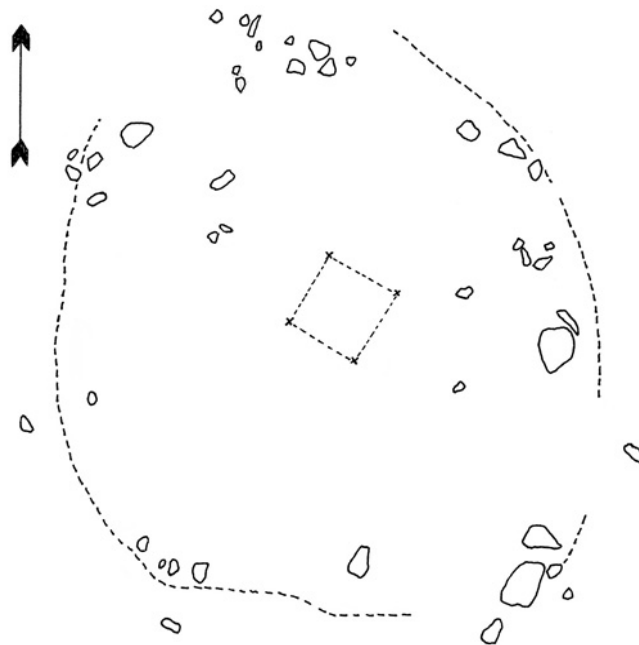

Fig. 17: Å11-5. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, stiplet linje = voll.

5) Datering: 1149-1268 e.Kr.

M.o.h.: 1079

Form: Rund

Den femte tuften likner mer på nr. 1 og nr. 2 da den er rundoval i formen og har lave voller med noe stein i. Den ligger lengst vest på ryggen, etter en liten dump/sal slik at den har begrenset utsikt mot øst. Vollen er ikke like tydelig for denne tuften som for nr. 1 og nr. 2. Tidligere registrering hevder at den har et hjørne i sørøstre del, men jeg kunne ikke se dette. Størrelsen på tuften er ca. 7 meter i diameter.

Det ble gravet en 1 m² i tuften der det ble funnet bein fra ubestembare pattedyr samt noen fuglebein som sannsynligvis er fra rype.

Å27 – Osestølen

Datering: 1032-1180 e.Kr.

M.o.h.: ca. 1020

Form: Usikker

Lokalitet Å27 ligger under vann i den oppdemte innsjøen Rødungen det meste av året. Derfor kunne jeg ikke få sett den. Tuften skal være oval, men i og med at den har vært gjenstand for oppdemming og nedtapping såpass lenge, må man nok regne med at steinene kan ha blitt noe forskjøvet. Derfor er formen på denne høyst usikker.

Å149 – Grasbakkan

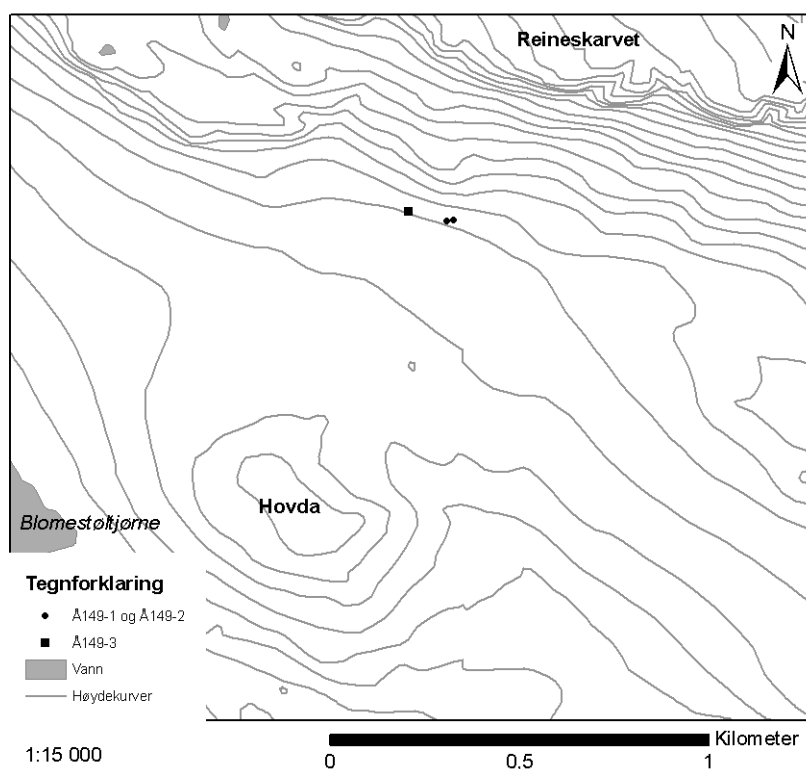

Fig. 18: Beliggenhet for Å149 på Grasbakkan under Reineskarvet.

Beliggenhet: I sørenden av Reineskarvet, i sørsørvest-skråningen under de stupbratte fjellveggene, ned mot dalen som går øst-vest langs fjellmassivet, ligger det tre tufter etter hverandre, de to første ganske nærme hverandre, mens den tredje ligger nærmere 100 meter vestenfor.

Tuftene:

1) Datering: 1280-1402 e.Kr.	M.o.h.: 1347	Form: Rund
2) Datering: 946-1018 e.Kr.	M.o.h.: 1338	Form: Rund
3) Datering: 764-896 e.Kr.	M.o.h.: 1341	Form: Kvadratisk

Tuftene er publisert som henholdsvis kvadratisk med buede vegger, rektangulær med buede vegger og kvadratisk med buede vegger. Jeg kan imidlertid ikke se at verken 1 eller 2 har noen hjørner og definerer dem derfor som runde. Den tredje tuften er imidlertid litt annerledes da det kan synes som den har hjørner i sørenden. Jeg skiller den jeg derfor ut fra utvalget med karakteristikk som kvadratisk fremfor rund.

Fig. 19: Å149-1 fotografert mot øst. Reineskarvets sørlige kant i bakgrunnen.

Fig. 20: Å149-1. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, skravert felt = jordfast stein.

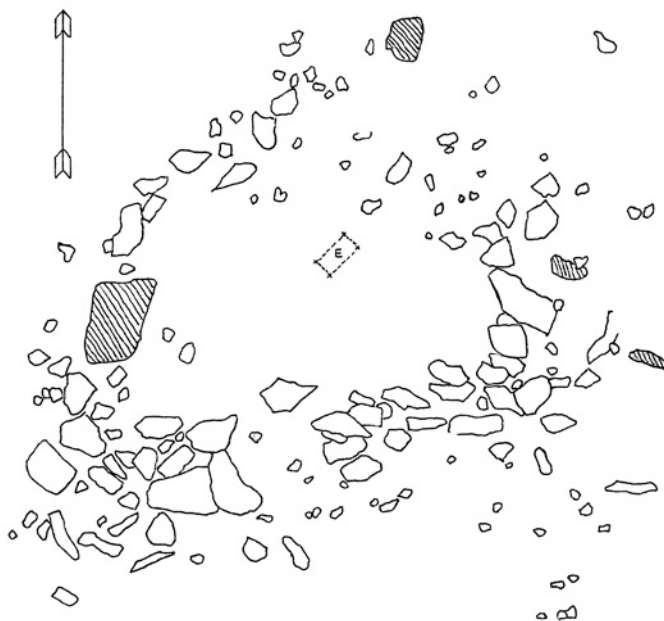

Fig. 21: Å149-2. Målestokk 1:100. E = prøvestikk, skravert flate = jordfast stein.

Størrelsen på nr.1 er ca. 4,5 x 5 meter innvendig, og 6,3 x 6,2 meter utvendig. Nr.2 er ca. 4 x 4,5 meter innvendig og 7,0 x 5,5 meter utvendig. Nr.3 er ca. 3 x 3,5 meter innvendig og 4,4 x 4,3 meter utvendig.

Å181 – Grytingen

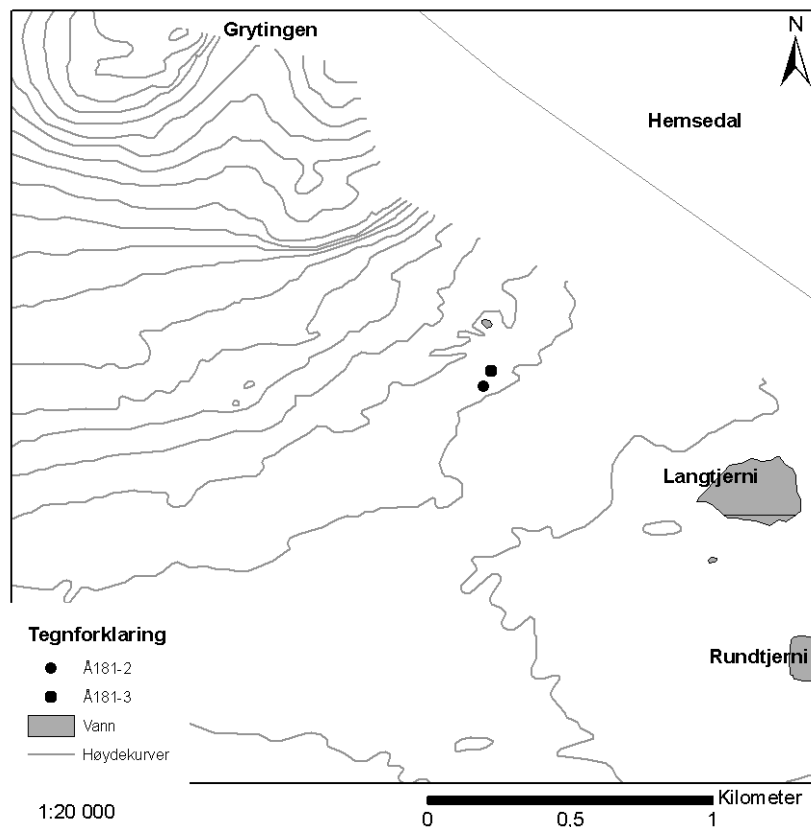

Fig. 22: Beliggenhet for Å181 under Grytingen.

Beliggenhet: Lokaliteten ligger rett på sørsiden av fjellet Grytingen. Det er helt øst i Ål kommune og nesten på grensa til Hemsedal kommune. Tuftene ligger slik til at Grytingen reiser seg først svakt siden brått på nordsiden, mens det ellers er et forholdsvis flatt og åpent viddelandskap. Reineskarvet synes lengst borte i vest.

Både tuftene (Å181-2 og -3) og to slagghforekomster (Å181-1 og -4) ble registrert som lokaliteten Å181. Det er den eneste av lokalitetene jeg tar for meg hvor det har blitt funnet slag. Av dateringene for slagghforekomstene (fig. 32) ser vi at Å181-1 overlapper noe med tuften Å181-2, men som Tom Bloch-Nakkerud og Inge Lindblom (1994:52) påpeker, kan ikke dateringene fra tuftene gi oss dekning for å si at husene var samtidige med jernfremstillingen.

Tuftene:

2) Datering: 1118-1220 e.Kr.	M.o.h.: 1102	Form: Rund
3) Datering: 1185-1302 e.Kr.	M.o.h.: 1103	Form: Rund (oval)

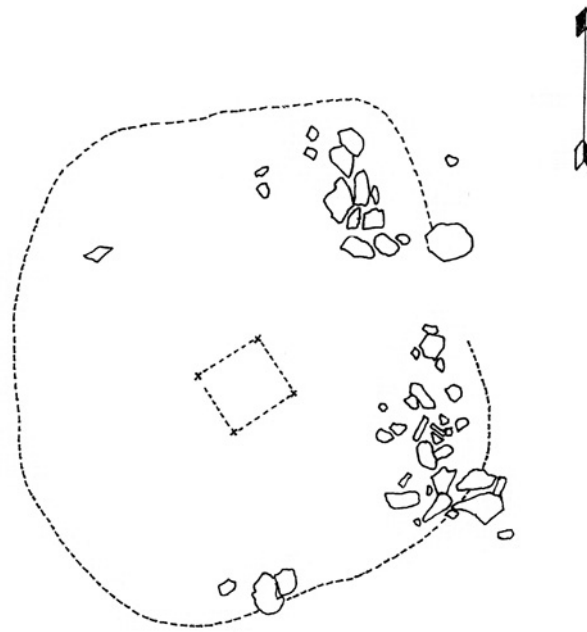

Fig. 23: Å181-2. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, stiplet linje = voll.

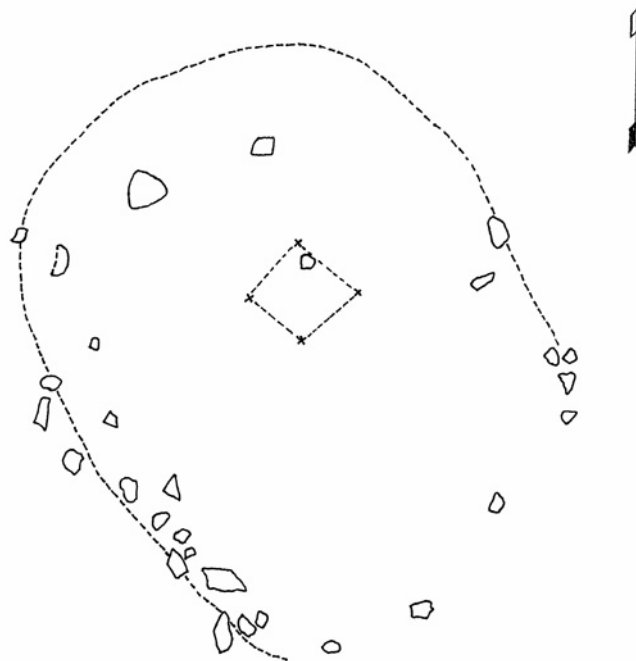

Fig. 24: Å181-3. Målestokk 1:100. Ruten = prøvestikk, stiplet linje = voll.

Å181-2 ble registrert som rund, men ble publisert som kvadratisk med buede vegger i boken fra 1994. Å181-3 er publisert som rektangulær med buede vegger. På tegningen av Å181-2

tyder det på at den østlige delen har rundede hjørner, men jeg kunne ikke se det da jeg var på lokaliteten. Jeg kategoriserer derfor begge blant de runde tuftene. Å181-3 er noe mer avlang enn Å181-2, men det er vanskelig å avgjøre nøyaktig hvor vollene i sørenden går da de er svært utydelige. Den blir derfor stående som oval.

Å181-2 har en diameter på ca. 5 meter, mens målene på nr. 3 er ca. 5 meter tvers over og nærmere 7 meter i den lengste retningen.

Fig. 25: Å181-2 fotografert mot sørvest.

Å191 – Kolsrudstølen

Datering: 1148-1214 e.Kr.

M.o.h.: 1012

Form: Rund

Beliggenhet: Tuften ligger rett på vestsiden av Kolsrudstølen, på en stor hylle i en sørvendt skråning ovenfor et vann. Det er et godt stykke fra vannet, men det renner en bekk like bortenfor.

Tuften: Å191 er listet som kvadratisk med buede vegger av Lindblom (1994). Min vurdering er imidlertid at den er rund da jeg ikke kunne se at den hadde noen hjørner da jeg

fant den i 2007. Tegningen (fig. 27) underbygger etter min mening det. Diameteren er ca. 6 meter, og det er tegn på en inngang i nordvest.

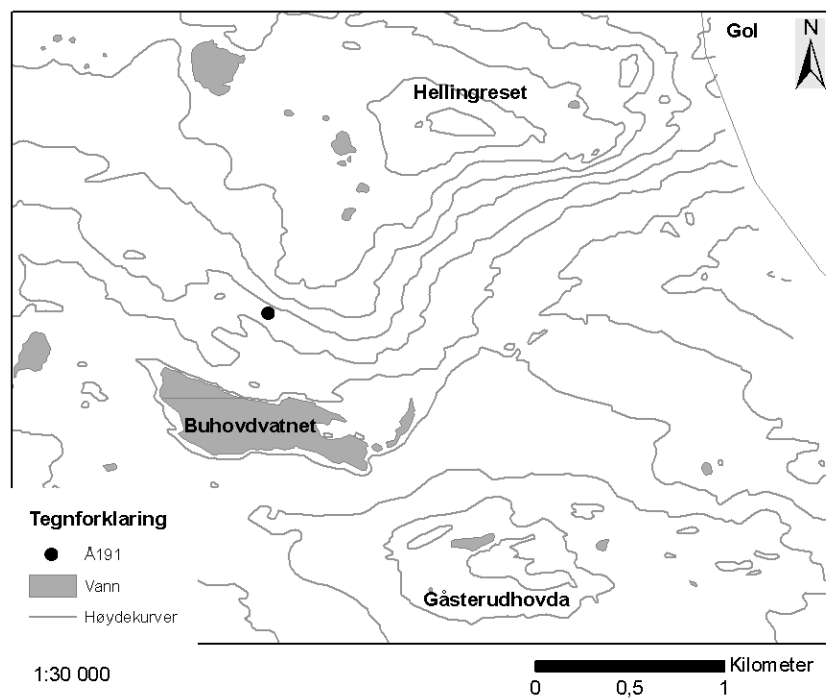

Fig. 26: Beliggenhet for Å191 ved Kolsrudstølane.

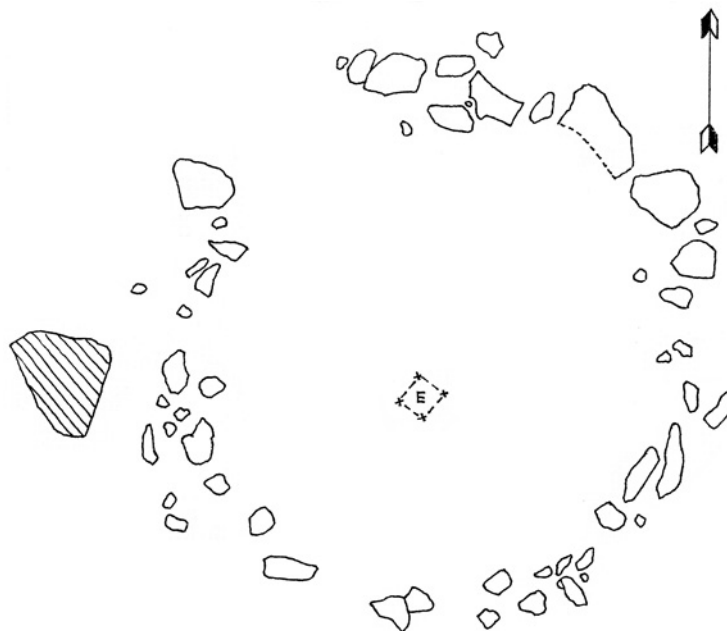

Fig. 27: Å191. Målestokk 1:100. E = prøvestikk, skravert felt = jordfast stein.

Å205 – Toslettan

Datering: ingen

M.o.h.: 890

Form: Rund

Beliggenhet: Omtrent midt på Toslettan, bare en 30-50 meter fra et gammelt og forfalt laftebygg finnes det en ganske liten, rund struktur. Den ligger bare 890 m.o.h., og det er myr og bjørkeskog på alle kanter. Bare akkurat på sletta der tuften og laftebygget står, er det et tørrere område. Sikten er ganske liten på grunn av skogen som omkranser sletta.

Tuften: Vollene til tuften er ganske høye og store sammenliknet med mange av de andre lokalitetene, kanskje opp mot en 0,5 m høye og 1-1,5 m brede. Innvendig diameter er bare på ca. 1 meter, som selv ved å fjerne innraste vegger ville være svært liten.

Det er blitt gravet et prøvestikk i tuften, men det foreligger ingen datering. Det betyr muligens at det ikke er funnet noe å datere tuften på, og det er dermed svært usikkert å kalle det en boligtuft.

Å500 – Skarvanstølen

Datering: 1039-1217 e.Kr.

M.o.h.: 1170

Form: Rund (oval)

Å500 skal ligge like sør for Gyrinosvannet, på nordøst siden av Reineskarvet. Den er både kontrollert og undersøkt, men det lyktes ikke meg å finne den. Tegningen viser imidlertid at den ikke har tegn til hjørner, men at den er mer oval enn sirkelrund. De indre målene synes ut fra tegningen å være ca. 9 meter på det lengste og ca. 5,5 meter på det bredeste.

4.4 Kategorisering og mønstre

Alt i alt sitter jeg dermed igjen med 20 runde tufter, inkludert 4 rundovale (se fig. 2). 11 av de 20 tuftene er datert, mens de resterende 9 ikke har blitt undersøkt nærmere. Det vil si at de udaterte er svært usikre tufter. Trolig er de menneskeskapte, men vi vet ikke med sikkerhet hva slags type strukturer de er. De kan være både senere og tidligere enn de daterte tuftene. Likevel er det noen av dem som likner så mye på de daterte, runde tuftene, at jeg antar at de kan kategoriseres sammen med disse. Det gjelder særlig Ho277 som ligger rett ved siden av den daterte Ho138, og Å11-1 som ligger sammen med to nærmest like og daterte tufter.

4.4.1 Dimensjoner

Jevnt over har de fleste runde tuftene en indre diameter på ca. 5 meter. Det gir et areal på omtrent 20 m². De mer ovale tuftene har noe mer varierende størrelser enn de sirkelrunde tuftene. Ho325-2 måler ca. 6 meter på det lengste og ca. 4 meter på det bredeste. Å6 er både lang og bred og måler 8 og 6 meter. Å181-3 er noe mindre enn Å6, men også ganske stor: 7 meter lang og 5 meter bred. Den siste ovale tuften Å500 måler hele 9 meter på det lengste og ca. 5,5 meter på det bredeste. Arealene er da noe større enn for de sirkelrunde og varierer fra ca. 20 til ca. 40 m².

4.4.2 Landskap og beliggenhet

Dagens tregrense går ved ca. 1000-1050 m.o.h., mens den i vikingtid og middelalder var ca. 100 meter høyere, opp til omtrent 1150 m.o.h. (Lindblom 1994:79). Lokalitetene fordeler seg stort sett jevnt ved den middelalderske tregrensen med en margin på +/- 150 meter. Da lokale forhold gjør at tregrensen aldri er 100 % fast på ett nivå over alt, viser dette tydelig at lokalitetene har blitt etablert i en grensesone mellom snaufjell og skogkledd dal. Det har altså vokst trær i området, men det var for høyt for skog. Det å bosette seg i en grensesone mellom to økosystemer er ganske gunstig da det enkelt tillater en å utnytte ressursene i begge områder, samt at trærne gir ly for vær og vind. De runde og rundovale tuftenes plassering i høyde over havet gir dem altså en felles, økologisk nisje.

Kartutsnittene som er presentert ovenfor viser et utvalg av lokalitetene og hvordan de er plassert i forhold til vann og høydekurver. Jeg kan bare vise så nøyaktig stedfesting for de tuftene jeg selv fant i 2007, men det er en del elementer som går igjen for mange av dem. Det er imidlertid viktig å huske på at Strandavatnet er oppdemt med hele 28 meter, slik at de lokalitetene som ligger ved dette vannet har et ganske endret landskapsrom fra slik det var i middelalderen.

De fleste av tuftene ligger i sørvendte skråninger eller på platåer med god utsikt over et dalføre eller viddelandskap. De ligger dermed litt tilbaketrukket, men likevel med god oversikt over omkringliggende områder. Unntakene er Ho136 (fig. 4) og Å6 (fig. 12). Ho136 ligger rett ved bredden av Strandavatnet, og har trolig hatt en beliggenhet med mer utsikt og oversikt før vannet ble demt opp. Å6 er ikke undersøkt og datert, og kan derfor ikke legges like stor vekt på som de daterte tuftene.

For Ho242 (ikke påvist 2007 og derfor ikke kartfestet nærmere) nevnes det eksplisitt på registreringsskjemaet at den ligger til med utsikt mot reinsdyrtrekk. Denne tuften skal ligge helt på grensen mot Hardangervidda nasjonalpark, og reinsdyrtrekkene i det området er forholdsvis godt dokumentert. Området kalt Nordfjella (se fig. 28) dekker store deler av Hallingdal, særlig området rundt Hallingskarvet, men også østover til Reineskarvet. Det er i dag landets sjette største villreinområde, og det utgjorde tidligere et sammenhengende område med samme villreinstamme som Hardangervidda (NINA 2008). I dag er områdene atskilt av riksvei og jernbane.

Siden Nordfjella er et villreinområde og har vært gode jaktområder for både rein og annet vilt også tidligere, er det rimelig å tenke seg tuftene som jakt- og/eller fangstboplasser. Slik de fleste av dem ligger til med god utsikt og oversikt over et større område, kan de kanskje ses i sammenheng med trekkrutene til villrein. En trekkroute i denne forstand er ikke et tråkk som i en sti, men et større område som flokkene har beveget seg gjennom mellom for eksempel sommer- og vinterbeiter.

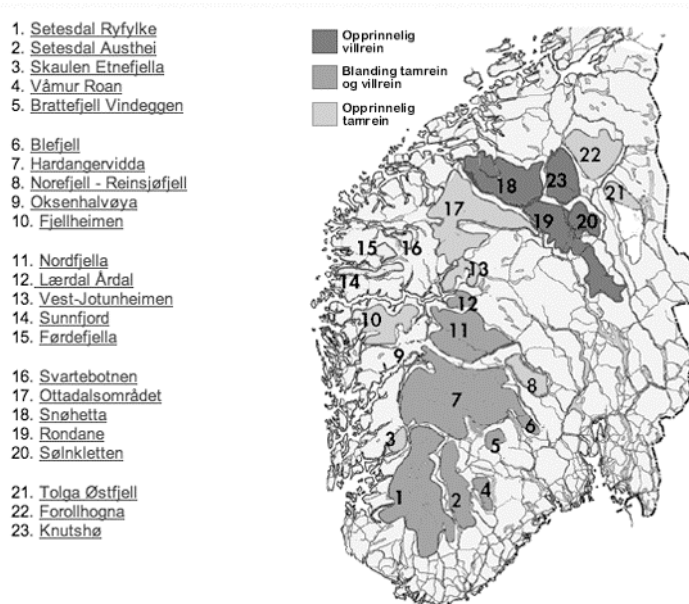

Fig. 28: Dagens villreinområder i Norge (Villreinen 2008).

Det ble registrert over 200 lokaliteter med én eller flere dyregraver under Hallingdalsprosjektet (Bloch-Nakkerud 1994:53). Noen anlegg har vært store, som for eksempel et system med 16 fangstgraver ved Vavatnet i Hemsedal, 1150 m.o.h. De høyestliggende fangstgravene er imidlertid ikke i store systemer: blant de 65 registreringene

fra 1575 m.o.h. og ned til 1300 m.o.h. er det bare to som har flere enn tre graver (Bloch-Nakkerud 1994:55).

De store fangstsystemene ligger ofte i trekkrutene mellom sommer- og vinteroppholdsstedene. Enkeltliggende graver og mindre systemer med opptil tre graver ligger oftest ved trekkruter innenfor selve oppholdsområdene (Bloch-Nakkerud 1994:55).

4.4.3 Dateringene

De fleste dateringene av tufter fra Hallingdalsprosjektet er gjort med akselerasjonsbasert massespektrometrisk (AMS) metode. Det vil si at dateringene i utgangspunktet skal være svært nøyaktige. At dateringene ble utført for ca. 20 år siden kan bety at de likevel ikke har like stor grad av eksakthet som man ville fått til i dag, men feilkilder i forhold til nøyaktighet ligger nok helst i uttaket og sammensetningen av prøvene heller enn i dateringsmetoden for dette materialet. Gjennom vedartsbestemmelser er det blant annet funnet noe furu i noen av prøvene. Siden kull fra furu kan ha høy egenalder, kan prøver med furu derfor føre til at dateringer feilaktig blir gitt en høyere alder (Lund Rasmussen 1994).

Vedartsbestemmelser			Prøvenes uttakskontekst
Ho136	Furu Bjørk	984-1181 AD	-
Ho138	Furu Bjørk Einer	1299-1370 AD	Fra "1/4m-rute"
Ho200	Furu Bjørk	778-987 AD	1) 10-15 cm under torv 2) Fra bunnen av kullag ved tre steiner
Å11-2	Bjørk Vier	1186-1292 AD	
Å11-5	Bjørk	1149-1268 AD	1) Under en stein i ildstedet, 11 cm under torv 2) Fra "hele m-ruten" (1m ² rute)
Å149-1	Einer Furu Vier	1280-1402 AD	Fra bunnen i prøveruten
Å149-2	Furu Vier Hassel	946-1018 AD	-
Å181-2	Bjørk	1118-1220 AD	-
Å181-3	Bjørk	1185-1302 AD	-
Å191	Bjørk	1148-1214 AD	-
Å500	Bjørk Vier	1039-1271 AD	-

Fig. 29: Vedartsbestemmelser og uttakskontekst for dateringsprøver.

Av de 5 tuftene hvor det er funnet furu i kullprøvene er tre av dem de tre eneste tuftene med hele eller deler av 1 σ -dateringen før 1000 e.Kr. De to andre med furu har imidlertid de to seneste dateringene (Ho138 og Å149-1) med sluttdateringer opp mot 1400 e.Kr. Siden furu ikke systematisk forekommer i de eldste dateringsprøvene, kan jeg ikke bruke påvisningen

av furu for å luke ut de eldste dateringene som feilutslag, og hele tidsspennet må tas i betraktning.

Det er lite informasjon i arkivmaterialet om stratigrafien og kontekstene der dateringsprøvene er tatt ut. I et dokument fra Aud Simonsen (ved Arkeologisk museum i Stavanger) der hun har angitt resultater for vedartsbestemmelser, står det at én av to prøver fra Å11-5 er tatt under en stein i ildstedet, 11 cm under torv. Den andre prøven er fra hele 1m² ruten. For Ho138 står det bare at prøven er fra "1/4m-rute". De to prøvene for Ho200 er tatt fra a) 10-15 cm under torv, og b) bunnen av kullag ved tre steiner. Den siste lokaliteten det oppgis opplysninger om er Å149-1 der prøven er tatt fra bunnen i prøveruten. Det er ikke dokumentert om det finnes flere bruksfaser eller gitt nærmere beskrivelser av de stratigrafiske forholdene.

Det eksisterer ingen profiltegninger av prøvestikkene, og i skjemaene som er sendt med prøvene til datering står det bare oppført at kullprøven stammer fra bålrester/ildsted. På et brev fra Laboratoriet for radiologisk datering i Trondheim, om innvilgning av fem dateringer (datert 29.11.1988), er det også påskrevet en kommentar om at "det ville være ønskelig med fyldigere dokumentasjon av funnkontekst, evt. med profiltegning og informasjon om hvorvidt det er foretatt prøvestikking i området omkring". Grundigere dokumentasjon av prøveuttaket er altså savnet i dateringsprosessen også. Det kan tyde på at det ikke har vært utarbeidet slik informasjon og at det derfor neppe mangler fordi det er forsvunnet i arkivet.

De fleste prøvene er altså datert med en dateringsmetode som kan datere små kullprøver med meget høy presisjon. Det er likevel flere vedartstyper representert i prøvene.

Forekomsten av furu er imidlertid ikke så systematisk at det kan gi noen indikasjoner på feilutslag. Prøvenes uttakskontekst er svært sparsommelig dokumentert, men ut fra den redegjørelsen som foreligger (se fig. 29), synes det klart at prøvene stammer fra tuftenes bruksfaser og at det kun er ett lag med kull i hver tuft. At tuftene skal ha vært forlatt for så å bli tatt i bruk igjen mange år senere, kan dermed trolig utelukkes.

For min anvendelse og behandling av dateringene var det gunstig å foreta rekalkibreringer. Å kalibrere ¹⁴C-dateringene vil si å konvertere og korrigere dem til tilsvarende kalenderår. Det gjøres ved hjelp av dendrokronologi, og siden det i løpet av de siste årene har blitt utarbeidet stadig mer nøyaktige årringserier, ville en ny kalibrering gi meg mer presise dateringer. Jeg

brukte det nettbaserte dateringsprogrammet *OxCal version 4* for å gjøre recalibreringene. Dateringskurvene er også utarbeidet i dette programmet.

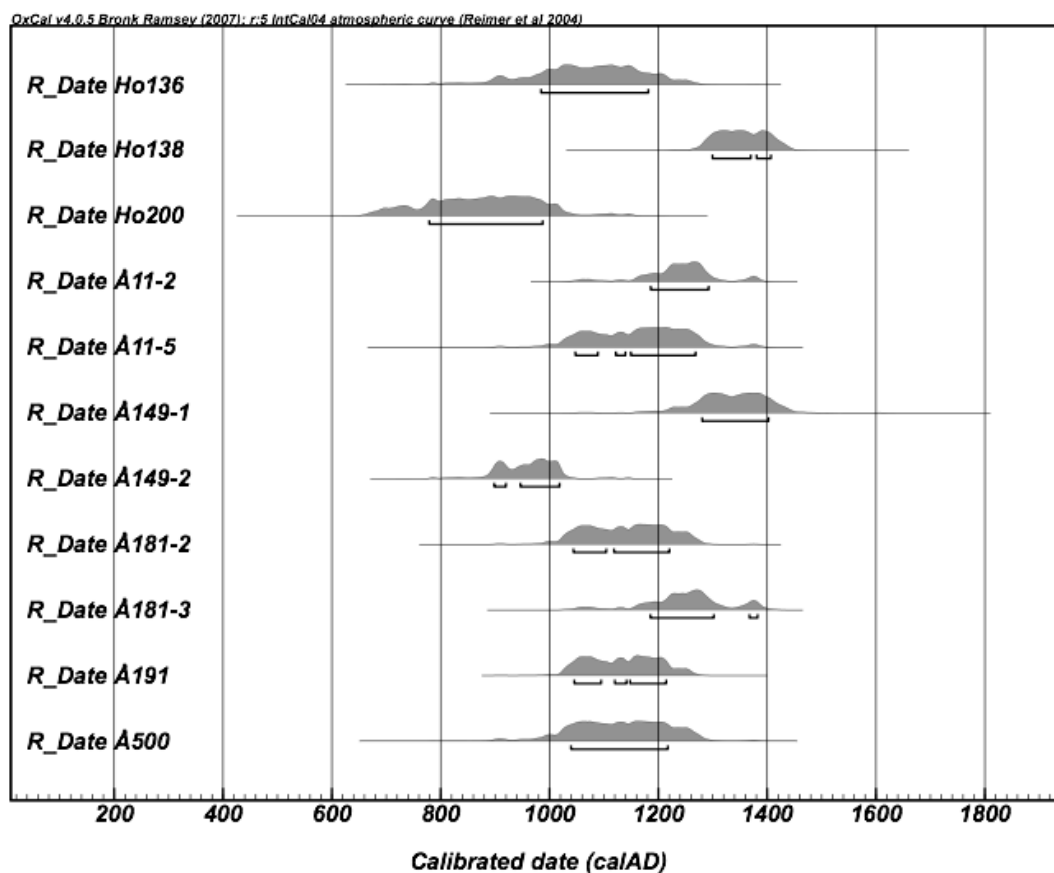

Fig. 30: Dateringene for utvalget av runde/rundovale tufter i Hallingdal. De grå kurvene viser dateringsområdet med 95% sannsynlighet (2σ), mens de sorte linjene under viser dateringsområdet med 68% sannsynlighet (1σ).

Av de runde/rundovale tuftene er det 11 som er datert. Fig. 30 viser at alle dateringene ligger mellom 600 og 1400 e.Kr. Det er imidlertid bare ett tilfelle (Ho200) hvor hele 1σ -dateringen (68 % sannsynlighet) ligger før 1000 e.Kr., og ingen tilfeller der hele dateringsområdet ligger etter 1300 e.Kr. Det er altså størst konsentrasjon mellom 1000 og 1300 e.Kr., dvs. tidlig middelalder og høymiddelalder. Hvis man ser etter et mindre intervall med flest mulig overlappinger i dateringer, skiller 1200-tallet seg ut med sammenfall av 8 av 11 dateringer.

Konsentrasjonen av dateringer til et forholdsvis lite tidsrom viser at det helt klart foregår noe på denne tiden som fører til at denne typen strukturer dukker opp. Spørsmålet er hvilken type situasjon de representerer. Er det for eksempel sannsynlig at vi har å gjøre med et kort og intensivt tidsrom begrenset til middelalderens første eller midtre del, eller er det mest

trolig at det dreier seg om en lang periodisk hendelse helt tilbake fra merovingertid og opp til høymiddelalder?

At dateringene spenner over tidsrommet 600-1400 e.Kr. kan bety at situasjonen de representerer har utviklet seg over så lang tid, men det kan også bety at ytterpunktene av dateringene forekommer fordi ^{14}C -dateringer alltid vil ha noen avvik. Den forholdsvis tette konsentrasjonen av dateringer uten alt for store avvik tyder imidlertid på at det ikke er betydelige feilutslag. Perioden mellom 1000 og 1300 e.Kr. synes likevel som det mest representative og intensive tidsrommet.

Én fortolkningsmulighet kan være at de som bygde disse boligene kom til området i vikingtid, at de var der en periode ut i middelalderen, men forsvant igjen rundt 1300 e.Kr. Det er også en mulighet at en gruppe folk beveger seg inn og ut av dette området flere ganger i løpet av det tidsspennet vi her ser, og at disse bygger og bosetter seg i henhold til forskjellig tradisjoner og kriterier fra andre som bruker områdene. Dette må være snakk om en gruppe mennesker med annerledes byggeskikk som ankommer og bosetter seg i et nytt område for så å bevege seg ut derfra igjen. Det kan dreie seg om en kortere eller lengre periode, én eller flere ganger.

Et annet alternativ kan være at de som bygde boligene levde i området hele tiden, eller i en lengre periode, men at de blir synlige i det arkeologiske materialet i akkurat denne perioden som dateringene for tuftene viser. Det innebærer at det må ha oppstått en særegen situasjon som trigget byggingen av en annen type bolig enn man tidligere har hatt i dette området.

Dateringene viser altså spredning over et større tidsrom, men også en stor grad av samtidighet i og med at de konsentrerer seg såpass mye til første delen av middelalder. Hvor samtidige tuftene har vært vil det være vanskelig å vite med sikkerhet, men jeg vil påstå at det er rimelig å anta at de representerer en sammenhengende situasjon.

Diskusjonen om dateringenes grad av samtidighet berører i stor grad lokalitetene som har flere tufter ved siden av hverandre (Ho138/277, Å11, Å181 og Å149). Har det stått flere boliger ved siden av hverandre samtidig, eller har de blitt bygget etter hverandre i tid?

Ved Byrkjedalstølen (Ho138+277) er det bare den ene av de to tuftene som er datert (Ho138), slik at det der er helt åpent når den andre (Ho277) kan plasseres i tid. Likeheten på strukturene tatt i betraktning antar jeg imidlertid at Ho277 ikke avviker veldig mye i alder.

De tre runde tuftene i Hollo i Ål (Å11-1,-2 og -5) kan ha vært samtidige siden dateringene for nr. 2 og 5 sammenfaller for nesten hele nr. 2 sin dateringsperiode. Nr.1 er ikke datert, men jeg vil også her anta at den er nærme de to andre i alder på grunn av strukturenes likehetstrekk. Likevel er det mulig at boligene kan ha blitt bygget én og én med ett eller flere års mellomrom.

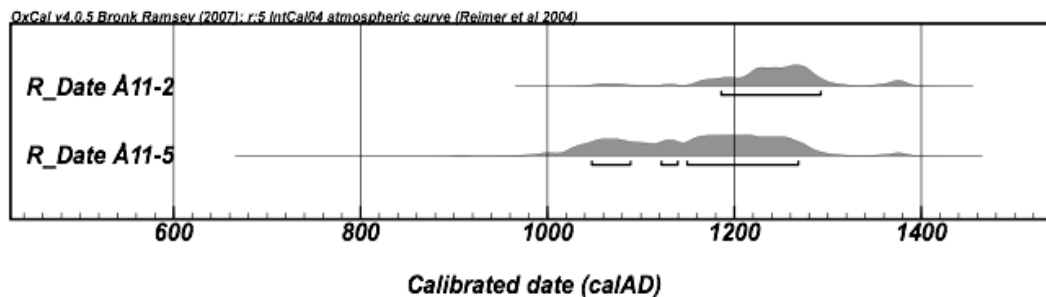

Fig. 31: Overlapping av dateringene for Å11-2 og -5.

Det er problematisk at det ikke ble gjort prøvestikk eller utgravning for datering av den rektangulære tuften Å11-3. Det gjør det vanskelig å sammenholde den med de andre tuftene på samme lokalitet. Vi vet for eksempel ikke hvor nærme eller fjerne de er hverandre i tid. Jeg vil imidlertid anta at den skiller seg kraftig ut i tid, siden den skiller seg ut både i størrelse og form. Enten er den eldre slik at de andre tuftene er anlagt på siden av denne, eller så er den yngre og har blitt lagt over et gammelt bruksområde. Jeg vil tro at det siste er mest sannsynlig da den kan minne om en av de mange stølstuftene som finnes i området. Stølstuftene fra nyere tid i Hallingdalsområdet skiller seg ut som klart markerte, firkantede tufter med oppmurte steinmurer. Trolig er det den rektangulære tuften som har blitt etablert på en gammel boplass, kanskje over enda en rund tuft?

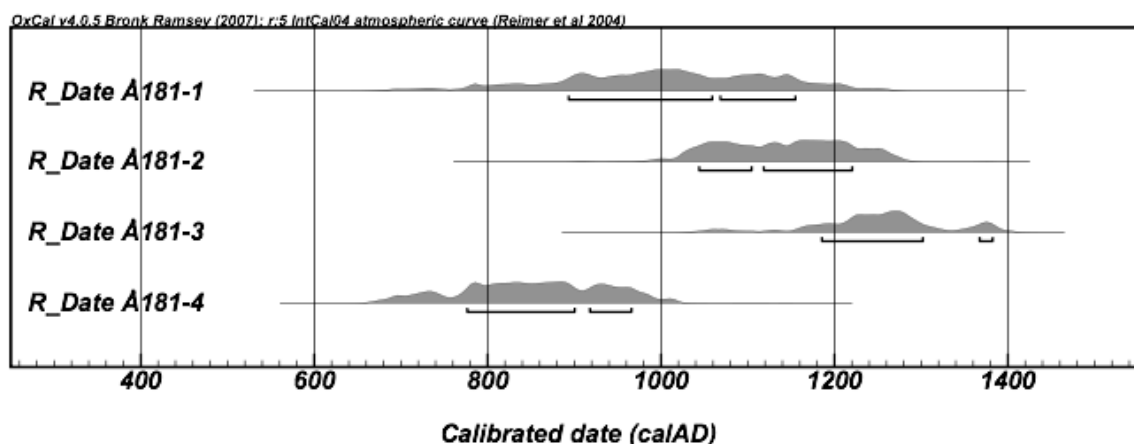

Fig. 32: Dateringer for lokaliteten Å181. Å181-1 og -4 viser dateringene for slagghforekomstene, mens Å181-2 og -3 er tuftene.

Tuftene på lokalitet Å181 er delvis overlappende i tid, men det kan være minst like sannsynlig at Å181-2 og -3 har blitt etablert etter hverandre i tid da det meste av dateringsintervallet for begge tuftene ligger utenfor den andres intervall. I fig. 32 vises også recalibrerte dateringer for slagggforekomstene. Som tidligere nevnt synes disse eldre enn bosetningen, men det er også mulighet for at de overlapper noe i tid.

Av de tre tuftene som ligger helt oppunder Reineskarvets sørende (Å149-1-3), har de runde tuftene ikke sammenfallende dateringer:

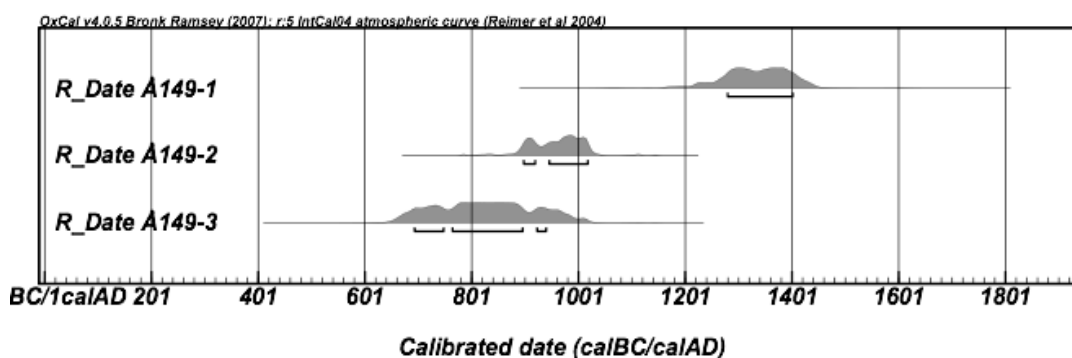

Fig. 33: Dateringer for lokaliteten Å149. Det er kun nr. 1 og nr. 2 som er med i utvalget over runde tufter i Hallingdal. De har ikke sammenfallende dateringer.

Nr. 3 er desidert eldst med datering helt tilbake til 600-tallet. Den har jeg allerede fjernet fra utvalget pga trolige hjørner. Dateringen er enda en ting som gjør at denne tuften skiller seg ut. Nr. 1 og nr. 2 sammenfaller imidlertid heller ikke, og det er Å149-1 som er nærmest de fleste andre tuftene i alder, selv om også nr. 2 har datering inn i middelalder.

Om tuftene som ligger ved siden av hverandre var i bruk til samme tid, kan det bety at flere familier, et større jaktlag eller liknende bodde sammen og at disse "flertuftslokalitetene" for eksempel kan representere ett slikt landsbysamholds bevegelser og forflytninger mellom ulike deler av Hallingdal. Mange av lokalitetene med runde tufter har imidlertid bare én tuft, og fra tidligere har vi sett at tuftene bare har én bruksfase. Fra dateringene av "flertuftslokalitetene" viser det heller ikke noe mønster som tilsier at de tuftene er samtidige. Ett unntak er Å11-lokaliteten i Hollo, Ål, der dateringene i stor grad overlapper hverandre.

Lokalitetene med både én og flere tufter må derfor heller ses som utbredelsen av små boplasser, trolig for en liten periode av gangen. Kanskje dreier det seg ikke om helårsboplasser, men sesongboplasser som blir etablert på nytt hvert år. Med en slik

forståelse vil det være rimelig at noen boplasser etableres på omtrent samme sted, men har de også blitt etablert på rekke intensjonelt?

Dateringene kan ikke alene gi et klart bilde av hva som har foregått. For å få en bedre forståelse av den situasjonen de runde/rundovale tuftene representerer, vil jeg først se nærmere på den historiske konteksten tuftene faller inn under. Så skal jeg sammenlikne dem med den tradisjonelle samiske boligen. Begge deler vil forhåpentligvis tydeliggjøre en mulig forståelse av de runde tuftene.

5. Historisk kontekst, 1000-1300 e.Kr.

Hallingdal kan ses som et innlandsområde uten så mye direkte tilknytning til byene og kongens og kirkens høyseter. Kongene hadde også generelt mangelfull lokal styring (Sigurðsson 1999:156). Likevel vil det være nyttig å sette de runde tuftene inn i en større statshistorisk kontekst da landområdene har inngått i det stadig mer konsoliderte Norge. I hvor stor grad har kongen og statsmakten hatt innflytelse på fjellområdene i Hallingdal i det aktuelle tidsrommet, og hvordan kan det påvirke min tolkning av de runde tuftene?

I og med tuftenes beliggenhet i fjellet, er det også viktig å se på bruken av utmark og allmenninger. Både setring, jernproduksjon og jakt/fangst er aktuelle forhold å vurdere. Siden Hallingdal foreløpig ikke kan settes i en samisk kontekst, er det den generelle norrøne historien som må legge rammene for hendelsene i perioden. Avslutningsvis vil jeg likevel også se på noen endringer i det samiske samfunnet mellom 1000 og 1300 e.Kr. Alle aspektene vil til sammen gi et bilde av den historiske konteksten de runde tuftene inngår i, samt gi en ramme for videre tolkning av situasjonen.

5.1 Utviklingen av det norske kongedømmet

5.1.1 Rikssamlingsprosessen (1000-1130/34)

Rikssamlingsprosessen begynte allerede på 800-tallet med Harald Hårfagre som den mest profilerte rikssamlingskongen. Prosessen fortsetter imidlertid langt inn i middelalder. Regjeringstida til Magnus, sønn av Olav den Hellige (1035-1047), og Harald Hardråde (1046-1066) var med på styrke den norske kongemakta siden ingen utenlandske krefter gjorde seg gjeldende i innenrikspolitikken i det tidsrommet. Dermed fikk tanken om et nasjonalt kongedømme gjennombrudd, og i perioden 1045-1134 var det fredstid og samkongedømme. Det har imidlertid vært hevdet at samkongedømmet også sådde splid og var en avgjørende årsak til borgerkrigene (Sigurðsson 1999:74).

5.1.2 Borgerkrigene (1134-1240)

I 1134 ble det slutt på samkongedømmet. Magnus Sigurdsson, sønn av Sigurd Jorsalfare, og Harald Gille klarte ikke å regjere sammen, men begynte å krige om makten. Denne konflikten utløste en 100 års periode med borgerkriger. Den første tiden, frem til 1162 har blitt kalt "lendmannskongedømme" fordi kongene i denne perioden var så unge at lendmennene, rådgiverne, til kongene var de egentlige regentene. Det skal ha ført til et skarpere fiendebilde, mindre toleranse og hardere kamper (Sigurdsson 1999:114-115). Siste del av borgerkrigsperioden var preget av kamper mellom tilhengerne av kong Magnus Erlingsson og Sverre Sigurdssons tilhengere birkebeinerne.

5.1.3 Konsolidering av kongemakten (1240-1300)

Fra 1240 er kongemakten konsolidert under Sverre-ætten. Sverres sønnesønn Håkon Håkonsson blir hyllet som konge, og arvekongedømmet blir godtatt. Håkon Håkonsson fører en ekspansiv og aggressiv utenrikspolitikk. Særlig var interessen vendt vestover. Den vestvendte utenrikspolitikken må ses i sammenheng med rivaliseringen mellom kongedømmet og kirken, siden erkebispstolen i Nidaros omfattet et større område enn det kongen rådde over (Sigurdsson 1999:133).

I tillegg til ekspansjonen vestover foregår det også et såkalt indre landnåm i denne perioden. Helt fra vikingtid og frem til svartedauden i 1349-50, økte befolkningen i landet (Helle 1991:35-40). Stadig flere gårder ble ryddet, både i lavlandet og i de mer marginale jordbruksområdene som tidligere ikke var tatt i bruk. Det var imidlertid store regionale forskjeller. I fjellbygdene regner man med at bosetningen ble markant større først på 1300-tallet (Øye 2002:244).

5.1.4 Hallingdalstuftene og rikssamlingen

På bakgrunn av denne generelle gjennomgåelsen synes det klart at perioden før 1240 preges av uroligheter, en svak kongemakt og mer lokalt styre og regionale variasjoner. Kongen får suverenitet og reell maktutøvelse over hele landet først på midten av 1200-tallet.

Hovedvekten av de runde tuftenes dateringsintervaller konsentrerer seg til perioden før 1250. Det betyr at tuftene må ses i sammenheng med perioden før kongemakten blir konsolidert og at det derfor er lite sannsynlig å sette dem i forbindelse med kongens maktapparat.

5.2 Lov og rett

Med et konsolidert kongedømme ble det behov for en rikslø. For kongedømmet var det viktig både på et praktisk og symbolsk plan at landet hadde en felles lovgivning og styringsstruktur. Håkon Håkonssons sønn Magnus Lagabøte, reviderte de gamle lovene og innførte Landsloven i 1274.

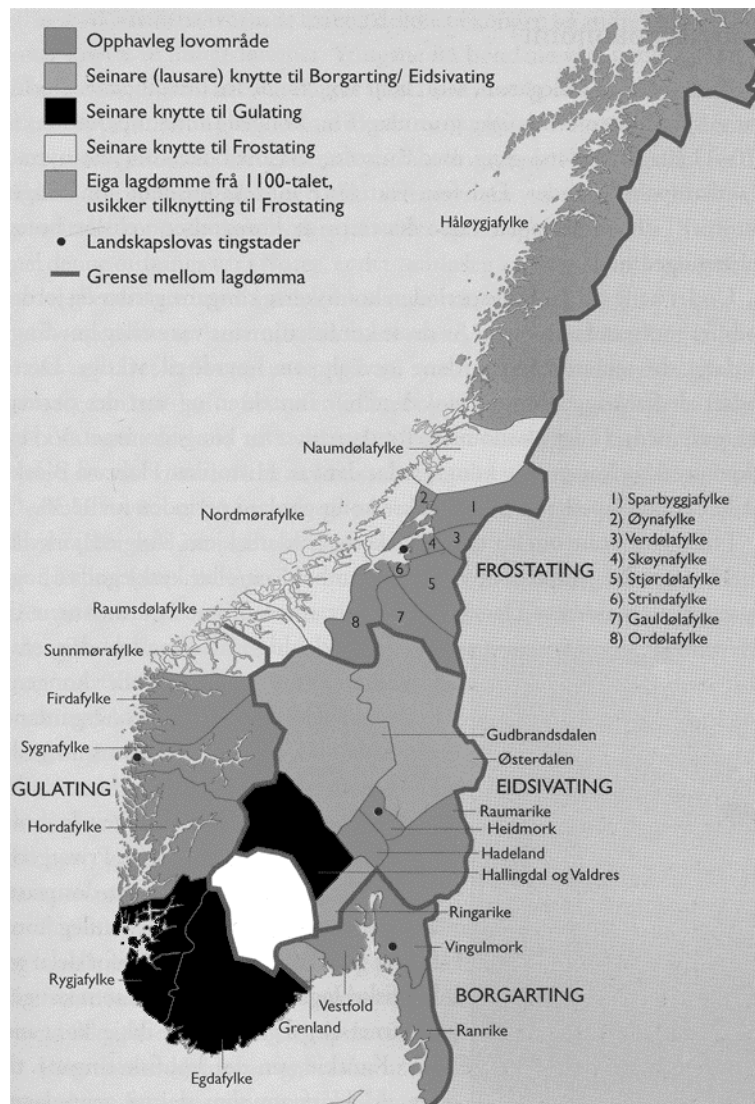

Fig. 34: Lovområdenes geografiske og tidsmessige utbredelse i middelalderen (etter Sigurðsson 1999:77).

Deler av dagens Norge var imidlertid allerede i vikingtid delt inn i de tre lagtingene Gulating, Frostating og Eidsivating (se fig. 34). Borgartinget ble antakelig opprettet først senere på 1100-tallet (Stang 2004:26). Lagtingene hadde både dømmende og lovgivende makt og bestod av representanter fra de ulike områdene. De ulike landsdelslovene,

tilhørende hvert sitt lagtingsområde, ble skrevet ned på 1000-tallet, men er opprinnelig fra en eldre muntlig tradisjon (Robberstad 1937; Sigurðsson 1999; Stang 2004:25). Etter hvert ble lagtingsområdene utvidet og omfattet til slutt nesten hele riket. Hallingdal og Valdres var blant områdene som ble knyttet til Gulating først på slutten av 1200-tallet (Hougen 1947:308; Sigurðsson 1999:75, 77). De nevnes ikke som del av noe lagting før de i Magnus Lagabøters Landslov er oppført som tilknyttet Gulatinget (Heber 1935:16).

I begynnelsen var det nok lokale høvdinge samt bøndene selv som satt med makten, men en stadig sterkere kongemakt styrket sin egen innflytelse. I løpet av konsolideringsprosessen var lagtingene omgjort til representasjonsting for kongen. Kongen fikk mer og mer innflytelse over lovgivingen, og fra 1280 var det kongen alene som ga nye lover (Sigurðsson 1999:139).

Både før og tidlig i rikssamlingen var ikke allmenningene knyttet til noen eiendomsrett. Det var ressursområder befolkningen i nærheten var fri til å utnytte, og som ingen kunne utnytte på bekostning av andre (Sigurðsson 1999; Stang 2004). Allmenning må likevel ikke forveksles med allemannsretten i nyere tid da det ofte var folk fra bygdene omkring som delte rettighetene til allmenningsområdene (Solem 2003). Det kan imidlertid ikke ha vært mulig å holde kontroll med og opprettholde ekskluderende rettigheter i de store fjellområdene, selv om kongen fikk stadig større innflytelse og eierforhold også her.

Jon Solem (2003:252-254) påpeker at utviklingen fra Gulatingsloven (ca. 1160) til Frostatingsloven (første halvdel av 1200-tallet) representerer en innføringsfase av kongelig rydningsmonopol. Ifølge Gulatingsloven blir kongen eier av gårder som ryddes i allmenning, mens i Frostatingsloven heter det at man må ha tillatelse av kongen for å rydde ny gård i allmenning. Kongens suverenitet er dermed klarere i den senere lovteksten.

5.2.1 Hallingdalstuftene og lovapparatet

Igjen tyder det på at tuftene skal ses i sammenheng med tiden før kongemakten konsolideres og får sterkere innflytelse i hele landet. Siden de runde tuftenes dateringer er konsentrert til tida før Magnus Lagabøtes Landslov, og Hallingdal trolig ikke var innunder Gulatinget på den tiden, kan det bety at fjellområdene i Hallingdal ikke har vært under særlig streng kontroll av statsmaktene. Områdene kan dermed ha vært åpne for mange.

5.3 Bruk av allmenning og utmark

Det er vanlig å betrakte regelmessig bruk og bosetning i fjellet som seterbruk, men det kan også vitne om stor variasjon i bruk av både utmark og allmenning. Skillet mellom utmark og allmenning ligger på eiendomsforholdene. Utmark tilhører gården, men ligger utenfor den inngjerdede innmarken, mens allmenning var et fellesområde uten private eiendomsforhold (se ovenfor).

Ingvild Øye (2002:372, 375) setter fjelltuftene i Hol og Ål (uten å skille mellom runde og firkantede) i sammenheng med seterdrift da hun mener de likner på stølstufter i Årdalsfjellene. I gjennomgangen av mitt materiale har jeg imidlertid sett at Hallingdalsuftene ikke er så ensartede som det kan virke som i Øyes redegjørelse, og jernaldertuftene funnet omkring Nyset-Steggjevassdragene er alle rektangulære (Bjørge, et al. 1992). Jeg skal ikke utelukke at en del av tuftene i Hallingdal kan knyttes til setring, men dyrebeina funnet i ildstedene i de runde tuftene tyder mer mot jakt og fangst. Som jeg allerede har hevdet mener jeg også at de runde tuftene skiller seg såpass mye fra den norrøne byggeskikken at jeg velger å se disse tuftene som atskilt fra gårdsdriften.

Foruten noe slagg fra lokaliteten Å181 som kan synes å være eldre enn bosetningen, er det heller ikke funnet rester etter jernfremstilling i direkte tilknytning til tuftene. Siden det er store avstander til blæsterplasser og kullgroper er det derfor lite sannsynlig at tuftene skal indikere jernutvinning (Lindblom 1994:87).

Hallingdalsfjellene (jf. Nordfjella, fig. 28) med Hallingskarvet og Reineskarvet har imidlertid vært villreinområder og gode områder for jakt på annet vilt. Selv om det ble drevet massefangst av rein både på Dovre og på Hardangervidda mellom ca. 1000 og 1300 e.Kr. (Indrelid 2007; Mikkelsen 1994:170-171), er det likevel ikke påvist massefangstanlegg og –systemer av like stor skala i Hallingdal. Det kan skyldes at det ikke har blitt gjennomført like omfattende og systematiske registreringer her som på for eksempel Hardangervidda, eventuelt at omfanget av organisert jakt og fangst har vært mindre i Hallingdal.

I Gulatingsloven (95) heter det at alle kan jakte fritt med pil og bue i allmenning (Robberstad 1937), men til faste fangstinnretninger som dyregraver og massefangstanlegg var det knyttet personlige rettigheter. Det dreier seg imidlertid om bruksrett og ikke

eiendomsrett (Bakke 1984:158). I Frostatingsloven heter det at dyregraver kan stå ubrukte i 20 år uten at man mister eneretten på bruken, mens bestemmelsen i den senere Landsloven av 1274 har redusert tiden til 10 år (Solem 2003:256). Det kan tenkes at den lange bruksretten i den tidligste lovteksten viser at det sjelden var strid om bruksrettene, men at situasjonen har tilspisset seg i tiden fram mot 1274, slik at rettighetene har blitt strammet inn.

Egil Mikkelsen (1994) har tatt for seg hvilken økonomisk betydning veidevirksomheten, spesielt villreinfangsten, i Sør-Norge hadde i vikingtid og middelalder. Skinn og pelsverk var statusvarer for høvdinger og konger, og spesielt skinn av reinsdyrkalv var høyt verdsatt (Mikkelsen 1994:166). På slutten av 1200-tallet tok imidlertid massefangsten brått slutt, og forekomsten av viltprodukter som gevir og bein i byene gikk tilbake. Mikkelsen mener endringer i pelshandelen i Nord-Europa var en viktig faktor for denne nedgangen i jaktvirksomheten i Sør-Norge på slutten av 1200-tallet.

Den eksklusive pelshandelen var tilpasset høvdinger, konger og andre geistlige. Norge var dominerende i dette markedet i vikingtid, og på 1100- og begynnelsen av 1200-tallet nådde pelshandelen sitt høydepunkt i landet. Omkring 1300 hadde imidlertid hanseatene opparbeidet seg handels- og fraktmonopol i Nord-Europa, og det russiske pelsverket utkonkurrerte det norske gjennom hanseatenes etablering i Novgorod (Mikkelsen 1994:163-167).

Det kan også tenkes at nedgangen hadde med den intensive fangsten å gjøre. En villreinbestand kan variere mye over få år, og faktorene som påvirker bestanden er både forekomsten av rovdyr, jaktbeskatningen, migrasjoner og overbeiting (Mikkelsen 1994:167-168). Jaktmetodene har variert mellom jakt med pil og bue, fangst i dyregraver og fangst i massefangstanlegg. Terje Skogland (1989, i Mikkelsen 1994:168) hevder at selv eldre tiders jegere som jaktet fra buestillinger og med fangstgroper var så effektive at det påvirket datidens villreinbestand. Massefangsten i høymiddelalder kan derfor ha bidratt til å redusere bestanden av rein kraftig.

5.4 Endringer i det samiske samfunnet

Samtidig med intensivering av jakten og fangsten for å møte etterspørselen etter pelsverk, foregår det en homogenisering og uniformering av samisk-kulturelle uttrykk over store geografiske områder (Hansen og Olsen 2004). Det regnes som en religiøs og etnisk konsolideringsprosess i det samiske samfunnet.

I forskningen omkring det forhistoriske samiske samfunnet er det hovedsakelig Nord-Skandinavias materiale som tas i betraktning. Det har lenge vært utbredt å se sørsamene som innvandrere i Sør-Norge fra og med 1600-tallet (se kapittel 2.3 for diskusjon og referanser), og ifølge den teorien finnes det derfor ikke noen sørsamisk historie for perioden 1000-1300 e.Kr. Gjennom særlig Jostein Bergstøl sitt arbeide de senere årene, har det blitt sannsynliggjort at samene har en historie bak seg i Sør-Norge som er både lengre og mer kompleks enn tidligere forskning tar høyde for. Det betyr ikke at situasjonen i det nordlige samiske samfunnet kan overføres til den sørsamiske situasjonen, men tilfellene kan heller ikke ses helt atskilt. Særlig de endringene som innebærer ensretting og ekspansjon synes interessante i forhold til det sørsamiske området.

I vikingtid og tidlig middelalder foregikk det endringer i de samiske fangstmetodene, med større jaktlag og mer kollektiv organisering. Samtidig konsolideres både handel og kontaktnettverk. Pelshandelen skal ha krevd intensiv produksjon i form av villreinfangst og småviltjakt, og må også ha resultert i en klarere markering av territorielle rettigheter siden produktene blir trukket inn i en storpolitisk rivalisering om ressurser (Hansen og Olsen 2004:140). I motsetning til tidligere blir også de treløse høyfjellsområdene tatt i bruk til villreinfangst. Det er en ekspansjon som ses i det arkeologiske materialet gjennom tufter, fangstanlegg, lager- og kokegroper i høyfjellet nordpå (Hansen og Olsen 2004:93). Stallotuftene og rekkeildstedene (se kap. 6.3) er eksempler på slik høyfjellsbebyggelse som også blir tolket som ledd i den territorielle markeringen og nye organiseringen av fangsten. Siden 2006 vet vi at slike boplasser eksisterte så langt sør som til Aursjøen i vikingtid (Amundsen, et al. 2007; Bergstøl og Reitan 2008; Finstad 2007).

Snorre Sturluson (Harald Hårfagres saga kap. 25) forteller om Harald Hårfagre som giftet seg med Snøfrid, datteren til finnekongen Svåse på Dovre. Det må i så fall ha hendt allerede på 800-tallet mens Hårfagre skal ha vært konge. Denne og andre omtaler av finnekonger bygger opp under indikasjoner i det arkeologiske materialet som tilsier at det foregikk en

hierarkisering innen det samiske samfunnet i vikingtid og tidlig middelalder (Hansen og Olsen 2004:125; Olsen 2004:27). Eventuelt kan omtalen om konger også tolkes som at samene ble oppfattet som et eget folk med egne ledere (Mundal 1997). Det bygger opp under det samiske samfunnet som enhetlig og distinkt i denne perioden.

Samlet viser endringene i det samiske samfunnet at det er en ekspansjon både av bosetning og skikker i vikingtid og middelalder. Dette gjelder først og fremst for de nordlige områdene som tradisjonelt regnes for samiske, men stadig mer forskning tyder på at dette også gjelder for sørligere områder. Både Vivallen i Midt-Sverige og Aursjøen på Dovre er sikre samiske boplasser og bekrefter at den etniske ensrettingen i vikingtid og middelalder også fant sted i Midt-Skandinavia. Endringene er ikke noe som skjer i det samiske samfunnet isolert fra blant annet det norrøne samfunnet, men er et resultat av interaksjon, handelsnettverk og en tilspisset kamp om ressurser og territorier.

5.5 Oppsummering og foreløpige konklusjoner

Fra 1000-tallet fikk kongen stadig mer makt og eiendom. I den forbindelse kan aktivitetene i utmark og allmenning ses som sterkt kontrollerte. Bestemmelsene i Gulatingsloven viser hvordan kongen allerede på 1000- og 1100-tallet har ønsket å få eiendomsrett i allmenning, men som vi har sett blir ikke suvereniteten truffet igjennom før mot slutten av 1200-tallet.

Selv om kongedømmet ble stadig mer konsolidert i løpet av årene mellom 1000 og 1300 e.Kr., var det ikke slik at hele landet fungerte som én organisme. Det var stor grad av lokalstyre, og i store deler av Sør-Norge var de fleste bønder selveiere. Særlig gjaldt det Setesdal, Sørlandet, Hallingdal og Valdres (Sigurðsson 1999:77). Hallingdal og Valdres var trolig heller ikke innlemmet i Gulatinget i det aktuelle tidsrommet, og den situasjonen har muliggjort aktiviteter i utmark og allmenning som var utenfor kontroll av samfunnet og sentralmakten (Holm 2001:417). Det kan derfor tenkes at de som etterlot seg de runde tuftene ikke var en del av det norrøne, lovregulerte samfunnet, men brukte fjellområdene på egne premisser. Utnyttelsen av fjellområdene i Hol og Ål kan således være en del av den samiske jaktintensivering. Nordfjella kan ha vært tilgjengelige for samiske grupper som har ønsket å utnytte den fordelaktige handelssituasjonen som rein og annet vilt ga i middelalder.

6. Den tradisjonelle samiske boligen som analogi

[...] metaforer, for at virke, skal betyde mere end de siger, og at de skal sige mere end de betyder (Hastrup 1999:176).

Analogier til kjente, historiske kulturer blir ofte brukt i arkeologisk tolkning da det gir muligheter for å få en utvidet forståelse av den praksisen man har rester etter i det arkeologiske materialet. De brukes også for å vise hvor fremmed fortiden er (jf. *The Past is a Foreign Country* av Lowenthal 1985), ved å belyse elementer som mangler i vestlige samfunn og dermed forsøke å overkomme vår vestlige tankegang (se bl.a. Fowler 2004:3; Thomas 2004:239).

Å sammenlikne et arkeologisk materiale med en historisk kjent, eventuelt nåtidig, praksis eller kultur er ikke uproblematisk (Wylie 2002). Sammenlikninger med ”eksotiske”, ikke-vestlige praksiser kan i noen sammenhenger gi fruktbare innspill til en bedre forståelse, men det er viktig å ikke tro at noen likhetstrekk automatisk betyr at det er en én-til-én-relasjon mellom de to tilfellene.

Jo nærmere materialet og analogien er i tid og rom, jo større sannsynlighet er det imidlertid for overensstemmelse. Hallingdal ligger forholdsvis mye lenger sør og vest for det som i dag er kjent som et sørsamisk område (fig. 41). En sammenlikning med samisk kultur mener jeg likevel er på sin plass da etniske grenser er flytende og ikke faste og geografiske. Omfanget av en sørsamisk utbredelse til enhver tid er derfor trolig ikke kjent i sin helhet. Dateringene viser også at tuftene er fra en tid da den samiske identiteten slik vi kjenner den fra historisk tid, var etablert, og følgelig kan det være muligheter for å se spor etter deres materielle kultur.

I kapittel 3.3.1. så vi at den tradisjonelle samiske boligen var etnisk differensierende i forhold til oppbygning og inndeling av grunnplanet. I det følgende vil jeg derfor se nærmere på utformingen av denne typen boliger, og sammenlikne de ulike elementene (tuftenes utseende, inndeling av gulvplanet, størrelse, plassering, orientering og datering) med det som er tilgjengelig av informasjon for de runde tuftene i Hallingdal.

6.1 Fra gamle til tuft

Ernst Manker (1960) har dokumentert forfallsprosessen til noen samiske gammer. Fra fig. 35, venstre bilde, ser vi tydelig hvordan torv og never først siger sammen og danner en rund voll rundt en nedsenkning, mens bjørkestammene står igjen og råtner til sist.

Konstruksjonsmaterialene forfaller raskest på de mest værharde sidene av gammen, og vollen kan dermed bli ganske ujevn. Tuftene som dannes på denne måten (se fig. 35, høyre bilde), har store likhetstrekk med de runde tuftene i Hallingdal. Ut fra overflaten og utseendet på vollene og tuften som helhet synes likheten påfallende.

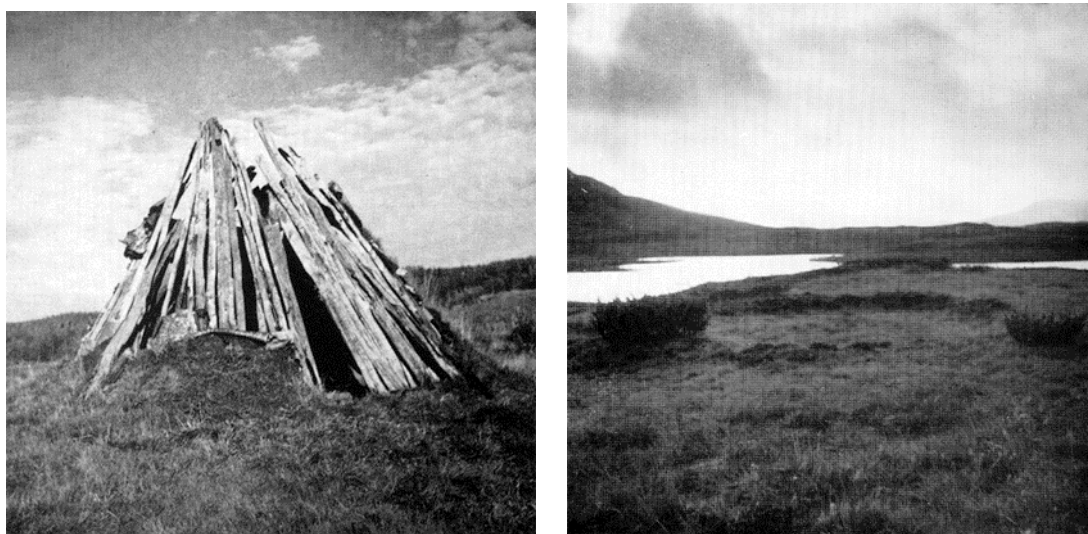

Fig. 35: Til venstre: Sørsamisk gamme under forfall. Ved Raukasjö, Frostviken i Sverige. Til høyre: Tuft etter en forfalt torvgamme. Ved Gavostjokk, Frostviken i Sverige (etter Manker 1960:386, 380).

6.2 Gulvplanet

Det er særlig den runde formen som gjør det aktuelt å sammenlikne tuftene i Hallingdal med den tradisjonelle samiske boligen. Både gammen og teltet har runde golvplan, og det runde planet har derfor blitt assosiert med samisk kultur (Hansen og Olsen 2004; Mulk 1994; Storli 1994; Søbstad 1980; Zachrisson 1997b).

Ifølge Ernst Manker (1944:221-230) er de ulike typene av samiske telt og gammer bygget i enten kløvstangkonstruksjon (*klykstångskonstruktion*) eller buestangkonstruksjon (fig. 36). Både teltduk, torv og tømmer kan fungere som byggematerialer i begge tilfeller. Manker (1944:227) fører en diskusjon om hvilken av disse konstruksjonsprinsippene som er den

opprinnelige og hevder at det må være kløvstangskonstruksjonen som er eldst. Argumentasjonen har stor grad av evolusjonistisk preg da tanken er at konstruksjonen har utviklet seg fra det simple til det mer komplekse: fra enkel til mer kompleks sammenføyning og fra et lite til et større volum av boligen. Naturforholdene blir imidlertid også tatt til inntekt for utviklingen ved at flytting fra skogsområder til fjellområder ville gi mindre tilgang på gode tømmerstokker, men derimot god tilgang på buede bjørketrestammer.

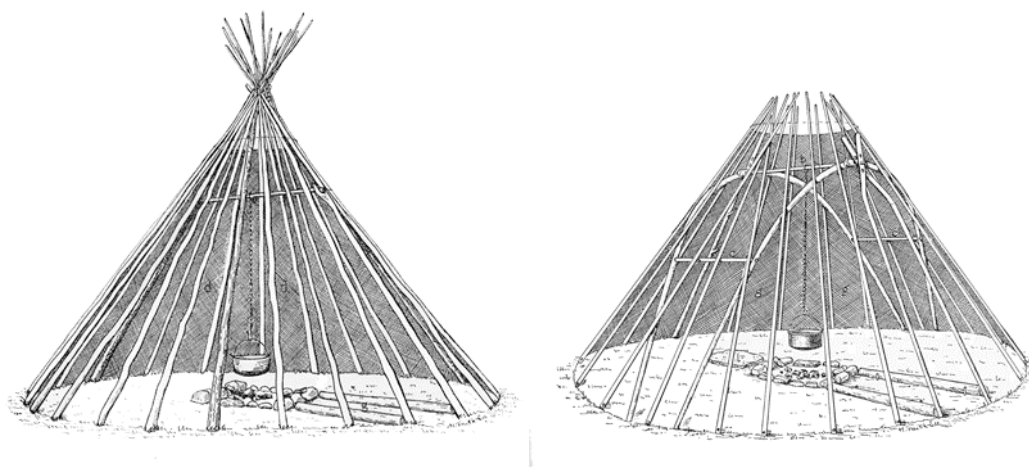

Fig. 36: Kløvstangskonstruksjon (til venstre) og buestangskonstruksjon (etter Manker 1944:115, 121).

Fra ulike nedtegnelser helt tilbake til 1600-tallet (se Ränk 1949 for henvisninger), kjenner vi til hvordan samene tradisjonelt organiserte boligene sine. Det var enkelte forskjeller mellom de geografiske områdene, men flere hovedtrekk gikk igjen. Gulvplanet hadde en fast inndeling der ildstedet (*árran*) lå i midten, og to rekker av stein eller stokker ledet inn mot ildstedet fra både hoveddøren og bakdøren (Hansen og Olsen 2004:98; Ränk 1949). Rommet var ofte videre inndelt til det ble ni enheter, men det var også vanlig å bare ha fem enheter. Forandringen fra fem til ni kan være et resultat av en overgang fra fangstøkonomi til pastoralisme (Mulk 1994:203; Ränk 1949), gitt at det faktisk er en kronologisk utvikling fra fem til ni enheter.

Det runde gulvplanet og inndelingen i de ulike enhetene gjenspeiler den tradisjonelle samiske verdensoppfatningen samt en sosial kjønns- og arbeidsfordeling (Hansen og Olsen 2004:97-99; Ränk 1949). Midtseksjonen bestående av dørområdet (*uksa*), ildstedet (*árran*) og den innerste delen bak ildstedet (*pássjo*), kan ses som et sammenhengende husholdningsområde (Ränk 1949:102). Til høyre og venstre for midtseksjonen hadde de ulike familiemedlemmene sine faste plasser, og for boliger delt opp i ni enheter var det

stokker som delte opp sideseksjonene (*luoito*) (fig. 37). Timothy Yates (1989) har bygget videre på Ränks analyse av gammens inndeling, og viser hvordan en strukturalistisk tilnærming kan tydeliggjøre gammens avspeiling av den samiske verdensoppfatningen.

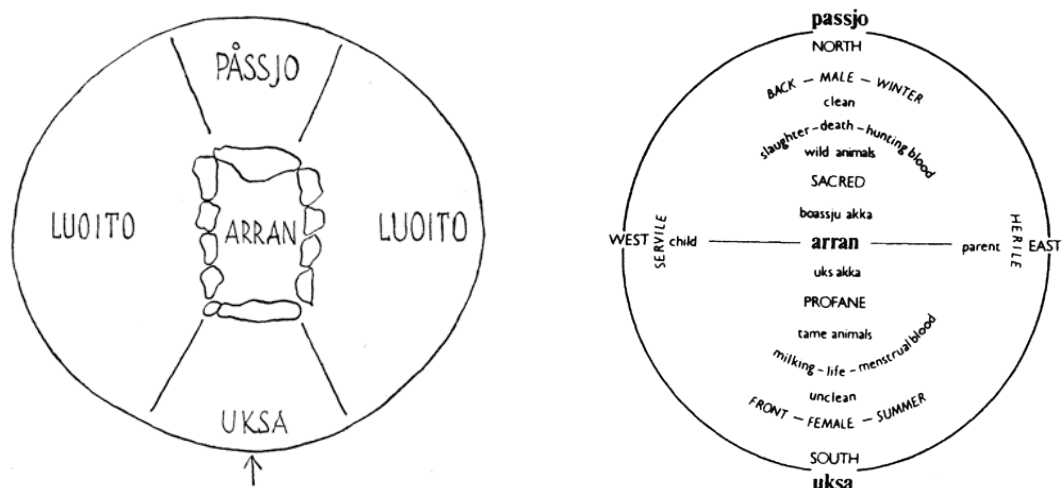

Fig. 37: Til venstre: inndeling av golvplanet i 5 (etter Ränk 1949). Til høyre: Opposisjonene i inndelingen (etter Yates 1989).

Religiøse aspekter ved det førkristne samiske samfunnet gjenfinnes i inndelingen og gis på den måten et konkret og fysisk uttrykk (Hansen og Olsen 2004:97). Inndelingen av gammen representerte den kosmologiske ordenen og møtet mellom to verdener: liv og død, det jordelige og det guddommelige (Yates 1989:254-258). Ildstedet var sentrum i gammen slik *Peive* (solguden) var sentrum i universet. *Påssjo*-området var et hellig og mannlig domene hvor kvinnene ikke hadde tilgang. Sjamantrommen og jaktvåpen ble oppbevart i denne delen, og etter jakt ble kjøttet fraktet inn gjennom bakluken for ikke å komme i kontakt med kvinnene (Ränk 1949:101-103). Under gulvet hadde de tre kvinnelige guddommene tilhold: Sarakka under ildstedet, Uksakka under framdøren og Påssjoakka under bakdøren. De var gudinner for henholdsvis fruktbarhet (for både mennesker og dyr), nytt liv og jakt (Hansen og Olsen 2004:99; Yates 1989:254-255).

Kan det tenkes at tuftene i Hallingdal har en samme inndeling av golvplanet som de tradisjonelle samiske boligene? Det finnes i dag svært få opplysninger som kan bekrefte eller avkreftte en slik likhet. Fra et par av tuftene kjenner vi til at det har vært steiner i forbindelse med ildstedet og derfor trolig steinsatte ildsteder, men det må en utgraving av hele planet til for å vite noe om struktureringen av det. Slik tuftene fremstår i dag er det derfor formen på grunnplanet som knytter dem til tradisjonelle samiske boligkonstruksjoner, mens inndelingen av planet foreløpig er ukjent.

Det er imidlertid ikke sikkert at inndelingen alltid har fulgt samme mønster. Blant annet hadde ikke tuftene i Innerdalen den karakteristiske inndelingen, til tross for sin antatte samiske tilhørighet (Gustafson 1988). Det kan for eksempel tenkes at inndelingen av gulvplanet og rommet kunne være ikke-fysisk. Ränk (1949:97) påpeker at buestengenes linjer i buestangskonstruksjonen trolig kan ha fungert som en inndeling av rommet da disse går parallelt på tvers av midtseksjonen og dermed gir et femdelt rom en faktisk inndeling på ni enheter (fig. 38). Inndelingen av boligen kan derfor ligge i takkonstruksjonens linjer, og Ränk (1949:98-99) foreslår også at den typen inndeling kan være forløperen for den mer konkrete og eksplisitte inndelingen med stokker som skillelinjer på gulvet. Det er også mulighet for at boligens inndeling har kunnet eksistere helt og holdent i beboernes kognitive forståelse av rommets bruksareal. Med en stadig endring og utvikling av den samiske kulturen, kan det ha blitt behov for å uttrykke den tidligere implisitte og selvfølgelige inndelingen mer eksplisitt og tydelig ved å legge fysiske skiller på gulvet.

Det er også viktig være åpne for at det finnes variasjoner innenfor den samiske kulturen i både tid og rom. Særlig i et sørlig område der samisk tilstedeværelse foreløpig er svært lite kjent og dokumentert, er det rimelig at det finnes nye og ukjente kulturelle variasjoner og sammensetninger (se bl.a. Bergstøl 2004a, 2008).

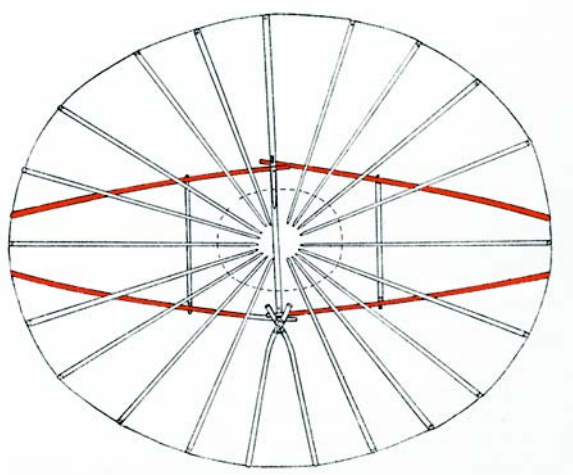

Fig. 38: Buestangskonstruksjon sett ovenfra (etter Manker 1944:121). Buestengene er markert med rødt.

6.2.1 Størrelse

Når det gjelder størrelsen på de tradisjonelle samiske boligene, er en omtrentlig standard for teltenes diameter 5 meter (Vorren og Manker 1976:72). Det bekrefter også gjennomgåelsen

til Ernst Manker (1944:108) der han oppgir diameteren på en representativ kløvstangsgamme til å være 470 cm fra døråpningen, og 490 cm tvers over. Diameteren på en buestangskonstruksjon oppgir han til å være 395 cm fra døråpningen og 485 cm på tvers (Manker 1944:122). Buestangskonstruksjonen gir altså et noe ovalt grunnplan (se fig. 38), mens kløvstangskonstruksjonen gir et mer sirkelrundt grunnplan. Tuftene i Manker (1960:280) sin oversikt (66 stk) har lengdemål på gjennomsnittlig 466 cm og breddemål på gjennomsnittlig 372 cm.

Til sammenlikning er som tidligere nevnt diametrene på de fleste runde tuftene i Hallingdal også på ca. 5 meter, noen mer ovale enn andre. Helt fullstendig sirkelrunde er ingen av dem, men det er heller ikke å forvente av overflaten på en mange hundre år gammel tuft. Ut fra utseende, størrelse og form kan det dreie seg om samme type byggverk som de tradisjonelle samiske kløvstangs- og buestangskonstruksjonene.

6.3 Stallotuftene som sammenlikningsgrunnlag

Tuftenes plassering i terrenget, romlig organisering samt orientering i forhold til himmelretninger må også sammenliknes med den tradisjonelle samiske boligen. Det materialet som er best dokumentert og sammenliknbart i så måte er stallotuftene. Stalloboplassene kan bestå av opp mot 10-15 tufter som ligger på rekke etter hverandre, men det vanligste er mellom 3 og 8 stykker. De er rundovale, har en bred voll, noe nedgravet gulvflate og ildsted i midten (Storli 1994:10).

Tolkningene av stalloboplassene kan deles inn i to hovedtradisjoner: 1) tolkninger som bygger på folkløstikk og samisk fortellertradisjon, og 2) tolkninger basert på analogier til tradisjonell samisk levemåte og byggeskikk (Storli 1994:11). Navnet "stallo" kommer fra samiske fortellinger om et trolliknende vesen, en kjempe. Siden det samiske uttrykket for stål er "stalla", har stalloen blitt tolket som en representant for en norrøn, brynjekledd berserker (Manker 1960:219-220). På bakgrunn av den muntlige stallotradisjonen har stallotuftene derfor blitt tolket som norrøne tufter. Tolkninger basert på etnografiske analogier, derimot, har vist at stallotuftene har klare samiske trekk i gulvplanets inndeling og tuftenes oppbygning. I dag er det derfor stor enighet om at stallotuftene er rester etter samisk bosetning. Det er imidlertid uenighet om tuftene representerer fangstboplasser

(Hansen og Olsen 2004; Mulk 1994), eller familieboliger for fjellsamer som drev med tamreindrift (Storli 1994).

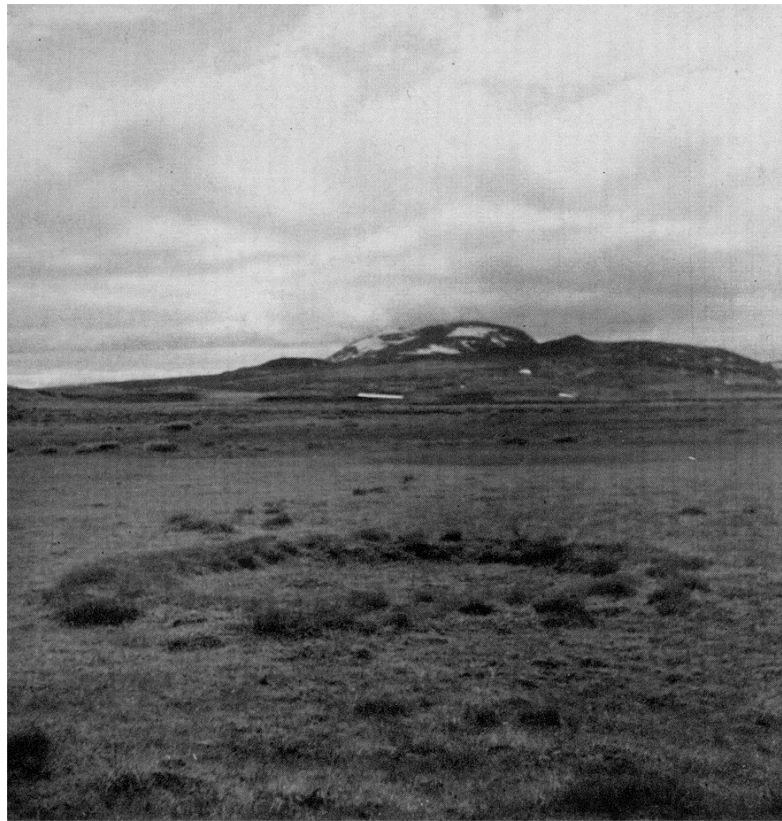

Fig. 39: Stallotuft. Én av flere som lå på rekke i Låtåtj, Jokkmokk (etter Manker 1960:384)

6.3.1 Plassering og romlig organisering

I vikingtid og tidlig middelalder dukker stallotuftene og de rekkeorganiserte ildstedene opp i det arkeologiske materialet. Ifølge Mulk (1994) ligger de i bjørkeskogens øvre skikt, eventuelt over bjørkeskogen. De fleste ligger ”*på platåer med risbevuxen fjällhed, utmed renarnas vandringstråk, och i närheten av fångstgropssystem...*” (Mulk 1994:130). Det mest karakteristiske ved plassering og romlig organisering er imidlertid at de ligger på rekke. På grunn av det, kan de muligens forstås som en klarere markering av territorielle rettigheter i en tid med knapphet på de strategiske ressursene (Hansen og Olsen 2004:101), eventuelt at den regelmessige utformingen var en måte å konstituere rommet på og å ta et ukjent område i besittelse (Storli 1994:122).

Det er nærliggende å trekke paralleller mellom ”flertuftslokalitetene” i Hallingdal og stalloboplassene. Det er flere tufter på rekke som også ligger på platåer øverst i

bjørkeskogbeltet og i godt jaktterreng, trolig i nærheten av trekkområder for reinsdyr. I utgangspunktet betrakter man utbredelsesområdet til stallotuftene som avgrenset til de vestlige fjellområdene i Norrland i Sverige, samt i de norske tilgrensende fjellområdene i Nordland fylke (Mulk 1994:130; Storli 1994:59, 78), men Mulk (1994:129) mener at denne typen tufter sannsynligvis også forekommer både lengre nord og lengre sør. Det har for eksempel blitt hevdet at de ovale tuftene funnet i Innerdalen minner sterkt om stallotufter (Gustafson 1988), noe som utvider funnområdet relativt langt sørover.

Én innvending mot sammenlikningen av Hallingdalstuftene og stallotuftene er selvfølgelig at det er mange av lokalitetene i Hallingdal som ikke har flere tufter på rekke. De aller fleste av dem er enkelttufter, men det hender også at stallotufter forekommer alene (Storli 1994:10). Beliggenheten i bjørkeskogbeltet og på platåer eller plasser med god utsikt, sammenfaller imidlertid for alle Hallingdalstuftene og stallotuftene.

6.3.2 Orientering

Orienteringen av boligen er også viktig når det er snakk om plassering. Den tradisjonelle samiske boligen, både gammen og teltet, var vanligvis vendt med hoveddøren mot sør (Ränk 1949:93; Yates 1989:254). Selv om det dermed er nærliggende å tro at *påssjo* opprinnelig har betydning ”nord” (Yates 1989:254) på grunn av likheten til det finske ordet for nord *pohja*, hadde samene et annet ord for nord, og betydningen av *påssjo* må ha vært ”bunn” eller ”grunn” (Ränk 1949:93), altså den bakre/innerste delen av boligen. Det er derfor ikke bestemt ut fra gamleinndelingens terminologi at hoveddøren skal vende mot sør. Man må imidlertid holde muligheten åpen for at *påssjo* kan ha fått betydningen ”nord” ved at den delen oftest lå nettopp mot nord (Ränk 1949:94).

Nyere funn viser også at tidligere konklusjoner muligens har blitt til på et noe tynt empirisk grunnlag. Rekkeildstedene ved Aursjøen på Dovre har for eksempel hovedinngangen i nordvest. Det forklares ut fra lokale topografiske og klimatiske forhold da vinden i dette området som oftest kommer fra sørøst (Bergstøl og Reitan 2008:21-22).

For flere av de runde tuftene i Hallingdal er det ikke mulig å se hvor hovedinngangen har vært, men for dem det er mulig å se en inngang på, er de fleste orientert mot sør, eventuelt sørøst eller sørvest. Unntakene er Ho200 som har antydning til inngang på nordsiden, Å181-2 med inngang mot øst, og Å191 med inngang mot nordvest. Topografi og klima kan

kanskje være forklaringer på disse avvikene også, men lokalklimaet og om det faktisk er innganger som er antydnet i vollene må i så fall undersøkes nærmere.

6.3.3 Dateringer

På Finnmarks- og Kolakysten er det dokumentert hustyper med den karakteristiske formen og inndelingen helt tilbake til år 0 (Hansen og Olsen 2004:71, 98) (fig. 40). Det er likevel flest dokumenterte og daterte samiske tufter fra vikingtid og oppover i tid, og stallotuftene er igjen de vanligste eksemplene.

Fig. 40: Gulyplan med den karakteristiske inndelingen datert til ca. år 0. Fra Slettnes, Sørøya i Finnmark (etter Hansen og Olsen 2004:72).

Stallotuftene har av både Kjellström (i Storli 1994) og Storli (1994:13, 46-47) blitt antatt å ha to bruksfaser med 200-300 års brakkperiode imellom: en primærbosetning i vikingtid og middelalder, og en sekundærbosetning fra 1600-tallet og oppover. Både Kjellström og Storli har imidlertid få belegg (dateringer) som viser en slik senere bruksfase. Mulk (1994:144-145) er ikke helt enig med dem og mener at stallotuftene har vært brukt kontinuerlig om igjen flere ganger helt fra 700-tallet til nyere tid. Denne uenigheten skyldes nok i stor grad forskjellige empiriske utvalg, og sett under ett synes tilfellene med en sekundærbosetning fra 1600-tallet som unntak fra den generelle tendensen. Det gjennomgående er at brukstiden begrenser seg til vikingtid og middelalder.

Stallotuftene som Inger Storli (1994) har undersøkt ved Saltfjellet har primærbosetting med dateringer fra 670 e.Kr. og frem til 1470 e.Kr., men de fleste dateringene konsentrerer seg til perioden fra slutten av 800-tallet til siste halvdel av 1300-tallet. Ifølge Mulk (1994:145) ligger stallotuftenes mest intensive bruksfase mellom 1050 og 1250 e.Kr. Begge disse tidsperiodene viser at de runde tuftene i Hallingdal, som hadde den mest intensive perioden 1000-1300 e.Kr., har vært i bruk til samme tid som stallotuftene.

Vurdert opp mot den tradisjonelle samiske boligen som analogi, er det nå klart at de runde tuftene i Hallingdal har mange felles trekk med den. Samisk kultur har, og har hatt, et stort utbredelsesområde i Skandinavia, men omfanget av den sørsamiske utbredelsen er trolig ennå ikke kjent i sin helhet. Kanskje kan Hallingdal innlemmes i de områdene samer har utnyttet og levd i.

7. Samiske tufter i Hallingdal?

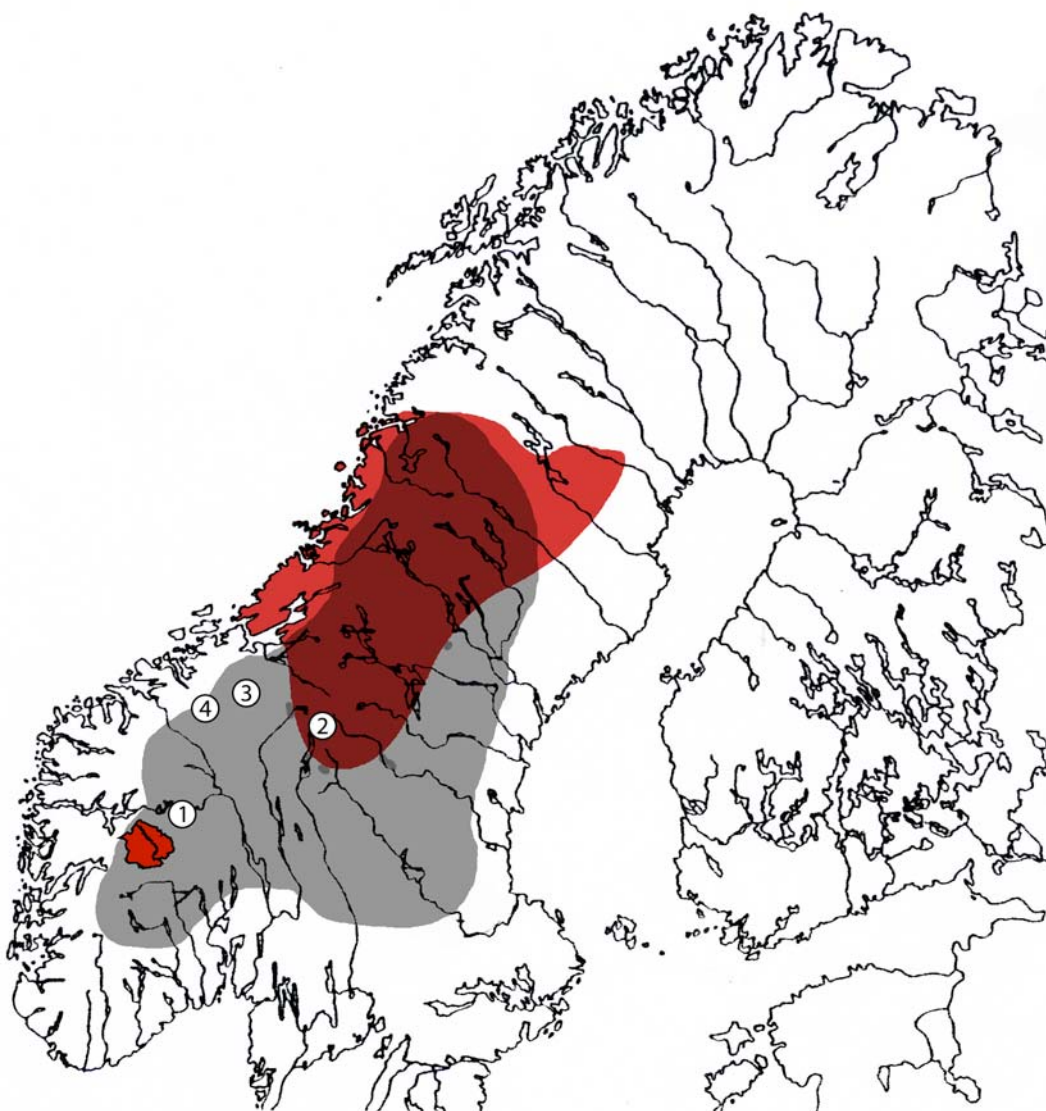

Fig. 41: Hol og Ål kommuner (nedre røde felt) i forhold til fangstmarksgravenes utbredelse (grått felt etter Bergstøl 2008), og dagens sørsamiske område (øvre røde felt etter Svonni 2008). Tallene viser lokaliteter med sannsynlig samisk tilhørighet: 1) Grøvdalen, Valdres, 2) Vivalden, Härjedalen, Sverige, 3) Innerdalen, Kvikne, 4) Aursjøen, Dovre.

Dagens sørsamiske område går sør til Femunden (fig. 41), men stadig mer forskning tyder på at det sørsamiske området tidligere var mye større (Bergstøl 2008; Hansen og Olsen 2004; Zachrisson 1997a). Blant annet har fangstmarksgravene blitt foreslått som en mulig sørsamisk gravskikk. Utbredelsen av disse gravene omfatter store deler av Sør-Norge og strekker seg nesten helt nord til Mo i Rana. Det sammenfaller ganske nøyaktig med den nordlige grensen for dagens sørsamiske område (Bergstøl 1997, 2008:168-169, 226) (fig.

41), noe som kan tyde på at det er en sammenheng mellom de to fenomenene og at det var sørsamer i de sørnorske fjellområdene gjennom store deler av jernalderen.

Fangstmarksgravene kan ses som en tradisjon helt fra yngre bronsealder til middelalder (Bergstøl 2008:167), men hovedtyngden av dateringer knyttes til yngre jernalder og tidlig middelalder (Gollwitzer 1996, 1997; Skjølsvold 1980). Om man godtar at gravene er samiske vil det i så fall bekrefte at samer hadde tilhold i sørnorske fjellstrøk tilbake til vikingtid. Det kan ikke forenes med 1900-tallets etablerte teori om at samene vandret sørover først på 1600-tallet.

Det finnes ikke så mange bosetningsspor i Sør-Norge og Midt-Skandinavia som har blitt tolket som samiske, men Vivallen i Härjedalen, tuftene i Innerdalen og i Valdres, samt ildstedene på Dovre er eksempler på spredt sørsamisk bosetning fra vikingtid og middelalder (se fig. 41). De runde tuftene i Hallingdal har også blitt foreslått som en del av denne tidlige sørsamiske bosetningen (Zachrisson 1997b:193-194), og det har vært mitt mål her å undersøke det nærmere. Er det, basert på de elementene som har blitt trukket frem i det foregående, mulig å si at de runde tuftene er levninger etter samisk bosetning?

Boligform og byggeskikk bestemmes i stor grad av habitus, siden habitus avgjør hvordan vi forholder oss til og handler i verden rundt oss. Habitus formes av dialektikken mellom struktur og kreativitet, og bærer derfor i seg både varighet og endring. Varigheten fører til kontinuitet, tradisjon og identiteter med røtter tilbake i historien. Endringspotensialet muliggjør menneskers evner til å bryte ut av gamle mønstre. Ifølge Bourdieu vil likevel nye handlingsmønstre oftest foregå innenfor en kollektiv habitus.

Den kollektive habitus hos den norrøne befolkningen må ha skilt seg sterkt ut fra samenes. Det gjenspeiles blant annet i de ulike boligene og bosetningsmønstrene. Måten både norrøn og samisk mytologi og kosmologi kommuniseres gjennom de representative boligene viser at boligformen var nært knyttet til identitetsdannelse og –opprettholdelse.

Helt siden Barths (1969) studie har det vært enighet om at det er de kulturelle møtene og interaksjonen mellom grupper som skaper og muliggjør etniske forskjeller, fordi etnisitet ofte handler om hvem man *ikke* er; hvem man er i opposisjon til. Ian Hodder (1982) har vist hvordan stressituasjoner og konflikter mellom grupper ofte fører til mer aktiv symbolbruk og differensierende materiell kultur. En stressituasjon kan være en situasjon der det er press på ressurser og kamp om ressursene mellom folkegrupper. Opposisjoner blant

befolkningsgrupper blir da ofte tydelige gjennom økt bevissthet om den andre part og deres interesser, og det fører til et sterkere behov for å markere og signalisere tilhørighet og territorielle rettigheter.

I slike situasjoner der diskontinuitet og avgrenset utbredelse av materiell kultur kan ses, vil det være mulig å studere etniske grenser (Hodder 1982:187). Ifølge Bourdieus teorier burde imidlertid differensierende handlinger mellom grupper ofte være synlige også utenom stressituasjoner. I habitus ligger det sterke føringer på handlingsmønstre, og en del forskjeller mellom så ulike kulturelle tradisjoner som samisk og norrøn, burde være mulig å se i et arkeologisk materiale.

Likevel kan utviklingen av disse forskjellene forstås som resultatet av en stressituasjon. Som tidligere nevnt er det nettopp i vikingtid og middelalder at det samiske uttrykket konsolideres og blir tydeligere. Det skjer over store, geografiske områder, og et økt press på ressurser og jaktmarker blitt foreslått som en årsak. Overgangen til kristendommen blant de norrøne med de ideologiske forandringer som fulgte, var nok også med på å skape en situasjon der forskjeller fremfor likheter ble fremhevet (Solli 2002).

De runde tuftene i Hallingdal er datert til en periode da konsolideringen av samisk kultur allerede hadde pågått en stund, og den karakteristiske samiske boligen var utviklet som en overregional skikk. At de runde tuftene i Hallingdal har likheter med denne typen bolig burde derfor vektlegges.

Det som *kan* være tilfelle i områder der etniske grupper er i kontakt med hverandre er imidlertid at kulturelle trekk også kan flyte sammen og danne nye sammensetninger. Situasjonen vil da være nærmest motsatt av det Hodder (1982) viste til, fordi forskjeller oppløses og former nye strukturer fremfor å bli tydeligere og mer ekspressive. To begreper brukes ofte i denne sammenhengen: hybridisering og kreolisering. Det er ikke alltid det er like tydelig hva som skiller disse begrepene, men hybridisering betegner ofte hvordan et samfunn tar opp og omformer et spesifikt element. Samfunnet som tar opp dette elementet er da i fokus (van Dommelen 2006; Young 1995). Ved kreolisering er det oftest snakk om at et element løsriver fra sin tidligere sammenheng, smelter sammen med andre kulturelle trekk, og danner nye helheter (Eriksen 1994; Hovland 1997).

Siden samer i Sør-Norge må ha vært omgitt av en større norrøn befolkning enn samene i Nord-Norge, har samhandlingsmønsteret i sør trolig vært svært annerledes enn i nord

(Hansen og Olsen 2004:107). Situasjonen her kan dermed ha resultert i andre kulturelle sammensetninger enn i det resterende samiske området (Bergstøl 2004a).

Runebommehammeren fra øvre Rendalen med både samisk og norrøn ornamentikk side ved side (Gjessing 1945b) er et godt eksempel på hvordan samiske gjenstander i sør kunne preges av nærhet til den norrøne befolkningen. Fangstmarksgravenes ofte ”blandede” karakter kan også ses i en slik forbindelse (Bergstøl 2004a, 2008). Om det er snakk om en hybrid eller kreolsk identitetsdannelse kan være vanskelig å avgjøre, men hvis den samiske identiteten regnes som utgangspunktet, med innslag av norrøne trekk, må det imidlertid karakteriseres som en hybrid kultur.

De runde tuftene i Hallingdal karakteriseres av den runde formen, ca. 5 meter i diameter, de unnselige men likevel markerte jord-/torvfullene med noe stein i, beliggenheten i grensen mot treløse områder og i sørvendte skråninger, samt dateringene som konsentrerer seg til tidlig- og høymiddelalder. Både form og størrelse korresponderer med den tradisjonelle samiske boligen. Også tidsperioden stemmer overens med annen samisk bosetningsekspanasjon som for eksempel stallotuftene som dukker opp i høyfjellsområder lenger nord, samt de andre bosetningssporene i Sør-Norge/Midt-Sverige.

Selv om det foreløpig er forholdsvis sparsomt med informasjon om de runde tuftenes oppbygning, organisering og bruk, mener jeg det er tydelig at de skiller seg fra norrøn bosetning. De har derimot flere likhetstrekk med den tradisjonelle samiske boligen. Siden særlig det runde gulvplanet er anerkjent som et etnisk differensierende trekk, vil jeg hevde at det er stor sannsynlighet for at de runde tuftene i Hallingdal er levninger etter samiske boliger.

7.1 Samisk bosetning – en vurdering av ulike tolkningsalternativer

Det er imidlertid ikke nok å hevde at tuftene mest sannsynlig er samiske uten å diskutere hvordan det kan være mulig i den konkrete geografiske og historiske konteksten de er en del av. Tolkningene her vil derfor gå utover materialet for å sette tuftene i en større sammenheng.

Gjennom historiske kilder kjenner vi til at det var samer i Hallingdal og tilstøtende områder fra og med midten av 1700-tallet og opp mot 1900-tallet (Stylegar 2006). På 17- og 1800-tallet var fjellområdene i Sør-Norge heller ikke samiske i betydningen samisk territorium, men mange samer kom for å bruke fjellene i Sør-Norge til beiteområder for tamreinflukkene sine. Det er også mange kilder som forteller om bønder og andre som startet tamreindrift i Sør-Norge, og samer ble ofte med oppkjøpte reinflokker sørover for å fungere som gjetere og reinpassere (Stylegar 2006; Taksdal 1973). Kan tuftene rett og slett vise en liknende situasjon lengre tilbake i tid?

Jeg har gjennom de foregående kapitlene antydnet noen tolkningsalternativer etter hvert som jeg har berørt visse aspekter ved materialet. I det videre vil jeg forsøke å samle disse løse trådene og gi dem en diskusjon og enhetlig vurdering. Med utgangspunkt i at tuftene faktisk er rester etter samisk bosetning, har jeg satt opp tre tolkningsalternativer:

- 1) Samer levde og brukte områdene i Hallingdal kontinuerlig gjennom hele jernalder og muligens fra enda eldre tider.

Dette alternativet har likhetstrekk med urfolksteorien som rådet blant 1800-tallsforskerne og som gikk ut på at samene var overlevende fra steinalderen og dermed Skandinavias urfolk (se kap. 2.1). I denne teorien fremstilles samene som mindre utviklet enn den norrøne befolkningen som innvandret til områdene senere. De skal ha vært et steinbrukende folk som altså ikke hadde utviklet seg siden steinalderen. Det er imidlertid mulig å foreslå en løsning beslektet med disse gamle teoriene uten å fremholde samme evolusjonistiske menneskesyn.

At samer kan være urfolket i Skandinavia, eller i alle fall ha utviklet den samiske identiteten over lang tid i Sør-Norge/Midt-Sverige, liksom på Nordkalotten, har på nytt blitt aktuelt (Olsen 1998; Strade 1997). Bergstøl (2008) mener for eksempel å se at det levde en samisk veidebefolkning i Østerdalen gjennom hele jernalderen, og muligens enda lenger tilbake i tid, men at denne befolkningen litt etter litt ble fortrent til stadig mer marginale områder av koloniserende norrøne bønder. Han hevder videre (2008:228-229) at det ikke må ha vært en bevisst og offensiv fortrenting. Jordbruksdrift tar stor plass, og det kan ha fått innvirkning på bestandene av elg og annet vilt. Fangstfolket kan da ha mistet interessen for områdene.

Det kan fortsatt diskuteres hvor langt tilbake en samisk veidebefolkning egenlig kan spores i det arkeologiske materialet. Det er svært få funn tilbake i bronsealder og også eldre

jernalder, mens yngre jernalder og middelalder kan vise til langt flere funn og større aktivitet (se Bergstøl 2008). Dateringene korresponderer på den måten bra til det som trolig også skjer i Hallingdal.

Det kan synes noe usikkert at en samisk befolkning skal ha blitt fortrent fra områder uten konflikt. At samer og norrøne kunne leve i delvis samme områder i en lengre periode er imidlertid sannsynlig. Ifølge Barth (1956, 1969) kan ulike grupper leve i sameksistens i et område og utnytte ulike økologiske nisjer. I motsetning til tidligere forsknings syn på samene som underlagt tung beskatning fra norrøne høvdinge/konger, var Knut Odner (1983) blant de første som tok til orde for at interaksjonen mellom de to folkegruppene må ha foregått vel så mye på samenes premisser. En hær av skatteoppkrevere har ikke kunnet reise innover i fjellområdene for å tvinge nomadiske samer til å betale. Samene må derfor selv ha vært positive til relasjonen (Odner 1983:87).

Det har også blitt påpekt at samisk og norrøn kultur og religion hadde mange likhetstrekk som gjorde interaksjon og samarbeid mulig (Mundal 2004; Solli 2002). Forholdet må imidlertid ha hardnet til når kristendommen fikk et fastere grep om statsmakten og samfunnet generelt. Forskjellene mellom samisk og norrøn kultur må da ha blitt mange og vanskelige å overkomme (Solli 2002:197).

For Hallingdalsområdet er det foreløpig lite som tyder på at området har vært i kontinuerlig bruk av samer gjennom hele jernalder, og at de senere ble marginalisert slik det kan ha foregått i Østerdalen. Det er i alle fall ikke noe i mitt materiale som tilsier at jeg kan hevde noe slikt. Hvis det likevel skulle være tilfelle vil det være et sentral spørsmål hvorfor det bare dukker opp runde tufter i den begrensede perioden 1000-1300 e.Kr.

Det kan i den forbindelse hevdes at den synlige samiske tilstedeværelsen på dette tidspunktet er en del av den samisk-kulturelle konsolideringen i vikingtid og middelalder som ses over store geografiske områder. Rekkeildstedene ved Aursjøen på Dovre er for eksempel bare karakteristiske for denne spesifikke perioden i den samiske historien ved å vitne om den kulturelle ensrettingen (Bergstøl 2008:234). Siden det samiske uttrykket ikke blir mer enhetlig og tydelig før i yngre jernalder kan det derfor hevdes at et samisk fangstfolk har brukt områder i Sør-Norge over lang tid, men at det ikke har blitt synlig i det arkeologiske materialet før vikingtid og middelalder.

I forhold til den informasjonen som nå er tilgjengelig for Hallingdal, er det likevel ikke grunnlag for å hevde at det har levd samer der kontinuerlig siden steinalderen, eventuelt eldre jernalder. Videre undersøkelser kan imidlertid kanskje vise noe annet. Et annet tolkningsalternativ kan foreløpig være at:

- 2) Samene kan ha brukt fjellområdene i Hallingdal med (u)jevne mellomrom i store deler av forhistorien, uten at de har bodd der i en sammenhengende periode.

Etniske grenser er flytende og ikke fastsatte, geografiske skiller. Muligens har både fjellene i Sør-Norge og skogsområdene i Midt-Sverige fungert som store, tilgjengelige ressursområder der en sørsamisk befolkning kan ha beveget seg fritt. De kan ha levd et nomadisk liv der ingen områder var fast befolket over lengre tid. Hvis vi ser både Sveriges og Norges fjell- og skogsområder under ett var det et omfattende område som lå tilgjengelig. Selv om den nordiske befolkningen øker fra og med vikingtid og frem til 1350 (Helle 1991), har store landområder ligget åpne for en nomadisk tilværelse der eiendomsforhold ikke var fastsatt.

En slik tolkning henger bedre sammen med det materialet som jeg her har gjennomgått. Tuftene er vanskelige å få øye på, og muligens finnes det mange flere av dem som ikke er registrert ennå. Kanskje har andre tufter mer varierte dateringer slik at det kan tenkes at en sørsamisk befolkning i andre strøk har brukt Hallingdalsområdene med jevne og ujevne mellomrom opp gjennom hele jernalder og middelalder.

Sammenfallet av dateringene for alle de runde tuftene er likevel konsentrert til et såpass lite tidsrom, at det er fristende at se det som en kort og sammenhengende periode. Det tolkningsalternativet jeg vil følge videre er derfor det neste:

- 3) Samer kom og bosatte seg i Hallingdal mellom 1000 og 1300 e.Kr.

Dette alternativet tar direkte utgangspunkt i dateringene for de runde tuftene. Så lenge vi ikke har noe annet materiale som antyder samisk tilstedeværelse i Hallingdal, kan det vanskelig gjøres rede for tidligere tilstedeværelse av samer slik alternativ 1, og delvis 2, forutsetter. Jeg tolker derfor tuftene til å representere en situasjon der samer for en forholdsvis kort periode har benyttet ressurser i denne regionen, men hvorfor?

Én måte å forstå alternativ 3 på kan være å se bruk av allmenninger som sterkt kontrollert av kongen/sentralmakten. Som vi så i kapittel 5 er perioden mellom 1000 og 1300 e.Kr. preget av den stadig sterkere kongemakten og en stadig mer konsolidert og regulert statsmakt. Lovene gir i stor grad inntrykk av en kongemakt med ønske om både eiendom og kontroll i allmenning. I så tilfelle vil det trolig ha vært vanskelig for en samisk befolkning å benytte allmenningene uten tillatelse fra kongen. 1200-tallet var en periode med intensiv massefangst av reinsdyr både på Hardangervidda og på Dovre. Denne fangsten var ganske sikkert organisert av kongen (Indrelid 2004), og i en slik situasjon er det ikke utenkelig at samer kan ha blitt brukt som jaktspesialister, slik Mikkelsen (1994:123-124) har foreslått på bakgrunn av opplysninger om samiske gjeterne i senere tid (se Stylegar 2006; Taksdal 1973). Samer kan dermed ha vært i området på oppdrag fra statsmakten.

I Hallingdal er det imidlertid ikke funnet rester etter så storstilt jakt og fangst som på Hardangervidda og Dovre, selv om det også her er en del ganske store fangstsystemer. Det kan henge sammen med at det ikke har blitt lett etter slike kulturminner i like stort omfang som på for eksempel Hardangervidda, eventuelt at en slik organisert fangstform ikke ble anvendt i så stor grad her. Både massefangsten og perioden for den samiske bosetningen i Hallingdal tar slutt samtidig, ved ca. 1300 e.Kr., så muligheten for at det er en sammenheng mellom disse hendelsene må holdes åpen.

Teorien har imidlertid et ensidig norrønt/ikke-samisk perspektiv, der samene betraktes som underlagt en sterkere og mektigere befolkningsgruppe, samt at de synes å akseptere en slik underdanig rolle. Forholdet mellom samene og den norrøne befolkningen må ha vært svært annerledes i tidlig middelalder enn på 17-1800-tallet hvor analogien er hentet fra. Fra senmiddelalderen til langt utpå 1900-tallet, var samene et marginalisert og undertrykket folk i Norge, og det har preget mye av historieskrivningen og annen forskning omkring samene. I det førkristne samfunnet var samene imidlertid sett på som likeverdige i mye større grad (Solli 2002), og interaksjonen med det norrøne samfunnet i tidlig middelalder burde ses i sammenheng med nettopp det. Selv om dateringene til de runde tuftene er overveiende fra katolsk tid, må nok situasjonen vurderes mer ut fra situasjonen slik den hadde vært i forkant, enn slik den utviklet seg til å bli i etterkant.

I forhold til det vi vet om lovregulering og utnyttelse av allmenninger for perioden, er det sannsynlig å se allmenningene i Hallingdal som friområder uten særlig sterk kontroll av kongen/sentralmakten. Det var ikke før i Magnus Lagabøtes Landslov av 1274 at kongen

fikk mer regulert eiendom i allmenning. Siden de runde tuftene i all hovedsak dateres til perioden før Landsloven, vil ikke kongens rettigheter være fremtredende i deres situasjon. Hallingdal og Valdres var heller ikke innlemmet i Gulatinget før Landsloven, og bestemmelsene i Gulatingslovens lovtekster har derfor ikke vært gyldige for området. I så tilfelle kan samiske familier eller jaktlag ha benyttet ressursene i allmenningene uten å komme i særlig konflikt med lovapparatet og staten.

Konflikter angående bruk av allmenningsområder har nok likevel eksistert i mange former. Stridigheter om grenser mellom allmenning og privat grunn, både innad i og mellom bygdelag, har ikke vært uvanlig (Øye 2002:367), og eventuelle nomadiske gruppers utnyttning av de samme fjellressursene som bygdelagene ønsket å bruke, kan ha ført til heftige krangler. De største konfliktene kom nok likevel senere, i etterreformatorsk tid da en mer ekspansiv setervirksomhet (og den storstilte brunostproduksjonen) tok til i høyfjellsområdene.

Situasjonen i Hallingdal må også ses i sammenheng med det som skjer i områdene rundt, og det er blant annet aktuelt å se til det som skjer i Østerdalen. Den marginaliseringen av den samiske jaktbefolkningen som Bergstøl (2008) mener har foregått der kan ha forårsaket flyttinger til nye områder (Bergstøl 2008:218). Tross store avstander, kan én eller flere grupper ha forflyttet seg til Hallingdal (og andre steder) fordi det ble trangt om plassen og færre ressurser der de før hadde oppholdt seg. Et forholdsvis kort opphold i Hallingdal kan dermed kanskje forklares med at det var knapt om både ressurser og plass også der. På grunn av massefangsten i perioden har det trolig vært stort press på viltressursene. Selv om Mikkelsen (1994) mener at en av hovedårsakene til den brå slutten på aktiviteten skyldtes handelsavtaler og handelsruter i en større europeisk sammenheng, kan nok overbeskatning av reinsdyr også ha vært avgjørende.

Skal bosetningen i Hallingdal settes i sammenheng med jaktaktivitet som nødvendigvis må være sesongbasert, vil en kombinasjon av alternativ 2 og 3 kanskje være den mest sannsynlige løsningen. Fjellområdene i Hol og Ål kan ha fungert som ressursområder det var mulig å utnytte i visse tidsrom og i forlengelse av andre områder hvor samene oppholdt seg. Det har ikke vært noen skarp etnisk grense som har hindret samiske grupper å bevege seg i fjell- og skogområdene i verken Sør-Norge eller Midt-Sverige. I den grad det har vært attraktive ressurser i områdene, må det tenkes at det har vært interessant å utnytte disse.

Spørsmålet er likevel hvorvidt slike jaktgrupper skal kategoriseres som samer. Som Bjørnar Olsen (2004:29) påpeker kan det stilles spørsmål ved om alle har vært seg bevisst en enten-eller-identitet. Kanskje har noen mennesker basert sin identitet på å være en "mellomting" og å ha "en fot i hver leir". Dermed kan kanskje ikke alt settes i bås som enten samisk eller norrønt. Også i Nord-Norge, hvor det lenge har vært en selvfølge å forholde seg til en dualisme mellom norrøn og samisk kultur, blir det etter hvert større bevissthet omkring mer lokale etniske variasjoner. Et eksempel er forekomsten av de "blandede gravene" som verken kan kategoriseres som samiske eller norrøne (Bruun 2007). Det kan finnes undergrupper av både norrøn og samisk identitet, eventuelt blandede identiteter. På en annen side har det blitt hevdet at det å bruke etnisk nøytrale kategorier som "jaktgrupper" og "fangstfolk" kan underkommunisere både et fortidig og nåtidig etnisk mangfold (Hesjedal 2004:16). Å bruke merkelappene "samisk" og "norrøn" kan derfor være nødvendig.

Det har vært store variasjoner innenfor det samiske samfunnet, selv om det gjennomgikk en konsolidering og ensretting av kulturelle trekk i løpet av vikingtid og middelalder. De runde tuftene viser likhetstrekk med den tradisjonelle samiske boligen, mens fangstmarksgravene utviser større grad av norrøn innflytelse. På grunn av en (demografisk) mer dominerende norrøn befolkning i Sør-Norge, kan det ha vært strategisk for samene i sør å ha én fot i hver leir (jf. Olsen 2004:29) ved å fremvise tilhørighet til begge grupper.

I en slik situasjon vil ikke ideen om hybride eller kreolske prosesser utelukke en mer ekspressiv signalisering av etnisk tilhørighet. Samiske grupper har hatt sin logikk og sin handlingsmåte nedfelt i habitus. Forskjellen til de norrøne vil tydeliggjøres i møtene dem imellom, og det blir en sterkere bevissthet omkring kulturelle særegenheter. Det kommer dermed til syne gjennom den omfattende etniske konsolideringen. Samtidig gjør handel og samarbeid med det norrøne samfunnet det interessant å vise tilhørighet også der. Den "blanding" av samiske og norrøne trekk som hevdes å være tilstede i mye sørsamisk materiale kan dermed uttrykke bevisst signalisering om et todelt fellesskap.

Skal jeg følge resonnetet mitt fra kapittel 3 om at etnisitet ikke kan velges strategisk, vil ikke slike innslag av strategisk valgte norrøne kulturtrekk definere en etnisk identitet. Disse menneskene vil fortsatt være samiske på grunn av de disposisjonene som ligger i habitus. Men siden etnisitet heller ikke er skjebnebestemt eller statisk, vil begge sider av det todelt fellesskapet ha innvirkning på hvordan både de selv og andre oppfatter og definerer dem.

Både de tradisjonelle samiske og de nye norrøne elementene vil sammen påvirke deres identitet, og en særegen sørsamisk identitet har dermed oppstått.

8. Avslutning

Jeg har nå fremsatt en tolkning av de runde tuftene i Hallingdal som samiske, nærmere bestemt sørsamiske. Det er selvfølgelig ikke den eneste konklusjonen som kan trekkes, og det vil således være mange som kan være uenige med meg. Som sagt innledningsvis mener jeg likevel at spørsmålet i seg selv er det viktigste i første omgang; at det kan åpne opp for et rikere etnisk mangfold i forhistorien.

Jeg har forsøkt å være åpen om at det fortsatt er mye informasjon som mangler for å vurdere dette materialet fullt ut. Det er mange detaljer som ennå ikke er kjent. Hvis disse tuftene kunne blitt gjenstand for grundigere undersøkelser, ville vi kunnet få sikrere kunnskap om blant annet bruk, konstruksjon/oppbygning og organisering av grunnplanet. Det ville igjen gi mulighet til å berike og nyansere det bildet jeg her har fremstilt.

Lenge har etnisitetsstudier blitt sett på med stor skepsis, og kritikken ligger særlig på det metodiske plan. Etnisitet er ikke et enkelt og direkte fenomen slik kulturhistoriske arkeologer tenkte seg det på 1800- og tidlig 1900-tallet. Etniske identiteter danner komplekse mønstre som ikke kan leses som et én-til-én-forhold mellom materiell kultur og folkegrupper. Det betyr likevel ikke at etnisitet ikke kan studeres. Bergstøl (2008) har vist hvordan etnisitet kan studeres som en kulturell prosess på lik linje med for eksempel kjønn eller sosial struktur ved blant annet å se på den tidsmessige utviklingen i et område.

For det materialet jeg har tatt for meg er det imidlertid ikke tidsdybden og utviklingen over tid som tydeliggjør tilstedeværelsen av ulike etniske grupper i et område. Det er snarere konsentrasjonen av dateringene som viser at det har vært en ganske spesiell situasjon i Hol og Ål mellom 1000 og 1300 e.Kr. Gjennom analogien til den tradisjonelle samiske boligen synes det sannsynlig at tuftenes karakter og oppbygning kan kobles til den kollektive samiske habitus, siden kontrasten mellom den samiske og den norrøne boligformen mest sannsynlig har fungert som en etnisk markør.

Hallingdalsområdet har tidligere ikke blitt ansett som samisk, men det viser seg at det godt kan ha levd samiske grupper også i denne regionen. I videre forskning burde ikke skillene mellom samiske og norrøne territorier være det interessante, men heller hvordan samer og norrøne i stor grad har brukt de samme områdene og hvordan det har påvirket dannelsen av

nye typer identiteter. Jeg håper derfor at jeg med det som her foreligger kan bidra til en større bevissthet vedrørende en sørnorsk forhistorie som trolig var mer variert og sammensatt enn det vi hittil kjenner til.

Kildeliste

Aakvaag, Gunnar C.

2008 *Moderne sosiologisk teori*. Abstrakt forlag AS, Oslo.

Amundsen, Hilde Rigmor, Anne Engesveen og Espen Finstad

2007 *Arkeologisk registreringsrapport Aursjøenprosjektet 2006*. Kulturhistoriske rapporter 2007:2. Fagenhet for kulturvern, Oppland fylkeskommune, Lillehammer.

Anfinset, Nils

1998 Samfunnsstruktur, identitet og spesialister. Et eksempel fra Nepal. I *Etnisitet eller kultur*, redigert av Barbro Johnsen og Stig Welinder, s.11-19. Mitthögskolan, Östersund

Astuti, Rita

1995 "the Vezo are not a kind of people": identity, difference, and "ethnicity" among a fishing people of western Madagascar. *American Ethnologist* 22 (3):464-482.

Bakka, Egil

1973 Omkring problemet om kulturdualisme i Sør-Norge. I *Bonde-veidemann, bofast-ikke bofast i nordens forhistorie. Foredrag og diskusjoner fra 13. nordiske arkeologmøte i Tromsø 1970*, redigert av Povl Simonsen og Gerd Stamsø Munch, s.109-127. Tromsø museums skrifter 14. Universitetsforlaget, Tromsø.

Bakke, Øivin

1984 Dyregravene på Hardangervidda. En skisse av deres forekomst og bakgrunn. I *Årbok for Norsk skogbruksmuseum. Skogbruk, jakt og fiske*, redigert av Tore Fossum, s.129-196. Bind 10 (1982-1984). Norsk skogbruksmuseum, Elverum.

Barth, Frederik

1956 Ecologic Relationships of Ethnic Groups in Swat, North Pakistan. *American Anthropologist* 58.

1969 Introduction. I *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*, redigert av Frederik Barth, s.9-38. Universitetsforlaget, Bergen.

Bergsland, Knut

1970 Om middelalderens finnmarker. *Historisk tidsskrift* 49:364-409.

Bergstøl, Jostein

1997 *Fangstfolk og bønder i Østerdalen. Rapport fra Rødsmoprosjektets delprosjekt "marginal bosetning"*. Varia 42. Universitetets oldsaksamling, Oslo.

2004a Creoles in Iron Age Norway? *Archaeological Review from Cambridge* 19 (2):7-24.

2004b Fangstfolk eller samer i Østerdalen? I *Samisk forhistorie. Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002*, redigert av Mia Krogh og Kjersti Schanche, s.62-80. Varanger Samiske Museums Skrifter. Varanger Samiske Museum, Varangerbotn.

2005a Cursing in the church. A discussion on the uselessness of the term 'utmark' as a basis for ethnic studies. I *'Utmark': the outfield as industry and ideology in the Iron Age and the Middle Ages*, redigert av Ingunn Holm, Sonja M. Innselset og Ingvild Øye, s.203-208. UBAS International. Universitetet i Bergen, Bergen.

2005b Etnisitet og kulturmøter med utgangspunkt i materiale fra Østerdalen: Status og problemstillinger - jernalder og middelalder. I *"Utmarkens grøde". Mellom registrering og utgravning i Gråfjellområdet, Østerdalen*, redigert av Kathrine Stene, Tina Amundsen, Ole Risbøl og Kjetil Skare, s.107-123. Varia 59. Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo.

- 2007 Sørsamisk historie. Beretningen om en samisk utkant eller en helt særegen utvikling? I *Om Sørsamisk historie. Foredrag fra seminar på Røros 2006 og Trondheim 2007*, redigert av Susanne Lyngman, s.19-27. Stiftelsen Saemien Sijte, Snåsa.
- 2008 *Samer i Østerdalen? En studie av etnisitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark*. Upublisert doktorgradsavhandling, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Bergstøl, Jostein og Gaute Reitan
2008 Samer på Dovrefjell i vikingtiden. *Historisk tidsskrift* 87:9-27.
- Bergsvik, Knut Andreas
2001 Pragmatisme og arkeologi. *Primitive tider. Arkeologisk tidsskrift* 2001:73-90.
- Bjørge, Tore, Siv Kristoffersen og Christopher Precsott
1992 *Arkeologiske undersøkelser i Nyset-Steggjevassdragene 1981-87*. Arkeologiske rapporter 16. Historisk museum, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Bloch-Nakkerud, Tom
1994 Dyregravene og fangsten. I *Far etter folk i Hallingdal. På leiting etter den eldste historia*, redigert av Tom Bloch-Nakkerud og Inge Lindblom, s.53-58. Buskmål A/S, Gol.
- Bloch-Nakkerud, Tom og Inge Lindblom
1994 *Far etter folk i Hallingdal. På leiting etter den eldste historia*. Buskmål A/S, Gol.
- Bourdieu, Pierre
1973 The Berber House. I *Rules and Meaning. The Anthropology of Everyday Knowledge*, redigert av Mary Douglas, s.98-110. Penguin Education, Hammondsworth.
- 1977 *Outline of a Theory of Practice*. Oversatt av Richard Nice. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1990 *The Logic of Practice*. Oversatt av Richard Nice. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre og Loïc J. D. Wacquant
1995 *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oversatt av Bjørn Nic. Kvalsvik. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Bruun, Inga Malene
2007 *Blandede graver - blandede kulturer? En tolkning av gravskikk og etniske forhold i Nord-Norge gjennom jernalder og tidlig middelalder*. Upublisert masteroppgave, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Brück, Joanna og Melissa Goodman
1999 *Making places in the prehistoric world: themes in settlement archaeology*. UCL Press, London.
- Brøgger, A. W.
1925 *Det norske folk i oldtiden*. A Forelesninger, Bind VIa. H. Aschehoug & CO (W. Nygaard), OSLO.
- Childe, Vere Gordon
1929 *The Danube in prehistory*. Clarendon, Oxford.
- Christie, W. F. K.
1842 Spoer af finske eller lappiske Folks Ophold i Oldtiden paa Høifjeldene i Bergens Stift. *Urda* 2 (4):408-409.
- Cohen, Abner
1974 Introduction: the lesson of ethnicity. I *Urban Ethnicity*, redigert av Abner Cohen, s.IX-XXIV. Tavistock Publications, London.

- Dommasnes, Liv Helga
2001 *Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk, II. Fra Vereide til vikingtid*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Eller, Jack og Reed Coughlan
1993 The poverty of primordialism: the mystification of ethnic attachments. *Ethnic and Racial Studies* 16 (2):187-201.
- Eriksen, Thomas Hylland
1994 *Kulturelle veikryss. Essays om kreolisering*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Finstad, Espen
2007 Aursjømagasinet. Arkeologiske utgravninger. *Fortidsvern* 2007 (2):18-19.
- Fishman, Joshua
1996 [1980] Ethnicity as Being, Doing, and Knowing. I *Etnicity*, redigert av John Hutchinson og Anthony D. Smith, s.63-69. Oxford Readers. Oxford University Press, Oxford.
- Flannery, Kent
1972 The origins of the village as a settlement type in Mesoamerica and the Near East: a comparative study. I *Man, Settlement and Urbanism*, redigert av Peter J. Ucko, Ruth Tringham og Geoffrey W. Dimbleby. Duckworth, London.
- Fowler, Chris
2004 *The Archaeology of Personhood. Themes in Archaeology*. Routledge, London and New York.
- Fredriksen, Guro
1983 Samer i Trysil? *Nicolay Arkeologisk Tidsskrift* 41:29.
- Geertz, Clifford
1967 *Old Societies and New States. The Quest for modernity in Asia and Africa*. Free Press, New York.
- Giddens, Anthony
1984 *The Constitution of Society*. Polity Press, Oxford.
- Gjessing, Gutorm
1928 Finsk-ugriske vikingetidssmykker i Norge. I *Universitetets Oldsaksamlings årbok*, redigert av samlingsens bestyrer, s.23-41. Bind I (1927). Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- 1945a *Norges steinalder*. Norsk Arkeologisk Selskap, kommisjon: Tanum, Oslo.
- 1945b To hamrer til samiske runeбомmer. Festskrift til Konrad Nielsen. *Studia Septentrionalia* II:99-115.
- Gollwitzer, Martin
1996 Arkeologi - en vitenskap uten grenser. Et eksempel fra Midt-Skandinavia. *Nicolay Arkeologisk Tidsskrift* 69/70:34-40.
- 1997 Yngre jernalder i fjälltrakterna. I *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*, redigert av Inger Zachrisson, s.27-33. Monographs 4, Carin Orrling, serieredaktör. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Gosden, Christopher
1999 *Anthropology and archaeology. A changing relationship*. Routledge, London.
- Groseth, Lars
2001 *Å finne sted. Økonomiske og rituelle landskap i Telemark i sen-neolitikum og bronsealder*. Varia 53. Universitetets kulturhistoriske museer, Oldsaksamlingen, Universitetet i Oslo, Oslo.

- Gustafson, Lil
1988 Hvem drev elgfangst i Innerdalen i seinmiddelalderen? I *Nordkalotten i en skiftende värld - kulturer utan gränser och stater över gränser. Tredje nordiska symposiet om Nord-skandinaviens histoira och kultur*, redigert av Kyösti Julku, s.39-58. *Studia historica septentrionalia* 14:2, Rovaniemi.
- Hagen, Anders
1967 *Norges oldtid*. Cappelen, Oslo.
- Hallström, Gustaf
1931 *Den Tidligaste Järnålderen i Dalarna*. Falu Nya Boktryckeri Aktiebolag, Falun.
- Hansen, Andreas M.
1904 *Landnåm i Norge. En utsigt over bosætningens historie*. Fabritius, Kristiania.
- Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen
2004 *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Hastrup, Kirsten
1999 *Viljen til Viden. En humanistisk grundbog*. Gyldendal, København.
- Heber, Gustav
1935 *Hallingdals fortid. Et bidrag til de østlandske fjellbønders historie og en innledning til bygde- og slektsbøker vedrørende de øverste bygder i Hallingdal*. I kommisjon hos Johan Grundt Tanum, Oslo.
- Helle, Knut
1991 Tiden fram til 1536. I *Grunntrekk i norsk historie*, redigert av Rolf Danielsen, Ståle Dyrvik, Tore Grønlie, Knut Helle og Edgar Hovland, s.13-106. Universitetsforlaget, Oslo.
- Helmen, Aksel
1949 Forhistoriske hustufter ved Grøv seter, Vang i Valdres. *Naturen* 1949:341-352.
- Hesjedal, Anders
2004 Vinterlandet Norge. Om hvordan samisk forhistorie har blitt usynliggjort i norsk arkeologi. I *Samisk forhistorie. Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002*, redigert av Mia Krogh og Kjersti Schanche, s.7-19. Varanger Samiske Museums Skrifter. Varanger Samiske Museum, Varangerbotn.
- Hodder, Ian
1982 *Symbols in action. Ethnoarchaeological studies of material culture*. New studies in archaeology. Cambridge University Press, Cambridge.
- Holm, Ingunn
2001 Infield, Outfield or Something In-Between - to Go Beyond Established Categories. I *Scandinavian Archaeological Practice - in Theory. Proceedings from the 6th Nordic TAG, Oslo 2001*, redigert av Jostein Bergstøl, s.412-424. Oslo Arkeologiske Serie 1, Konstantinos Chilidis, serieredaktør. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Hougen, Bjørn
1947 *Fra seter til gård. Studier i norsk bosetningshistorie*. Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.
- Hovland, Arild
1997 Etnisk bevisstgjøring og kreolisering. I *Flerkulturell forståelse*, redigert av Thomas Hylland Eriksen. Tano Aschehoug, Oslo.
- Indrelid, Svein
2004 Sumtangen: Forskningsobjekt for Bergen Museum gjennom halvtanna hundre år. I *Årbok for Bergen Museum*, redigert av Einar Ådland, s.53-59. 2003. Bergen Museum, Bergen.
- 2007 Fangstanlegget på Sumtangen, Hardangervidda - utforskningen gjennom 165 år. *Viking. Norsk arkeologisk årbok 2007 (LXX):125-154*.

Jones, Siân

1997 *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present.* Routledge, London and New York.

1999 Historical categories and the praxis of identity: the interpretation of ethnicity in historical archaeology. I *Historical Archaeology. Back from the Edge*, redigert av Pedro Paulo A. Funari, Martin Hall og Siân Jones, s.219-232. *One World Archaeology* 31. Routledge, London.

Jünge, Åke

1996 *Spor etter samar i Midt- og Sør-Skandinavia. To historieoppfatningar i debatt 1970-1996.* Dokumentarforlaget, Åsen.

Lindblom, Inge

1994 Tuftene i fjellet - er gåta løyst? I *Far etter folk i Hallingdal. På leiting etter den eldste historia*, redigert av Tom Bloch-Nakkerud og Inge Lindblom, s.69-87. Buskmål, Gol.

Lowenthal, David

1985 *The Past is a Foreign Country.* Cambridge University Press, Cambridge.

Lund Rasmussen, Kaare

1994 *Kulstof-14 datering. Datering af arkæologiske fund.* Munkgaards dimensioner. Munksgaards dimensioner, København.

Løø, Anders

1994 Kilder til sørsamenes historie - bruk og misbruk. *Heimen. Lokalhistorisk tidsskrift* 1994 (1):28-35.

Manker, Ernst

1944 *Lapsk kultur vid stora lule älvs källsjöar. En etnografisk inventering inom uppdamningsområdet vid suorva.* Acta Lapponica IV. Nordiska museet, Stockholm.

1960 *Fångstgropar och stalotomter.* Acta Lapponica XV. Gebers, Uppsala.

1965 *Nåidkonst. Trolltrummans bildvärld.* LTs förlag, Stockholm.

Mikkelsen, Egil

1994 *Fangstprodukter i vikingtidens og middelalderens økonomi. Organisering av massefangst av villrein i Dovre.* Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, ny rekke, 18. Universitetets Oldsaksamling. Forsknings- og publiseringskomitéen, Oslo.

Mulk, Inga-Maria

1994 *Sirkas - ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.-1600 e.Kr.* Studia Archaeologica Universitatis Umenensis 6. Arkeologiska institutionen Umeå universitet, Umeå.

Mundal, Else

1997 Kong Harald hårfagre og samejenta Snøfrid. Samefolket sin plass i den norske rikssamlingsmyten. *Nordica Bergensia* 14:39-53.

2004 Kontakten mellom nordisk og samisk kultur reflektert i norrøne mytar og religion. I *The Sámi and the Scandinavians. Aspects of 2000 years of contact*, redigert av Jurij Kusmenko, s.41-53. Verlag Dr. Kovač, Hamburg.

Myhre, Bjørn

2002 Landbruk, landskap og samfunn 4000 f.Kr.-800 e.Kr. I *Norges landbrukshistorie*, redigert av Bjørn Myhre og Ingvild Øye, s.12-213. Bind I av IV. Det norske samlaget, Oslo.

Narmo, Lars Erik

2000 *Oldtid ved Åmøtet. Østerdalens tidlige historie belyst av arkeologiske utgravinger på Rødsmoen i Åmot.* Åmot Historielag, Rena.

Negaard, H.

1912 Hardangerviddens ældste befolkning. Undersøkelser og funn. I *Bergen Museums Aarbok*, Bind 4 (1911). Bergen Museum, Bergen.

Nielsen, Yngvar

1891 Lappernes fremrykning mod syd i Trondhjems stift og Hedemarkens amt. I *Det norske geografiske selskabs årbog*, s.18-52. Bind 1 (1889-1890). Thronsen & CO.s Bogtrykkeri, Kristiania.

NINA

2008 Hardangervidda villreinområde. Elektronisk dokument, http://www4.nina.no/c2002/Web%20Internet/Hjortevilt_NINA/index.htm Lesedato:30.04.08.

Odner, Knut

1983 *Finner og terfinner. Etniske prosesser i det nordlige Fenno-Skandinavia*. Oslo occasional papers in social anthropology 9. Department of Social Anthropology, University of Oslo, Oslo.

Olsen, Bjørnar

1985 Comments on Saamis, Finns and Scandinavians in history and prehistory. *Norwegian archaeological review* 18:13-18.

1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

2004 Hva er samisk forhistorie? I *Samisk forhistorie. Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002*, redigert av Mia Krogh og Kjersti Schanche, s.20-30. Varanger Samiske Museums Skrifter, Varangerbotn.

Olsen, Leiv

1995 Stadnamn på FINN-. Spor etter samisk aktivitet i Sør-Noreg? I: *Den 7. nasjonale konferansen i namnegransking. Stadnamn og kulturlandskapet*. Avdeling for namnegransking, Universitetet i Oslo, Blindern.

1998 *Sørsamane: Urfolk eller nyinnvandra folk?* Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen, Bergen.

Opedal, Arnfrid

1999 *Arkeologiens gårdsforskning og utformingen av en norsk identitet*. AmS-Varia 35. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

Pareli, Leif og Anne Severinsen

1979 Noen metodeproblemer i sørsamisk historieforskning. *Ottar* 116/117:29-37.

Parker Pearson, Michael og Colin Richards

1994 Ordering the world: Perceptions of architecture, space and time. I *Architecture and Order. Approaches to Social Space*, redigert av Michael Parker Pearson og Colin Richards, s.1-37. Routledge, London and New York.

Price, Neil S.

2000 Drum-Time and Viking Age: Sámi-Norse Identities in Early Medieval Scandinavia. I *Identities and Cultural Contacts in the Arctic. Proceedings from a conference at the Danish National Museum*, redigert av Martin Appelt, Joel Berglund og Hans Christian Gulløv, s.12-27. The Danish National Museum & Danish Polar Center, København.

2002 *The Viking way. Religion and war in late Iron Age Scandinavia*. Aun: archaeological studies 31. Dept. of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala.

Rapoport, Amos

1969 *House form and culture*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Robberstad, Knut

1937 *Gulatingslovi*. Oversatt av Knut Robberstad. Norrøne bokverk 33. Det Norske Samlaget, Oslo.

- Ränk, Gustav
1949 Grundprinciper för disponeringen av utrymmet i de lapska kåtorna och gammerna. *Folk-liv* 12-13:87-110.
- Sandnes, Jørn
1973 Om samenes utbredelse mot sør i eldre tid. *Historisk tidsskrift* 52:111-137.
- Serning, Inga
1966 *Dalarnas Järnålder*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Shennan, Stephen
1989 Introduction: archaeological approaches to cultural identity. I *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, redigert av Stephen Shennan. *One World Archaeology* 10. Routledge, London and New York.
- Shetelig, Haakon
1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums Skrifter, Ny Række II no.I. Bergen Museum, Bergen.
- Sigurðsson, Jón Viðar
1999 *Norsk historie 800-1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. Norsk historie 800-2000, Bind 1 av 6. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Skjølsvold, Arne
1980 Refleksjoner omkring jernaldergravene i sydnorske fjellstrøk. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* 1979 (XLIII):140-160.
- Solem, Jon
2003 Den norske allmenning sin institusjonen i middelalderen. *Heimen. Lokalhistorisk tidsskrift* 2003 (4):243-265.
- Solli, Brit
2002 *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Pax, Oslo.
- Stang, Cæcilie
2004 *Rettingheter i utmark - i historiske perspektiv*. Lov & rett. Landbruksforlaget, Oslo.
- Storli, Inger
1994 *"Stallo"-boplassene. Spor etter de første fjellsamer?* Novus forlag, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo.
- Strade, Norbert
1997 Det sydsamiske sprog. I *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*, redigert av Inger Zachrisson. Monographs 4, Carin Orrling, serieredaktør. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Sturluson, Snorre
1979 *Norges kongesagaer*. Den norske Bokklubben, Oslo.
- Stylegar, Frans-Arne
2006 Samer sør for Hardangervidda. Elektronisk dokument, <http://arkeologi.blogspot.com/2006/02/samer-sr-for-hardangervidda.html> Lesedato:24.03.08.
- Svonni, Mikael
2008 Samiske språk. Elektronisk dokument, <http://www.norden.org/nordenssprak/kap2/2c/01.asp> Lesedato:28.04.08.

- Søbstad, Tom
1980 *Den sjøsamiske befolkning i Helgøy fram til ca. 1800. En undersøkelse av en etnisk gruppe med utgangspunkt i materielle bosettingsspor.* Publikasjoner fra helgøyprosjektet 5. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Taksdal, Turid Fundlid
1973 *Rundt Møsvatn. Busetnad og næringsliv i ei fjellbygd.* Upublisert magistergradsavhandling, Univeritetet i Oslo, Oslo.
- Thomas, Julian
2004 *Archaeology and Modernity.* Routledge, London/New York.
- van Dommelen, Peter
2006 Colonial Matters. Material Culture and Postcolonial Theory in Colonial Situations. I *Handbook of Material Culture*, redigert av Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Michael Rowlands og Patricia Spyer, s.104-129. SAGE Publications, London.
- Villreinen
2008 Villreinområder i Norge. Elektronisk dokument, <http://www.villreinen.no/Villreiner%E5det/index.htm>
Lesedato:22.04.08.
- Vorren, Ørnulv og Ernst Manker
1976 *Samekulturen.* 2. utgave. Universitetsforlaget, Tromsø.
- Waterson, Roxana
1997 *The living house. An anthropology of architecture in South-East Asia.* Thames and Hudson, London.
- Werbart, Bozena
2002 *De osynliga identiteterna. Kulturell identitet och arkeologi.* Studia Archaeologica Universitatis Umenensis 16. Umeå universitet, Umeå.
- Whitelaw, Todd M.
1994 Order without architecture. I *Architecture and Order. Approaches to Social Space*, redigert av Michael Parker Pearson og Colin Richards, s.217-243. Routledge, London and New York.
- Wylie, Alison
2002 *Thinking from things. Essays in the Philosophy of Archaeology.* University of California Press, London.
- Yates, Timothy
1989 Habit and social space: some suggestions about meaning in the Saami (Lapp) tent ca. 1700-1900. I *The Meaning of Things. Material culture and symbolic expression*, redigert av Ian Hodder, s.249-262. One World Archaeology. Routledge, London.
- Young, Robert J. C.
1995 *Colonial Desire. Hybridity in Theory, Culture and Race.* Routledge, London.
- Zachrisson, Inger
1988 The So-called Scandinavian Cultural Boundary in Northern Sweden in Viking Times - Ethnic or Socio-Economic? A study Based on the Archaeological Material. *Acta Borealia* 1988 (1):70-97.
1997a *Möten i Gränsländ. Samer och germaner i Mellanskandinavien.* Monographs 4, Carin Orrling, serieredaktør. Statens Historiska Museum, Stockholm.
1997b Vaför samiskt? I *Möten i gränsländ. Samer och germaner i Mellanskandinavien*, redigert av Inger Zachrisson, s.189-220. Monographs 4, Carin Orrling, serieredaktør. Statens Historiska Museum, Stockholm.
1998 Samer och Germaner. Möten i Mellanskandinavien under järnålder-medeltid. I *Etnisitet eller kultur*, redigert av B. Johnsen og Stig Welinder, s.29-36. Mitthögskolan, Östersund.

- 2002 Sami seite in Scandinavia - The ethnological and archaeological evidence. I *Natural and Cultural Heritage of the White Sea Islands*, s.51-55. Petrozavodsk.
- 2004 Fanns det samer i Härjedalen i äldre tid? Om rättsprocesser och arkeologi. I *Samisk forhistorie. Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002*, redigert av Mia Krogh og Kjersti Schanche, s.56-61. Varanger Samiske Museums Skrifter, Varangerbotn.
- 2005 Ethnicity - conflicts on land use. Sami and Norse in central Scandinavia in the Iron Age and the Middle Ages. I *'Utmark': the outfield as industry and ideology in the Iron Age and the Middle Ages*, redigert av Ingunn Holm, Sonja M. Innselset og Ingvild Øye, s.193-201. UBAS International. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Øye, Ingvild
- 2002 Landbruk under press 800-1350. I *Norges landbrukshistorie I 4000 f.Kr. - 1350 e.Kr.*, redigert av Bjørn Myhre og Ingvild Øye, Bind I av IV. Det norske samlaget, Oslo.

Appendiks

Appendiks 1: Dateringer med laboratorienumre.

Reg. nr.	Navn	Vedart	Lab. nr.	Alder BP	+/-
Ho136	Osmundset	Bjørk	Ua-851	970	100
Ho138	Byrkjedalstølen	Bjørk	Ua-855	600	75
Ho200	Urdevassbotn	Bjørk	Ua-857	1140	95
Å10	Reinsgjerda	Vier	Ua-***	760	100
Å11-2	Hollo 2	Bjørk, vier	Ua-***	765	70
Å11-5	Hollo 5	Bjørk	Ua-859	845	100
Å27	Osestølen	Furu	Ua-853	915	75
Å149-1	Grasbakkane 1	Vier	Ua-856	640	100
Å149-2	Grasbakkane 2	Vier	To-1401	1070	50
Å149-3	Grasbakkane 3	Einer	To-1402	1200	90
Å181-2	Grytingen 2	Bjørk	T-8289	880	80
Å181-3	Grytingen 3	Bjørk	T-8290	750	80
Å191	Kolsrudstølen	Bjørk	T-8291	890	60
Å500	Skarvanstølen	Bjørk, vier	Ua-***	890	100

(etter Bloch-Nakkerud og Lindblom 1994:97)